

ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

КАНЮКА НАТАЛЯ ВАЛЕРІЇВНА

УДК 342.9:351.87

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ**

12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право;
інформаційне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Н. В. Канюка



Науковий керівник:

Чудик Наталія Олегівна,
доктор юридичних наук, доцент

Тернопіль 2023

АНОТАЦІЯ

Канюка Н. В. Адміністративно-правове забезпечення електронного судочинства в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 — адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Київ, 2023; Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2023.

Дисертація є одним з перших в українській юридичній науці комплексних досліджень з питань адміністративно-правового забезпечення електронного судочинства.

У дисертації досліджено теоретико-прикладні аспекти адміністративно-правового забезпечення електронного судочинства в Україні із застосуванням сучасних методів наукового пізнання, що дозволило зробити певні висновки та пропозиції.

Досліджуючи теоретико-правові аспекти електронного судочинства, визначено, що його становленню в нашій державі сприяв стрімкий розвиток інформаційного суспільства, який відкрив якісно нові можливості для здійснення правосуддя.

Обґрунтовується доцільність розмежування понять «електронне правосуддя» та «електронне судочинство» які, хоч і належать до способів вирішення спорів із використанням інформаційних технологій, разом з тим, мають відмінні критерії, які лежать в основі результатів означених способів.

Окреслено «електронне судочинство» як процесуальну діяльність у сфері здійснення правосуддя із застосуванням засобів інформаційно-комунікаційних технологій. Доведено, що нині ціллю електронного судочинства є не зміна суті правосуддя, а збільшення завдяки можливостям засобів інформаційно-комп'ютерних технологій ефективності роботи органів судової влади та покращення комунікації між учасниками судового процесу.

На основі дефініцій досліджуваного поняття, які зафіксовані у різних нормативно-правових актах, в тому числі й тих, що вже втратили чинність, простежено зміни, які відбулися у формі документа з ХХ ст. Доводиться, що паперову форму, яку документ мав протягом тривалого часу, він почав «втрачати» під впливом застосування інформаційних технологій, що призвело до виникнення ще однієї форми документа – електронної.

Встановлено, що нині в результаті взаємодії інформаційних технологій та права відбулася комп'ютеризація управління, на основі якого виник новий тип управління – управління за допомогою комп'ютерних мереж, одним із елементів якого є електронне судочинство. Важливим його аспектом є постійний пошук нових інструментів, які пропонують інформаційні технології, що сприяє розвитку даного інституту. Активна участь законодавця щодо моніторингу та реалізації у практиці судочинства інновацій дають змогу судовим органам трансформуватись, збільшуючи власну продуктивність, а перед споживачами відкривають нові можливості у процесі захисту їх прав та інтересів.

Досліджено відповідність положень українського законодавства у сфері електронного судочинства базовим положенням міжнародних норм. Керівними принципами кіберправосуддя, імplementованими Україною є: неупередженість, незалежність, юридична визначеність, доступність, забезпечення гарантій та процесуальних прав громадян та їх об'єднань. Необхідність реалізації даних принципів покладено в основу Плану дій СЕРЕJ на 2022 – 2025 роки: цифровізація для кращого правосуддя. Норми даних документів стали основою для розробки відповідних національних документів, зокрема: Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки; Положення Про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, Положення Про автоматизовану систему документообігу суду, а також внесено зміни до ряду законодавчих актів.

У результаті аналізу Положення Про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної

системита практики застосування його норм визначено переваги (зручність і доступність, швидкість і ефективність; економія ресурсів) та окреслено необхідність розроблення заходів, щодо подолання окремих проблемних аспектів, що стосуються: неготовності суспільства та судової системи; недостатності технічних можливостей; низької освіченості громадян в питаннях використання можливостей електронного правосуддя.

З використанням даних судової статистики проведено аналітичне дослідженняреального стану застосування цифрових технологій в судочинстві, що дозволило визначитидинамічні тенденції щодо цифровізації судочинства. Проведення засідань у режимі відеоконференції характеризується сталою тенденцією до зростання у всіх судах, окрім окружних адміністративних господарських. Іншою є ситуація з використанням технічних засобів. По усіх видах судів спостерігається зменшення кількості справ із фіксуванням судового процесу технічними засобами. Причому в окружних адміністративних судах зменшення склало майже 43%.

Провівши аналіз практики запровадження електронного судочинства відзначимо значні його переваги для судової системи та громадян. Однак, разом з цим залишаються проблемними ряд питань, серед яких: ризик втрати важливої інформації в результаті зовнішнього втручання в систему; необхідність підвищення рівня комп'ютерної грамотності до рівня кваліфікованого користувача у суддів та працівників суду; подальше удосконалення програмного забезпечення; регулярне оновлення технічного забезпечення судів і перехід на систему електронного судочинства повноцінно, а не фрагментарно (використання виключно відеоконференцій чи технічних засобів фіксації судового процесу).

Перспективи росту використання електронної форми судочинства вбачаються у створенні тимчасової проміжної ланки (із залученням ЦНАП), що підвищить обізнаність громадян щодо використання цифрових судових сервісів та створить атмосферу позитивного сприйняття в суспільстві.

Досліджено особливості впровадження окремих аспектів електронного судочинства США, країн Європи та сходу.

Охарактеризовано особливості підсистеми «Касандра» в межах роботи єдиної бази даних інформації про засуджених та ув'язнених, задля обліку рецидивів злочинів, узагальнення статистичних даних щодо кількості людей які повторно потрапляють в систему відбування покарань.

Визначено, що впровадження штучного інтелекту в судову систему передбачає розробку «якісної навчальної бази», з якої буде виключено корупційні ознаки, а також опису алгоритмів прийняття рішень штучним інтелектом для уникнення ефекту «чорної скриньки».

Досліджено особливості гармонізації судочинства в Україні з принципами прийнятої у 2018 році Європейської хартії з етики щодо використання штучного інтелекту в судових системах. Аналіз положень Хартії дозволяє констатувати, що визначені нею засади є продовженням загальних засад реалізації прав людини, конкретизовані у сфері захисту прав і свобод людини. Зокрема, принцип поваги до основних прав окреслює необхідність забезпечення сумісності розробки та впровадження засобів штучного інтелекту і послуг з основними правами; реалізація принципу недискримінації передбачає спеціальне запобігання розвитку або посиленню будь-якої дискримінації між окремими особами та групами осіб; принцип якості та безпеки вказує на потребу використання при обробці судових рішень та даних перевірених джерел та нематеріальних даних з моделями, розробленими міждисциплінарним способом у безпечному технологічному середовищі; принцип прозорості, неупередженості та справедливості реалізується через забезпечення доступних та зрозумілих методів обробки даних.

Увагу приділено окресленню ключових принципів, які одночасно застосовуються в традиційному та електронному судочинстві. До них залічено принципи: незалежності суду, забезпечення права на захист, справедливого судового процесу, прозорості та публічності, доступності до правосуддя, взаємоповаги усіх учасників судового процесу.

Встановлено, що серед ключових питань, які потребували вирішення з моменту початку повномасштабної агресії російської федерації, стало створення необхідних умов для доступу кожної особи до правосуддя, оскільки доступність до правосуддя є індикатором відсутності перешкод до реалізації права на справедливий судовий захист.

Окреслено загальні ознаки доступності до правосуддя. Доводиться, що у демократичному суспільстві обов'язок забезпечення принципу доступності до правосуддя залежить не лише від представників органів влади, але й від кожного члена громадянського суспільства, який зобов'язаний здійснювати контроль за діями суб'єктів владних повноважень.

Ключові слова: електронне судочинство, електронний документообіг в суді, Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, штучний інтелект в суді.

Kaniuka N.V. Administrative and legal provision of e-justice in Ukraine. –
Qualification research work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences inspecialty 12.00.07 – Administrative Law and Process; Finance Law; Information Law. – Open International University of Human Development «Ukraine», Kyiv, 2023; West Ukrainian National University, Ternopil, 2023.

The dissertation is one of the first complex general research regarding the administrative and legal support of e-justice in Ukrainian legal science.

The dissertation is devoted to the theoretical and applied aspects of administrative and legal support of e-justice in Ukraine using modern methods of scientific knowledge. This made it possible to make certain conclusions and proposals.

A study of the theoretical and legal aspects of electronic justice was conducted. It was determined that the development of e-judiciary in Ukraine was facilitated by the rapid development of the information society, which opened qualitatively new opportunities for the administration of justice.

The need to distinguish the concepts of «electronic justice» and «electronic proceedings» was justified. Both concepts belong to the methods of resolving disputes using information technologies, but they have distinctive features that underlie the results of these methods.

«Electronic proceedings» is defined as a procedure in the sphere of justice administration with the use of information and communication technologies. It has been proven that the goal of electronic proceedings is not to change the essence of justice, but to increase the efficiency of judicial authorities and improve communication between participants in the judicial process using the possibilities of information and computer technologies.

The changes that have taken place in the form of the document since the 20th century have been traced. It was conducted based on the definitions of the studied concept, which were recorded in various legal acts, including those that have already lost their validity. It was proven that the paper form, which was leading for a long time, began to be outdated under the influence of the use of information technologies. New IT technologies led to the emergence of another form of document - e-form.

As a result of the information technologies and law interaction, it has been established that the computerization of management took place. On its basis a new type of management emerged called the management using computer networks. Electronic justice is the one of its element. The constant search for new tools offered by information technology is one of the important aspects of e-justice. This search promotes the development of e-justice. The active legislator's participation in the monitoring and implementation of innovations in the judicial practice enables judicial authorities to transform. This transformation results increasing the productivity of judicial authorities and opening new opportunities for citizens to protect their rights and interests.

In the thesis, it was investigated the compliance of Ukrainian legislation about electronic justice with the basic international norms. The guiding principles of cyber justice implemented by Ukraine are impartiality, independence, legal certainty, accessibility, and ensuring guarantees and procedural rights of citizens and their

associations. The need to implement these principles is the basis of the CEPEJ Action Plan for 2022-2025: Digitalization for a better justice. The provisions of these documents pushed the development of relevant national documents, such as: Strategy for the Development of Judiciary and Constitutional Justice for 2021-2023; Provisions on the Unified Judicial Information and Telecommunication System, Provisions on the Automated Court Document Management System, as well as amendments to a number of legislative acts.

The analysis of the Regulation on the procedure of functioning the separate subsystems (modules) of the Unified Judicial Information and Telecommunication System and the practice of applying its norms allowed determining the advantages of its implementation. The advantages include convenience and accessibility, speed and efficiency, resource-saving. It was outlined the need of the development of measures to overcome certain problematic aspects including: the unpreparedness of society and the judicial system; lack of technical capabilities; low education level in matters of using the e-justice advantages.

The court hearings in the video conference mode are characterized by a constant upward trend in all courts, except for district administrative commercial courts. The situation with the use of technical means is different. In all types of courts, there is a decrease in the number of cases done with recording of the court proceeding by technical means. Moreover, in district administrative courts the decrease was almost 43%.

Using the court statistics data, an analytical study about the real situation of the use of information technologies in the judiciary was carried out. Dynamic trends in the digitalization of the justice were noticed.

Within analyzing the practice of e-justice implementation, we can note its significant advantages for the judicial system and citizens. However, a number of issues remain active, including the risk of losing important information as a result of external intervention in the system; the need to raise the level of computer literacy to the level of a qualified user among judges and court employees; further improvement of the software; regular updating of the technical support of the courts and the

transition to the electronic justice system fully, and not in a fragmented manner (using only the video conferences or technical means of recording the judicial process).

The growth prospects of the e-form of judicial proceedings are seen through the creation of a temporary intermediate link (with the involvement of the Center of the Provision of Administrative Services). The aim of this is to increase citizens' awareness of digital court services and to create an atmosphere of positive attitude in society.

The thesis studies specific features of the implementation the certain aspects of e-justice in the USA, European countries and Eastern countries.

The specific features of the «Cassandra» subsystem were investigated. The «Cassandra» subsystem was researched within the framework of a unified informational database about convicts and prisoners aiming the registration of repeated crimes, and the generalization the statistical data on the number of people who re-enter the system of serving sentences.

It was defined that the implementation of artificial intelligence into the judicial system determines the development of a «quality training base» which will eliminate the bribery elements. This process also requires a clear description of decision-making algorithms for artificial intelligence to avoid the «black box» effect.

The main features for the harmonization of the judicial proceeding in Ukraine with the principles of the European Ethical Charter on the use of artificial intelligence (AI) in judicial systems and their environment (2018) have been studied.

Analysis of the provisions of the Charter allows us to state that the principles defined by it continue the development of the general human rights principles, specified in the field of protection the human rights and freedoms. In particular, the principle of respect for fundamental rights outlines the need to ensure the compatibility of the development and implementation of artificial intelligence tools and services with fundamental rights; ensuring that the design and implementation of artificial intelligence tools and services are compatible with fundamental rights; implementation of the principle of non-discrimination involves the special prevention

of the development or strengthening of any discrimination between individuals and groups of individuals; the principle of quality and security indicates the need to use in the processing of judicial decisions and data of certified sources and intangible data with models conceived in a multi-disciplinary manner in a secure technological environment; the principle of transparency, impartiality and fairness is implemented through the provision of accessible and understandable data processing methods.

The attention was given to outlining the main principles that can be applied in traditional and electronic justice at the same time. They include the following principles: independence of the court, ensuring the right to defense, fair trial, transparency and publicity, access to justice, and mutual respect of all participants in the trial.

Among the key issues that needed to be resolved since the beginning of the full-scale aggression of the Russian Federation was the creation of the proper conditions for each person's accessibility to justice. The accessibility to justice is an indicator of no obstacles to the realization of the right to fair judicial protection.

General features of accessibility to justice were outlined. In the thesis, it was proved that in a democratic society, the obligation to ensure the principle of accessibility to justice depends not only on the authorities but also on every member of civil society. Every citizen is obliged to control the actions of the subjects of the authorities.

Key words: e-justice, electronic document flow in court, Unified judicial information and telecommunication system, artificial intelligence in court.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Канюка Н.В. Окремі аспекти поняття «електронне правосуддя». *Наше право*. 2018. №3. С. 236-243.

2. Канюка Н.В. Правовий розвиток системи електронного діловодства в судових установах. *Європейські перспективи*. 2019. №1. С. 251-259.

3. Канюка Н.В. Гармонізація процесів традиційного судочинства з електронними. *Право UA*. 2022. №2. С. 211-217.

4. Канюка Н. Закордонний досвід електронного судочинства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. №1. С. 194-202.

5. Kaniuka N. Trends and problems of e-justice enforcement in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2023. №1. P. 95-101.

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Канюка Н. Міжнародні документи врегулювання запровадження електронного правосуддя. *Тенденції реформування правової системи України і країн світу*. II Міжнародна наукова конференція (м. Тернопіль, 30 жовтня 2020 р.). Тернопіль, 2020. С. 259-262.

7. Канюка Н.В. Трансформація принципів здійснення правосуддя під впливом впровадження інформаційних технологій у систему судочинства. *Пріоритети зміцнення безпеки держави та підвищення ефективності правоохоронної діяльності: національні та міжнародні контексти* : Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Тернопіль, 7 травня 2022 р.). Тернопіль, 2022. С. 162-167.

8. Канюка Н.В. Аналіз перешкод доступу до електронного судочинства під час дії в Україні режиму воєнного стану. *Російсько-українська війна: право, безпека, світ*: VI Міжнародна науково-практична конференція (м. Тернопіль, 29-30 квітня 2022 р.). Тернопіль, 2022. С. 366-370.

9. Канюка Н.В. Особливості використання електронних доказів в судочинстві. *Modern problems of science, education and society*. Proceedings of I International Scientific and Practical Conference (Kyiv, Ukraine 26-28 March 2023). С. 930-933.

10. Канюка Н. Електронне судочинство: досвід Італії. *Публічна служба і адміністративне судочинство: проблеми та перспективи*. Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Ірпінь, 12 травня 2023 року). Ірпінь, 2023. С.56-60.

ЗМІСТ

ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ	22
1.1. Теоретичні основи електронного судочинства	22
1.2. Формування правового механізму електронного діловодства як одного з базових елементів електронного судочинства в Україні	41
Висновки до розділу 1	60
РОЗДІЛ 2. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА	63
2.1. Нормативні основи впровадження та реалізації системи електронного судочинства в Україні	63
2.2. Реалізація електронного судочинства в Україні в сучасних умовах	83
2.3. Закордонний досвід реалізації електронного судочинства	103
Висновки до розділу 2	120
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ	122
3.1. Цифрова трансформація судочинства в Україні	122
3.2. Розвиток системи електронного судочинства в Україні в умовах воєнного стану	140
3.3. Проблеми застосування штучного інтелекту в системі електронного судочинства	160
Висновки до розділу 3	181
ВИСНОВКИ	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	189
ДОДАТКИ	223

ВСТУП

Актуальність теми. Інформатизація усіх сфер суспільного життя є визначальним трендом сучасності, що знайшов відображення і в судовій системі. Глобальна цифровізація документів і документообігу загалом визначила необхідність поступового переходу до системи електронного судочинства. З цією метою Наказом Державної судової адміністрації України від 07 листопада 2019 № 1096 була затверджена «Концепція побудови єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи», одним із завдань якої є обмін документами та інформацією в електронній формі не тільки між судами, але і між усіма учасниками судового процесу. Це визначило новий підхід для України до організації та адміністрування системи судочинства. У продовження формування законодавчої бази рішенням Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21 було затверджено Положення «Про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» (далі – ЄСІТС). В даному документі визначено основні функції ЄСІТС та особливості функціонування підсистем «електронний кабінет», «електронний суд» та «відеоконференцзв'язок». Дані положення знайшли своє відображення в Указі Президента України № 231/2021 від 11 червня 2021 року «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки», в якій серед проблем, що ускладнюють розвиток судочинства, визначено перешкоди в доступі до правосуддя та недостатній рівень упровадження цифрових технологій у функціонуванні судової системи. Тому серед стратегічних завдань Президентом України визначено розвиток системи електронного судочинства з урахуванням світових стандартів у сфері інформаційних технологій та її інтеграція з національною інфраструктурою електронного урядування. Особливої актуальності набуває електронне судочинство в умовах воєнного стану, коли не всі громадяни України мають можливість фізичної участі у судовому процесі.

На практиці реалізація зазначених стратегічних напрямків і орієнтирів зіштовхнулася із неготовністю суспільства та судової системи до повноцінного використання усіх модулів ЄСІТС, що стало предметом ряду наукових досліджень.

Зважаючи на те, що електронне судочинство в Україні є досить новітнім явищем, ґрунтовних досліджень у цьому напрямку небагато. З дисертаційних досліджень, розміщених в Національній депозитарії академічних текстів, варто відзначити: «Організаційно-правові основи впровадження електронного судочинства в Україні» (Л. Сердюк) та «Дигіталізація судової влади: теоретико-правовий аспект» (А. Заїкін). Ґрунтовним є монографічне дослідження «Електронне судочинство: міжнародний досвід» (Н. Голубєв).

Для формування теоретичної бази дослідження в роботі використовувались праці таких дослідників, як: О. Бринцев, О. Берназюк, В. Ключевський, Н. Чудик, І. Русанова, З. Гадецька, А. Штабрат, А. Бежевець, В. Зур'ян, В. Рудюк, М. Смокович, К. Пятигора, В. Політанський, В. Теремецький, В. Круковес, І. Атаманчук, Т. Дракохруст, С. Гречанюк, В. Мильцева, О. Дубенко, О. Карпенко, М. Матліна, В. Решота, Н. Логінова, С. Обрусна, А. Коршун, Ю. Ковтанюк, О. Вдовіна, А. Бернюков, В. Бігун, Ю. Лобода, Б. Малишев, С. Погребняк, С. Рабінович, В. Смородинський, О. Стовба та інші.

Аналітичною базою дослідження стали офіційні дані судової статистики України.

Вивчення вузької спеціалізації окремих напрямків досліджень даних вчених дозволило детально дослідити аспекти електронного судочинства та сформулювати теоретичний базис для комплексного розгляду об'єкту дослідження та обґрунтування власних пропозицій щодо забезпечення адекватних методів та інструментів адміністрування та функціонування системи електронного судочинства в Україні.

Необхідність усебічного розгляду перспектив електронного судочинства в Україні передбачає вивчення закордонного досвіду. Для цього було

досліджено законодавчу базу та практику впровадження цифрових технологій в систему судочинства США, Канади, Республіки Польща, Італії, Австралії та КНР.

Законодавча база, що динамічно розвивається, і активні наукові розвідки визначили ряд переваг електронного судочинства, серед яких: швидкість та ефективність, зручність і доступність, економія ресурсів тощо. Разом з тим, досягнення цих переваг передбачає повноцінну реалізацію усіх складових електронного судочинства в Україні, чого на сьогодні не досягнуто у зв'язку з рядом проблем. Саме тому проблематика повноцінної реалізації електронного судочинства в Україні потребує подальших наукових розвідок, яким і присвячене дане дисертаційне дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано у відповідності до «Концепції програми інформатизації місцевих та апеляційних судів і проекту побудови Єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи на 2022-2024 роки», затвердженої Наказом Державної судової адміністрації України від 14 червня 2022 року № 178.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у дослідженні особливостей, загроз, проблем та адміністративно-правових методів реалізації системи електронного судочинства в Україні і обґрунтування теоретичних пропозицій та комплексних практичних рекомендацій щодо забезпечення її розвитку та повноцінного функціонування.

Для досягнення поставленої мети необхідно послідовно вирішити такі *завдання*:

- дослідити теоретичні основи електронного судочинства;
- розкрити історичний шлях розвитку правового механізму електронного діловодства як одного з базових елементів електронного судочинства в Україні;
- охарактеризувати нормативні основи впровадження та реалізації системи електронного судочинства в Україні;

- провести аналіз стану матеріального забезпечення функціонування системи електронного правосуддя та ефективності його використання;
- дослідити особливості функціонування окремих модулів Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи;
- вивчити закордонний досвід впровадження електронного судочинства;
- дослідити основні аспекти цифрової трансформації судочинства в Україні;
- проаналізувати основні аспекти розвитку електронного судочинства в Україні в умовах воєнного стану;
- окреслити перспективи та загрози використання штучного інтелекту в системі електронного судочинства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час здійснення електронного судочинства в Україні

Предмет дослідження становить адміністративно-правове забезпечення електронного судочинства в Україні

Методи дослідження. Структура дисертаційного дослідження побудована відповідно до теоретичних, аналітичних та оптимізаційних завдань і відображає використання окремих методів наукового дослідження та наукових матеріалів.

Для дослідження теоретичних основ електронного судочинства та електронного документообігу використано метод теоретичного пізнання та метод сходження від абстрактного до конкретного (підрозділи 1.1 і 1.2). Метод системного аналізу мав місце при систематизації нормативних основ впровадження та реалізації системи електронного судочинства в Україні (підрозділ 2.1). Статистичний метод було використано при роботі з матеріалами судової статистики щодо відображення динаміки використання технічних засобів та відеоконференцій в судовому процесі (підрозділ 2.2). Основа застосування емпіричного методу полягала в дослідженні практики використання окремих підсистем електронного судочинства в Україні та закордоном (підрозділи 2.2 і 2.3). Для забезпечення цілісності розгляду

правового механізму документообігу (підрозділ 1.2) та сукупності нормативних основ електронного судочинства (підрозділ 2.1) застосовано системний підхід. Порівняльний метод використано при співставленні особливостей впровадження системи електронного правосуддя в різних країнах світу (підрозділ 2.3). З використанням графічного методу було продемонстровано забезпеченість суду інформаційно-комп'ютерними технологіями (підрозділ 2.2). Проблемно-пошуковий та гіпотетико-дедуктивний методи застосовано при дослідженні цифрової трансформації судочинства (підрозділ 3.1), перспектив та загроз використання штучного інтелекту в судочинстві (підрозділ 3.3), а також особливостей здійснення електронного судочинства в умовах воєнного стану (підрозділ 3.2). При формуванні висновків дисертаційного дослідження використано метод наукового узагальнення.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших в українській юридичній науці комплексних досліджень адміністративного забезпечення електронного судочинства в Україні, що враховує досвід помилок його впровадження. У результаті проведеного дисертаційного дослідження сформульовано нові або такі, що містять елементи наукової новизни положення, які виносяться на захист:

вперше:

- здійснено комплексний аналіз законодавства у сфері впровадження і реалізації системи електронного судочинства в Україні, у тому числі його відповідності нормам Європейської комісії з питань ефективності правосуддя Ради Європи та Керівним принципам кіберправосуддя;

- обґрунтовано підхід щодо збільшення залучення громадськості до електронного правосуддя шляхом використання Центру надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП), як тимчасової проміжної ланки, що підвищить обізнаність громадян щодо використання цифрових судових сервісів та створить атмосферу позитивного сприйняття даного нововведення в суспільстві;

- проведено аналіз динаміки розгляду справ із використанням технічних засобів та у режимі відео конференцій за період 2019-2021 рр., та забезпеченості суду засобами інформаційно-комунікаційних технологій;

удосконалено:

- позицію щодо різноформатності організації електронного діловодства та документообігу в судових органах, що у підсумку не порушує зв'язку усіх її процесів із реалізацією ідеї електронного правосуддя. Здійснення судочинства із застосуванням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у процесі ведення діловодства відкриває доступ особи до електронного правосуддя. Доведено, що від якості здійснення електронного судочинства, яке повинно бути забезпечене сучасним високим рівнем організації діловодства та документообігу, залежить досягнення мети здійснення електронного правосуддя;

- дослідження дискусійних аспектів «Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи», які стосуються, зокрема, необхідності дублювання копій документів у паперовому вигляді у разі небажання іншої сторони судового процесу використовувати елементи електронного суду;

- наукові підходи щодо аналізу рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи щодо: інформаційних технологій в правосудді; е-демократії; використання громадянами судових та інших юридичних послуг;

- окремі практики щодо впровадження інформаційних технологій у систему судочинства та обґрунтовано, що, незважаючи на використання значних ресурсів, громіздкість та дороговартісність означеного процесу, мета, яка лежить в його основі, зокрема, підвищення ефективності, доступності та швидкості здійснення судочинства, а, отже, і належний захист прав, свобод та законних інтересів, вказує на безперечні переваги електронного судочинства;

- дослідження правових передумов та можливостей використання штучного інтелекту в системі електронного судочинства на рівні ЄС (зокрема, підтримка альтернативних заходів урегулювання суперечок у цивільних та

адміністративних справах), а також ризиків, пов'язаних з адекватністю бази вихідних матеріалів для навчання системи та ефектом «чорної скриньки»;

набуло подальшого розвитку:

- визначення понять «правосуддя» та «судочинство». Доведено необхідність відмежування цих термінів як понять, відмінних за своїм правовим змістом. Змістовне наповнення терміну «правосуддя» лежить в площині прагнення в процесі вирішення справи до забезпечення справедливого судового захисту. Водночас, «судочинство» більше пов'язано з самими процесами і процедурами здійснення правосуддя, що досягається, відповідно до чинного законодавства, завдяки існуванню різних видів судочинства;

- дослідження досвіду окремих аспектів реалізації електронного судочинства в США, Канаді, Республіки Польща, Італії, Австралії та КНР;

- дослідження переваг впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (швидкість і ефективність; зручність і доступність; економія ресурсів) та перешкод у їх досягненні (неготовність суспільства та судової системи; недостатність технічних можливостей; низька освіченість громадян в питаннях використання можливостей електронного правосуддя);

- наукові підходи до процесу здійснення правосуддя під час дії правового режиму воєнного стану, на основі яких встановлено, що нормотворча діяльність у сфері судочинства значною мірою спрямована на впровадження інформаційно-комунікативних технологій, в тому числі шляхом забезпечення належного функціонування організаційно-технічної системи ЄСІТС; створення умов для максимального переходу учасників судового процесу до електронного судочинства.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що висновки та рекомендації, які містяться в роботі, можуть бути використані:

у науково-дослідній діяльності – для подальших наукових досліджень у сфері розвитку адміністративно-правового забезпечення електронного судочинства України;

у правотворчій діяльності – при формуванні концептуальних напрямів реформування механізмів використання цифрових технологій в судочинстві, а також удосконаленні законодавства із зазначених питань;

у правозастосовній діяльності – для вдосконалення судової практики, а також механізмів організації та адміністрування системи електронного судочинства;

в освітньому процесі – для підвищення якісного рівня правових знань студентів-юристів та правової і цифрової освіти громадян України. Матеріали дисертації можуть бути використані для викладання дисциплін «Інформаційні технології в праві», «Правові інституції України», «Адміністративно-деліктне право», підготовки монографій, підручників, лекцій, навчальних посібників, методичних матеріалів із зазначених курсів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, містить власні авторські висновки і практичні рекомендації.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційного дослідження було оприлюднено на наукових, науково-практичних конференціях, зокрема: II Міжнародній науковій конференції «Тенденції реформування правової системи України і країн світу» (м. Тернопіль, 30 жовтня 2020 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Пріоритети зміцнення безпеки держави та підвищення ефективності правоохоронної діяльності: національні та міжнародні контексти» (Тернопіль, 6 травня 2022 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Російсько-українська війна: право, безпека, світ» (м. Тернопіль, 29-30 квітня 2022 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції «Modern problems of science, education and society» (м. Київ, 26-28 березня 2023 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Публічна служба і адміністративне судочинство: проблеми та перспективи» (м. Ірпінь, 12 травня 2023 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладені у десяти наукових працях, у тому числі: чотирьох статтях у вітчизняних фахових виданнях, одній статті у науковому

періодичному виданні закордоном; п'яти тезах у матеріалах наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (276 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 224 сторінки, з яких обсяг основного тексту – 176 сторінок.

РОЗДІЛ 1

СТАНОВЛЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

1.1. Теоретичні основи електронного судочинства

Дієвість, незалежність та самостійність судової гілки влади є важливою передумовою для досягнення належного рівня здійснення правосуддя. Разом з тим, забезпечення високих стандартів правосуддя в державах перехідної демократії, на думку М. Оніщука, є одним із найбільш «вузьких» і «складних» завдань суспільного розвитку цих країн. Серед основних причин такої ситуації – прагнення політичних еліт, попри задекларовану готовність забезпечувати незалежність судової влади, одночасно зберігати опосередкований контроль за процесами в системі судочинства та невідповідність (розрив) між нормативною моделлю організації і здійснення правосуддя та практиками їх застосування [111, с. 6-7].

О. Юхно правосуддя представляє як «специфічний вид державної діяльності, що здійснюється судом на підставі закону у встановленому законом порядку, і полягає у розгляді та вирішенні судових справ з метою забезпечення гарантованих Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина, законних інтересів юридичних осіб, суспільства та держави і завершується прийняттям правосудного, обов'язкового до виконання судового рішення» [18, с. 659].

У відповідності до норм чинного законодавства формами здійснення судової влади в Україні є конституційне, кримінальне, цивільне, господарське та адміністративне судочинство. У Великій українській юридичній енциклопедії судочинство розкривається як регламентована чинним законодавством процесуальна діяльність суду та інших державних органів з досудового та судового провадження в юридичних справах [18, с. 844].

Наприкінці ХХ ст. відбувся стрімкий розвиток інформаційного суспільства, який відкрив якісно нові можливості для підвищення

продуктивності у діяльності судів, удосконалення процесу здійснення правосуддя в цілому. І оскільки, мета правосуддя визначається через конкретизацію завдань судочинства [12, с. 9], останнє як форма реалізації судової влади в Україні завдяки інформаційним технологіям отримало додаткові інструменти для виконання своїх завдань, які сприяють захисту прав, свобод та законних інтересів осіб та поповнилося новим змістом.

Розкриттю феномену «електронного судочинства», на нашу думку, повинно передувати дослідження теоретико-правового підґрунтя здійснення правосуддя, наукове осмислення кола питань, пов'язаних з його реалізацією, визначення співвідношення понять «правосуддя» та «судочинство». Крім того, у контексті дослідження феномену «електронного судочинства» важливим є розмежування понять «електронне правосуддя» та «електронне судочинство», оскільки ототожнення зазначених термінів все ще спостерігається у ряді наукових праць, що призводить до помилкового сприйняття його сутності й призначення.

У широкому значенні поняттями «електронне правосуддя» та «електронне судочинство» охоплюються суспільні відносини, що виникають при здійсненні правосуддя у цивільних, кримінальних та ін. справах із використанням інформаційних технологій. І електронне судочинство, і електронне правосуддя належать до способів вирішення спорів, однак критерії, які лежать у результаті зазначених способів, різняться.

Отже, проблематика феномену «електронного правосуддя» викликає необхідність наукового аналізу понять, які є його складовими елементами і розкриття змісту яких сприяє розумінню правової природи електронного судочинства.

Виникнення та становлення електронного правосуддя пов'язане із стрімким технічним прогресом, який відбувається у сучасному світі масштабних глобалізаційних змін. Динамічність розвитку зазначеного феномену, його законодавче окреслення є відповіддю суспільним потребам та інтересам в інформаційних судових ресурсах.

В нашій державі суспільні відносини у сфері здійснення правосуддя вирізняються поступальним розвитком, що обумовлено, перш за все, пошуком оптимальної моделі судової влади, яка, будучи разом із судовим захистом прав та свобод людини і громадянина важливою ознакою демократії, зможе забезпечити кожному право на справедливий суд. Крім того, інформаційний розвиток, який невинно набирає обертів і впливає на усі сфери життєдіяльності людини, призводить до активізації суспільства, надає можливість швидкої комунікації, доступу до інформації, що розміщується у суді, спрощує взаємодію з владою, що, як результат, сприяє розвитку громадянського суспільства в Україні, яке є невід'ємною частиною демократії. У рекомендації Rec (2001) 2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо побудови та перебудови судових систем та правової інформації в економічний спосіб також звертається увага на зв'язок інформаційних технологій та правосуддя, їх значенні для демократії. Зокрема визнається, що «сучасні інформаційні технології є незамінним засобом у сфері здійснення правосуддя і що вони таким чином сприяють ефективному управлінню державою, яке необхідне для нормального функціонування демократії» [168].

Як підсумок, на фоні судових реформ, спрямованих на підвищення якості судочинства, імплементації міжнародних стандартів справедливого правосуддя в українське законодавство, зниження рівня корупції у зазначеній сфері, відбувся стрімкий розвиток ІТ-сфери, яка змогла запропонувати нові шляхи подолання проблем якості правосуддя і під впливом якої в українському суспільстві з'явився феномен «електронного правосуддя». Контамінація законодавства, яким регламентується порядок здійснення правосуддя, та інформаційних технологій відкрили новий шлях до справедливого судового розгляду.

Дослідження правосуддя як форми реалізації судової влади, пов'язане із її основними функціями. Зважаючи на наукову дискусію щодо кількісного та змістовного вимірів функцій судової влади, у рамках якої дослідники до останніх зараховують: здійснення правосуддя, судовий контроль, судове

санкціонування, судовий нагляд (В. Бринцев); організаційні функції, пов'язані із реалізацією правосуддя, функції судового контролю, функції із забезпечення виконання судового рішення (С. Штогун) та ін., В. Самохвалов та М. Смокович переконані, що судова влада має єдину функцію – здійснення правосуддя.

К. Гусаров розглядає функції судової влади як різні форми прояву правосуддя при розгляді цивільних, кримінальних, господарських і адміністративних справ. Автор виділяє характерні риси правосуддя, що відрізняють його від інших видів державної діяльності, які «полягають у такому:

- 1) правосуддя – основна і єдина діяльність органів судової влади із властивими їй функціями;
- 2) здійснюється виключно органами судової влади;
- 3) регламентовано процесуальним законодавством (наявність процесуальної форми);
- 4) виражається в розгляді і вирішенні судами юридичних справ;
- 5) пов'язано не тільки з дозволом і розглядом справ у суді першої інстанції, а виявляється й у формах апеляційного та касаційного провадження;
- 6) рішення, що набрали законної сили, й ухвали є обов'язковими для всіх органів, підприємств, установ, посадових осіб, громадян та держави і підлягають виконанню на території України та за її межами у визначених законодавством випадках» [28, с. 21].

О. Ткачуком запропоновано чіткі критерії, за якими слід виокремлювати функції судової влади. До них належать: предметна сфера функціонування судової влади; мета судової діяльності; предмет судової діяльності та процесуальна форма, в якій така діяльність має відбуватись. Кожен із запропонованих критеріїв розкриває окремі аспекти діяльності судової влади. Основою поділу функцій судової влади за предметною сферою її функціонування є правовідносини – усі, які мають місце у суспільстві, якщо мова йде про поширення юрисдикції судів в цілому (відповідно до ст. 124 Конституції України), або окрема група правовідносин, які виникають, зокрема,

у різних сферах судочинства, де поділ відбувається на галузевому рівні, або залежать від характеру правовідносин, наявності або відсутності спору про право, суб'єктного складу. Значення такого поділу полягає у можливості відмежування функцій судової влади від функцій законодавчої та виконавчої гілок влади та у визначенні функцій досліджуваної влади, що реалізуються у відповідній формі судочинства залежно від специфіки процедур, які закріплені на галузевому рівні. Формулювання мети судової влади як критерію виокремлення її функцій відбувається з урахуванням предметної сфери її функціонування і є орієнтиром, який дає можливість визначати подальші шляхи її функціонування. Предмет судової діяльності є сполучною ланкою між судовою владою та об'єктом її діяльності, який спрямовується на досягнення означеного результату. У ньому, на відміну від діяльності, яка відображає те, що відбулося, виявилось та існує реально, тобто є вже здійсненою можливістю, має відобразитись завершений цикл, який складається з комплексу процесуальних дій (оцінка доказів, тлумачення норми права, застосування норми права та ін.), які вчиняючись послідовно призведуть до досягнення мети. Останнім критерієм, за яким розмежовуються функції – форма, в якій має відбуватись діяльність, встановлює кордони «резонності», необхідні для того, щоб відрізнити у подальшому правомірну поведінку від неправомірної. Як наголошує О. Ткачук, саме завдяки формі є можливість розрізнити функції органів, які, маючи однакову мету та спрямування діяльності, різні за своєю правовою природою [197].

Звертаючись до положень ст. 124 Конституції України, означимо, що Основним Законом, враховуючи значення, яке має відновлення справедливості через захист прав, свобод та інтересів осіб, встановлено, що обов'язок щодо здійснення правосуддя має виключно суд. Забороняється делегування функцій судів, їх привласнення іншими органами або посадовими особами [79]. Правосуддя у контексті зазначеної статті розглядається не як функція суду, а як діяльність судових органів, спрямована на досягнення конкретної мети через

функції, які суд зобов'язаний виконувати особисто, під заборонаю їх делегування, привласнення іншими органами або посадовими особами.

Б. Малишев, розкриваючи поняття «правосуддя», слушно наголошує на необхідності розробки категоріального апарату, оскільки категорії та поняття, на його думку, є відображенням у логічній формі накопичених знань про певне явище. Автор наголошує на постійному процесі розвитку системи категорій і понять, її узагальненні, виведенні її на вищий ступінь узгодженості, розширенні та уточненні в залежності від збільшення інформації про предмет дослідження. Після досягнення потрібного рівня категоріальний апарат науки починає виконувати важливі функції: фіксує у системі категорій і понять наявні знання про певний предмет, стаючи міцним фундаментом для подальших його досліджень; відіграє роль своєрідного критерію логічності, несуперечливості, раціональності нових знань про предмет дослідження і сам стає предметом вивчення з метою власного удосконалення [133, с. 238-239].

Науковець зараховує і правосуддя, і судочинство до способів вирішення правових спорів. Водночас, розрізняє досліджувані поняття за критерієм вимог, що лежать в основі результатів зазначених способів. Результат судочинства відповідає тільки формальним вимогам законодавства, а результат правосуддя крім зазначених формальних вимог, має відповідати також ціннісним принципам будь-якого розвинутого суспільства, які втілені у засадах справедливості, рівності, свободи та гуманізму [133, с. 244].

В. Решота також наголошує на необхідності розмежування понять «судочинство» та «правосуддя», хоча і вважає ідеальною ситуацію, якщо вони будуть поєднані. У цьому випадку у результаті вирішення судової справи у формі судочинства досягатимуться справедливість, реалізація правосуддя [172, с. 122].

Л. Сердюк правосуддям вважає «особливий вид державної діяльності, що здійснюється судом на підставі закону, зміст якої становить розгляд і вирішення судових справ із метою забезпечення гарантованих Конституцією України та законами прав і свобод людини і громадянина, прав та законних

інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства та держави» [183, с. 27], а результатом є постановлення судового рішення, що має загальнообов'язковий характер. Дослідниця також не ототожнює поняття «правосуддя» та «судочинство», ґрунтуючи власну позицію на таких самостійних аспектах, як можливість реалізації судової влади шляхом здійснення правосуддя; здійснення правосуддя у відповідних процесуальних формах (видах судочинства), встановлених законом; передбачення наявністю видів судочинства визначених процедурних правил, регламентованих відповідними процесуальними законами. Застосування такого підходу дозволяє не ототожнювати терміни «правосуддя» та «судочинство» за своїм правовим змістом, тому як судочинство є однією з форм здійснення правосуддя. Ця підстава дає можливість розглядати правосуддя як поняття більш широкого характеру у порівнянні із судочинством. Правосуддя стає шляхом реалізації судової влади, поєднуючи у собі декілька форм судочинства. На цій підставі воно є поняттям більш широкого характеру в порівнянні із судочинством і виступає як шлях реалізації судової влади, поєднуючи в собі декілька форм судочинства.

Слід погодитись із висловленими позиціями науковців. До того ж досліджувані терміни «правосуддя» та «судочинство» можна тлумачити через відмінні за змістом смислові конструкції – «судити по праву» та «чинити суд». Перша конструкція «веде» до змістовного співвідношення понять «право» та «закон», їх нетотожності, а, отже, до необхідності їх розмежування. Право є набагато ширшим за змістом поняттям, не обмежуючись нормою, яка є лише однією із форм його вираження. Втілюючи у собі світовий досвід, воно, через правові принципи відображає основні цінності суспільства. Закон є втіленням права у життя. Разом з тим, він є продуктом діяльності конкретних суб'єктів і не позбавлений суб'єктивізму, тому не завжди правовий. Прийняте суддею рішення лише тоді вважатиметься актом правосуддя, якщо воно відповідатиме не лише закону, але й принципам, які сповідує конкретне суспільство, буде правовим. Підтвердження зазначеному віднаходимо у правовій позиції Конституційного Суду (абз. 6 п. 9 рішення Конституційного Суду України від

30 січня 2003 року № 3-рп/2003), що, лише за умови, що правосуддя відповідає вимогам справедливості й забезпечує ефективне поновлення у правах, його за своєю суттю можна визнати правосуддям [174].

Аналіз чинного законодавства також свідчить про розмежування понять «правосуддя» та «судочинство». Так, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» встановлено здійснення правосуддя лише судами. Правосуддя має здійснюватися відповідно до визначених законом процедур судочинства (ч. 1 ст. 5); в процесі судочинства суди використовують державну мову (ч. 3 ст. 12) [161]. Згідно п. 5 ч. 1 ст. 4 КАС України, правосуддя в Україні здійснюється у різних формах судочинства. Наприклад, вирішення спорів у сфері адміністративно-правових відносин забезпечується засобами адміністративного судочинства, яким є «діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у встановленому Кодексом порядку» [77]. У ч. 1 ст. 5 ЦПК України зазначається, що «здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором» [209]. А у ст. 1 Кодексу наголошено, що «ЦПК України визначає юрисдикцію та повноваження загальних судів щодо цивільних справ та інших визначених цим Кодексом справ, встановлює порядок здійснення цивільного судочинства» [209]. У ст. 30 КПК України йдеться про можливість здійснення правосуддя у кримінальному провадженні лише судом згідно передбачених цим Кодексом правил. У ч. 4 ст. 27 встановлено, що «кримінальне провадження у закритому судовому засіданні суд здійснює з додержанням правил судочинства, передбачених Кодексом» [87].

Зазначене дає можливість зробити висновки, що, на відміну від терміну «правосуддя», значення якого розкривається через процесуальну процедуру захисту прав і свобод, яка повинна відповідати ціннісним орієнтирам конкретного суспільства і забезпечувати справедливий судовий захист, термін «судочинство», насамперед вказує на сам процес здійснення судочинства відповідно до чинного законодавства. Необхідність неухильного виконання

суб'єктами здійснення правосуддя встановлених норм (в тому числі й неправових) може призвести до надмірного формалізму і слугувати перешкодою для доступу до правосуддя. Правосуддя відображає процес вирішення правових спорів, конфліктів та порушень законодавства за допомогою судової влади. Суддя, який представляє державу, розглядає докази, вирішує спірні питання і виносить рішення, яке має бути законним і об'єктивним. Судочинство відображає взагалі процеси і процедури, пов'язані зі здійсненням правосуддя. Судочинство охоплює такі елементи, як складання та подання заяв про правові спори, збір доказів, висвітлення аргументів сторін, винесення рішення, його оголошення та виконання.

Нині важко уявити процес здійснення правосуддя без застосування інформаційних технологій. Оптимальний вибір інноваційних інструментів, які дозволяють спростити доступ до правосуддя, зокрема використання глобальної мережі здатне забезпечити значний прогрес та розвиток зазначеної сфери. Водночас здійснення правосуддя із застосуванням інформаційних технологій потребує середовища інформаційного суспільства, оскільки запропоновані ресурси можуть бути ефективними лише, якщо особи, для яких створений відповідний продукт, здатен до його споживання.

На рівні законодавства Європейського Союзу у сфері е-демократії поняття «електронне правосуддя» розкривається у рекомендації CM/Rec (2009) 1 Комітету міністрів до держав-членів щодо електронної демократії (е-демократія). Згідно додатку до Рекомендації, у якому викладено принципи електронної демократії, е-правосуддя трактується як важливий аспект електронної демократії, оскільки е-правосуддя спрощує доступ до правосуддя, яке є одним із аспектів доступу до демократичних інститутів та процесів. Електронним правосуддям є використання ІКТ у здійсненні правосуддя всіма заінтересованими сторонами судової системи «з метою підвищення ефективності та якості надання державних послуг, зокрема, особам та підприємствам. Це включає електронне спілкування та обмін даними, а також доступ до судової інформації» [165].

Н. Кушакова-Костицька електронне правосуддя розкриває як правосуддя, що виникло на базі інформаційних технологій [93, с. 104]. Н. Логінова акцентує, що «електронне правосуддя передбачає використання в системі судочинства ІКТ не лише в якості засобів виробництва, а й як процесуальних засобів. Елементи електронного правосуддя (розсилка повідомлень електронною поштою, електронний цифровий підпис, відеокоференцзв'язок тощо) спрямовані на поліпшення роботи судових органів» [95, с. 431]. А. Коршун, висловлюючи власну позицію щодо розрізнення поняття «електронне правосуддя» у вузькому та широкому сенсах, і, ґрунтуючись на позиції С. Романенкової, яка пропонує у широкому сенсі під даним поняттям розуміти «сукупність різних автоматизованих інформаційних систем – сервісів, що надають засоби для публікації судових актів, ведення електронної справи і доступу сторін до матеріалів електронної справи, та вузькому сенсі – як можливість суду та інших учасників судового процесу здійснювати передбачені нормативно-правовими актами дії, що безпосередньо впливають на початок і хід судового процесу, наголошує на діалектичному зв'язку між ними і, у зв'язку із цим, відсутністю особливої потреби такого трактування поняття електронне правосуддя» [84, с. 22-23].

У контексті електронного судочинства, правосуддя може здійснюватися з використанням електронних засобів зв'язку, технологій та інформаційних систем, що може допомогти у покращенні швидкості, ефективності та доступності судочинства. Однак, важливо розуміти, що електронне судочинство не змінює суті правосуддя, а лише надає нові можливості для ефективної роботи судової влади. О. Берназюк електронне судочинство визначає як «єдину, цілісну та комплексну інформаційно-телекомунікаційну систему, інтегровану в діяльність судів, інших суб'єктів, які наділені повноваженнями, пов'язаними із забезпеченням здійснення правосуддя, за допомогою застосування цифрових технологій, що складається з окремих елементів, які можуть функціонувати як самостійно, так і в системі з іншими» [11, с. 6].

Ґрунтуючись на запропонованому визначенні, можна констатувати, що нині в результаті взаємодії інформаційних технологій та права відбулася комп'ютеризація управління, на основі якого виник новий тип управління – управління за допомогою комп'ютерних мереж, одним із елементів якого є електронне судочинство. Нова віртуальна реальність, нова сфера суспільних відносин, сформована внаслідок контамінації двох різних сфер – здійснення правосуддя та інформаційних технологій потребує також трансформації традиційних підходів до теоретичного осмислення проблеми здійснення судочинства. В.А. Бондаренко та Н.О. Пустова переконані, що «настає нова ера правового регулювання, яка гостро потребує на цій стадії нового підходу в самій ідеології регулювання»[13, с. 159]. Суб'єкти інформаційного суспільства формують віртуальну реальність, яка стає альтернативною щодо традиційної та досягається за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій і систем. Економічні, політичні, соціальні, правові і виробничі відносини суттєво трансформуються при цьому. Процеси віртуальної реальності поєднують сучасні технології, які дають змогу формувати свідомість нового типу – інформаційну.

Повноцінне функціонування системи електронного судочинства забезпечується кожним з елементів, які входять до її складу. А. Кошман, ґрунтуючи власну позицію на працях авторів, які підтримують ототожнення понять «електронне правосуддя», «електронне судочинство», «електронний суд» і пропонуючи застосування до цих термінів єдиного поняття «електронне правосуддя», виділяє такі елементи означеного поняття:

«1) ведення електронного діловодства, збереження справ і централізоване зберігання процесуальних та інших документів й інформації в єдиній базі даних;

2) обмін документами та інформацією (надсилання й отримання документів та інформації, спільна робота з документами) в електронній формі між судами, учасниками судового процесу;

- 3) отримання судових повісток, повідомлень, рішень, інформації про дату та місце розгляду справи засобами електронного зв'язку;
- 4) визначення судді (судді-доповідача) для розгляду конкретної справи;
- 5) використання технологій для дослідження електронних доказів;
- 6) участь учасників судового процесу в судовому засіданні в режимі відеоконференції;
- 7) фіксування судових засідань шляхом аудіо- та відеозапису;
- 8) ухвалення та оприлюднення судових актів;
- 9) передача до виконання та виконання судових рішень в електронному вигляді;
- 10) електронна система управління кадрами, фінансового та бухгалтерського обліку;
- 11) електронна система судової статистики;
- 12) електронні архіви та електронна бібліотека суду тощо» [85, с. 73].

Вдалою, на нашу думку, є класифікація елементів системи електронного судочинства, запропонована О. Берназюком. Автор пропонує поділ електронного судочинства на:

- «1) елементи, що забезпечують комунікацію між різними судами, судом, учасниками судового процесу, іншими користувачами системи (Електронний суд): електронний кабінет, електронний підпис, офіційна електронна пошта для подання учасниками процесу заяв, інших процесуальних дій, а також отримання судових повісток, повідомлень засобами електронного зв'язку; офіційні вебсайти та інші інформаційні ресурси судової влади, що дають змогу відстежувати хід розгляду справи, отримувати інформацію про дату і місце розгляду справи; Єдиний державний реєстр судових рішень для вільного доступу до судових рішень; засоби відеоконференцзв'язку;
- 2) елементи для комунікації суду з іншими судами, органами забезпечення системи правосуддя; система електронного документообігу; офіційні електронні засоби зв'язку;

3) елементи, що забезпечують організацію внутрішніх управлінських процесів: електронна система судової статистики: електронні архіви та електронна бібліотека суду тощо» [11, с. 6-7].

Важливими аспектами електронного судочинства є постійний пошук нових інструментів, які пропонують інформаційні технології, що сприяє розвитку даного інституту. Активна участь законодавця щодо моніторингу та реалізації у практиці судочинства інновацій дають змогу судовим органам трансформуватись, збільшуючи власну продуктивність, а перед споживачами відкривають нові можливості у процесі захисту їх прав та інтересів. При цьому важливим є застосування зарубіжного досвіду країн, які мають тривалу практику використання можливостей інформаційних технологій.

Впровадження інноваційних інформаційних технологій у судах має ряд особливостей, які покращують процес здійснення судочинства, сприяючи таким чином досягненню правосуддя. Евереттом М. Роджерсом виділено п'ять характеристик, які, на думку дослідника, впливають на впровадження та рівень впровадження інновації в будь-якій сфері:

- відносна перевага – впровадження є вигідним у тій мірі, в якій інновація представляє очевидні переваги по відношенню до продукту, послуги або поточної поведінки;

- сумісність із системами та цінностями – чим більше інновація сумісна з попередньою ситуацією, тим більші шанси та швидкість її впровадження;

- складність – легкість переходу – чим складніші зміни, пов'язані з інноваціями, тим більше зменшуються шанси та швидкість впровадження;

- можливість тестування – тестування інновації перед прийняттям остаточного рішення збільшує шанси та швидкість її впровадження;

- видимість змін та їхніх переваг – чим очевидніші переваги інновації, тим вірогідніше та швидше вона буде прийнята [256].

Застосовуючи запропоновані автором характеристики при дослідженні їх впливу на впровадження інноваційних інформаційних технологій у сферу здійснення судочинства в Україні, аналіз його позитивних та негативних

аспектів, на нашу думку, можливо визначити подальші перспективи розвитку електронного судочинства в нашій державі, тим більше, що вже зараз можна стверджувати, що цей процес є невідворотним.

Розкриваючи зміст «відносної переваги», зазначимо, що беззаперечним є факт, що появі електронного судочинства в Україні передували ряд обставин. По-перше, з появою першого комп'ютера, який акумулював найкращі досягнення у сфері технологій і відкрив можливість тривалого зберігання інформації, та інтернету як універсального засобу комунікації розпочалася нова епоха – епоха інформаційних технологій, які поступово проникли в усі сфери діяльності. По-друге, успішна практика електронного судочинства, завдяки якій зменшувалось навантаження на суддів і збільшувалась їх продуктивність, економився час та кошти, необхідні для виконання судовими органами своїх функцій та ін., десятиліття вже мала місце у провідних країнах світу. Україна, як частина міжнародної спільноти, беручи на себе міжнародні зобов'язання у сфері забезпечення прав і свобод людини мала змогу підготувати адаптовану до українських реалій правову базу із врахуванням позитивних моментів зарубіжного досвіду, які свідчили про очевидні переваги таких впроваджень. По-третє, негативні події, зокрема пандемія COVID-19 та повномасштабне вторгнення в Україну російської федерації, значно вплинули на активізацію процесу впровадження окремих елементів електронного судочинства в нашій державі. До прикладу, з початком пандемії Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30 березня 2020 року № 540-IX було внесено зміни до порядку здійснення судочинства в судах, які розглядають справи в порядку адміністративного (ст. 195 КАС України [77]), господарського (ст. 197 ГПК України [26]), цивільного (ст. 212 ЦПК України [209]) судочинства, надавши можливість учасникам під час карантину «брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів» [137]. В ухвалі

Верховного Суду України від 22 червня 2022 року у справі № 204/2321/22 Суд вказав на те, що «гарантування кожному права на судовий захист та заборона обмеження в такому праві, в тому числі в умовах інтенсивної діджиталізації суспільства, пандемії коронавірусу COVID-19, повномасштабної збройної агресії проти України російської федерації та введення воєнного стану на всій території України, хоча б з точки зору найвищої соціальної цінності життя та здоров'я людини, спонукають до сприяння в забезпеченні плюралізму способів звернення до суду, а не їх обмеження судами... .. звернення особи до суду через офіційну електронну адресу суду з процесуальним електронним документом, який підписаний електронним цифровим підписом, є належним та правомірним способом безпосереднього звернення до суду, який нічим не відрізняється від безпосереднього звернення до суду через канцелярію або традиційними засобами поштового зв'язку і має кваліфікуватися саме як безпосереднє звернення до суду» [202].

В контексті аналізу другої характеристики, а саме «сумісності із системами та цінностями», відмітимо, що, в цілому, проблематика цінностей нині є, як ніколи, актуальною, а людина, яка визнається в будь-якому розвиненому суспільстві найвищою цінністю, напевно, найменш захищеною. Наша держава, прагнучі бути повноцінним стратегічним суб'єктом на міжнародній арені, вибудовує національну правову систему, засновану на максимальному забезпеченні прав і свобод людини і громадянина, намагається створити ефективно діючі механізми їх захисту від будь-яких порушень, а також відновлення порушених прав та свобод. Інновації, пов'язані із запровадженням електронного судочинства, в цілому є сумісними з нині існуючими і закріпленими на рівні Конституції України, галузевого процесуального законодавства цінностями. Разом з тим, засновуючись на досвіді іноземних держав, можна констатувати, що не усі, навіть позитивні зрушення у сфері електронного правосуддя мають позитивний ефект. Серед негативних аспектів впровадження електронного судочинства спостерігається певна дегуманізація, яка проявляється через застосування інформаційних

технологій як зменшення контактів «людина – людина» і віддання переваги контактам «людина – машина – людина», що певним чином призводить до відчуження людини від людини. Підтвердженням цього знаходимо й у Висновку № 14 (2011) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про правосуддя та інформаційні технології (ІТ) від 09 листопада 2011 року, у п. 6 якого зазначається, що «впровадження ІТ в судах Європи не повинно шкодити «людському обличчю» та символічному значенню правосуддя. Якщо судочинство буде сприйматися користувачами як суто технічний процес, у відриві від його справжньої і фундаментальної функції, здійснення правосуддя може стати дегуманізованим. Правосуддя має залишатися гуманним, оскільки воно стосується насамперед людей та спорів між ними. Це найкраще можна побачити під час оцінювання поведінки сторін, яке здійснює суддя в судовій залі під час слухань»[21, с. 2-3]. Крім того, в Україні необхідні для використання пропонованих можливостей електронного судочинства навички та засоби доступні не усім категоріям громадян. А це доволі часто ставить сторони у нерівне становище.

Водночас, Україна активно впроваджує європейські цінності в національне законодавство. Тому важливою є гармонізація принципів здійснення судочинства в Україні з принципами прийнятої у 2018 році Європейської хартії з етики щодо використання штучного інтелекту в судових системах. Аналіз положень Хартії дозволяє констатувати, що визначені нею засади є продовженням загальних засад реалізації прав людини, конкретизовані у сфері захисту прав і свобод людини. Зокрема, принцип поваги до основних прав окреслює необхідність забезпечення сумісності розробки та впровадження засобів штучного інтелекту і послуг з основними правами; реалізація принципу недискримінації передбачає спеціальне запобігання розвитку або посиленню будь-якої дискримінації між окремими особами та групами осіб; принцип якості та безпеки вказує на потребу використання при обробці судових рішень та даних перевірених джерел та нематеріальних даних з моделями, розробленими міждисциплінарним способом у безпечному технологічному

середовищі; принцип прозорості, неупередженості та справедливості реалізується через забезпечення доступних та зрозумілих методів обробки даних, санкціонування зовнішніх аудитів; принцип «під контролем користувача» – через виключення розпорядчого підходу і гарантування, що користувачі є поінформованими учасниками та контролюють свій вибір [37].

Досліджуючи впровадження електронного судочинства на предмет «складності – легкості переходу», наголосимо на тому, що судовий захист прав та інтересів є ефективним засобом відновлення права, а захищеність є необхідною складовою права. За допомогою принципу судового захисту прав та інтересів досягається як поновлення прав, так і попередження суб'єктів про їхню відповідальність за можливі порушення прав інших осіб. Впровадження електронного правосуддя було не лише викликом часу і суспільства, але й необхідною вимогою імплементації заснованих на загально визнаних цінностях норм щодо якісного доступу до здійснення правосуддя. Одним із показників легкості або складності переходу до електронного судочинства є аналіз активності користування засобами електронного судочинства усіма учасниками зазначеного процесу. Сьогодні в нашій державі вона залишається доволі низькою. Запровадження електронного судочинства в Україні, особливо його активна фаза у періоди пандемії та введення воєнного стану відкрили ряд проблем, пов'язаних зі складністю його впровадження, побічними проблемами, які виникають в процесі функціонування Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи, а також з низьким рівнем користування особами пропонованим механізмом здійснення електронного судочинства.

Л. Москвич детально розкриваючи ключові критерії ефективності організації судової системи, пропонує об'єднувати їх у чотири групи: критерії, які відбивають стандарти організації судової системи; критерії оцінки якості функціонування судів щодо реалізації позитивних цілей системи правосуддя; критерії, що відображають стандарти професіоналізму суддів та працівників суду; критерії, що допомагають оцінити рівень легітимності інституту суду в суспільстві. В контексті досліджуваної характеристики впливу на

впровадження електронного судочинства та рівень його впровадження звернемо увагу на критерії першої групи є: доступність суду, незалежність суду, спеціалізація судової системи, стабільність судової системи, справедливість судового розгляду. Наголошуючи на значенні критерію доступності суду для оцінки ефективності організації судової влади авторка звертає увагу на потребі у зосередженні не на обставинах, що свідчать про доступність суду, а на обставинах, що перешкоджають доступу до правосуддя і подолання яких підвищуватимуть ефективність організації судової влади. Такими обставинами є інституціональна доступність, економічна доступність, процесуальна доступність, суб'єктивна доступність. Сформульовані бар'єри можуть слугувати як обставинами, що підвищують ефективність організації судової влади, так і можуть свідчити про зниження такої ефективності. Наприклад, економічна доступність свідчитиме про ефективність, якщо створено оптимальні умови доступу до правосуддя – доступний для пересічного громадянина розмір судового збору, витрат, пов'язаних з розглядом справи у суді тощо. І, навпаки, встановлені витрати, які не можуть собі дозволити громадяни, права яких порушені, стають перешкодою для доступу до правосуддя і, відповідно знижують ефективність [99, с. 105].

Д. Свояк, здійснюючи аналіз роботи підсистеми «Електронний суд» до основних перешкод до впровадження електронного судочинства, які знижують ефективність організації судової системи залічує: незручність та ненадійність зазначеного способу комунікації з судом, його «невигідність» з позиції економії коштів, а також можливих «процесуальних пільг»; відсутність у багатьох осіб необхідного обсягу знань та навичок для використання цього електронного механізму судового документообігу. Автор серед шляхів усунення перешкод до електронного судочинства пропонує на рівні законодавства запровадити можливість особи, яка бажає отримати судовий захист, безпосередньо звертатись із відповідними процесуальними документами до центрів з надання адміністративних послуг або їх утворень відповідних територіальних громад, де така особа проживає або перебуває. До функцій працівників таких центрів

належатиме оцифрування документів особи. Після їх підписання електронним цифровим підписом працівники зможуть за допомогою наявного обладнання направити ці документи до суду через підсистему «Електронний суд» [181]. Такі кроки сприятимуть виконанню інформаційними технологіями своїх функцій – «бути інструментом або засобом удосконалення адміністрування судочинства, полегшувати доступ користувачів до судів та укріплювати гарантії, встановлені ст. 6 Європейської конвенції з прав людини» [21, с. 2-3].

При аналізі наступної характеристики – «можливості тестування» зауважимо, що електронне судочинство є складною системою, за допомогою якої з'явилась можливість усунення ряду перешкод, що гальмують ефективно здійснення правосуддя. Вона сприяє забезпеченню оперативності та зручності взаємодії між усіма суб'єктами, що беруть участь у судовому процесі. Разом з тим, як і будь-які інновації, її повномасштабному впровадженню передувало проведення тестування, зокрема з грудня 2018 року в тестовому режимі розпочала роботу підсистема «Електронний суд», а у 2020 році вона вже була переведена у дослідну експлуатацію [187]. Тестування системи мало дати змогу перевірити практичну готовність до впровадження окремих модулів системи, а також технічну можливість судових установ здійснювати електронне судочинство. Нажаль, у зв'язку з останніми подіями в Україні система не може працювати повноцінно. Попри потужні можливості запроваджуваних у систему здійснення судочинства інновацій, тестування вказали на значний брак фінансової підтримки з боку держави, збільшення навантаження на учасників судового процесу, працівників судових установ, в тому числі пов'язане з необхідністю збереження документів як у електронній, так і у паперовій формах, застаріле технічне обладнання тощо.

«Видимість змін та їхніх переваг» є характеристикою, яка дозволяє пересвідчитись, що поруч з наявними недоліками, які супроводжують процес впровадження електронного судочинства в Україні, його недосконалість, можна з повною впевненістю стверджувати, що в нашій державі сьогодні закладено міцні підвалини для реалізації права громадян України на звернення

до суду за допомогою застосування нових і прогресивних технологій сучасності. Нині електронне судочинство в Україні знаходиться на стадії свого становлення. Перелік послуг, які може отримати учасник судового процесу або інша заінтересована особа, поступово розширюється. Водночас, положення нормативних актів, які слугують правовою основою здійснення електронного правосуддя, потребують теоретичного осмислення, зокрема в контексті розрізнення феноменів електронного правосуддя та електронного судочинства, що значно полегшить практику його здійснення.

1.2. Формування правового механізму електронного діловодства як одного з базових елементів електронного судочинства в Україні

Оцінка сучасного стану діловодства та документування інформації в органах судової влади у традиційній формі та дослідження можливості впровадження нових інноваційних форм має ґрунтуватись на науковому аналізі передумов становлення та розвитку сучасного діловодства та документообігу в судах.

Розвиток будь-якої сфери людської діяльності потребує унормування, яке здатне забезпечити її належне функціонування. Визнання в нашій державі на конституційному рівні людини та найважливіших для її існування благ, зокрема життя, здоров'я, гідності, безпеки тощо, найвищою соціальною цінністю засвідчило готовність усіх гілок державної влади спрямовувати свою діяльність на забезпечення виконання зазначених положень.

Не є виключенням й судова гілка влади, авторитет, рівень довіри суспільства до якої залежить від якості виконання її органами встановлених законом функцій. Неодноразове проведення судових реформ протягом усього часу існування незалежної України, серед іншого, свідчить про пошук оптимальних шляхів для підвищення ефективності правосуддя, приведення його у відповідність до міжнародних стандартів захисту прав людини, і, у

підсумку, до створення належних умов для реалізації в суді прав і свобод кожної людини.

Організація та здійснення діяльності судовими органами беззаперечно пов'язана зі значним обсягом документів, які є невід'ємною матеріальною базою для здійснення судом правосуддя. Вхідна та вихідна кореспонденція, службові документи, архівні документи, позовні заяви, скарги, судові процесуальні документи, – це лише невеликий перелік документів, які є складовою частиною системи документообігу суду. Документ є основним способом фіксації та передачі інформації в системі здійснення судочинства. Тому, від якості функціонування судових органів, які, в тому числі, безпосередньо забезпечують обмін документів та інформацією, залежить й ефективність роботи суду.

Розвідці діловодства як об'єкта нормативного забезпечення в сучасному та історичному аспектах сприятиме аналіз теоретичних засад реалізації його технологічних процесів, складовою яких є дефініції сфери діловодства. Розвиток понятійного апарату діловодства здатен відобразити залежність кількості та семантики змісту його лексичних одиниць від розвитку теорії та практики діловодства [61].

Невід'ємною частиною діловодства є документ. Прикметно, що документ тривалий час пов'язувався лише з паперовою формою. Лише у XX ст. він почав втрачати традиційну форму і нині отримав нові форми для збереження необхідної інформації. Зміну форми документа можливо простежити у запропонованих дефініціях. Наприклад, у тлумачному словникові 1970-1980 р.р. термін «документ» розкривався як «діловий папір, що посвідчує певний юридичний факт, підтверджує право на що-небудь, служить доказом чого-небудь» [1]. У Законі України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ досліджуване поняття не тлумачиться лише як папір, який містить певну інформацію, а є матеріальним носієм, що містить інформацію, що передбачає її збереження та передавання у часі та просторі, передбачаючи й можливість існування інших матеріальних форм збереження інформації, що,

водночас, дозволяє визнавати такий носій документом [151]. Документ за Законом України «Про обов'язковий примірник документів» від 09 квітня 1999 року № 595-XIV є «матеріальною формою одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носієві» [155]. Відображений у запропонованих поняттях зміст дозволяє простежити зміни, які відбулись протягом короткого проміжку часу у характеристиках документу, що пов'язані з формою збереження інформації у документі.

Застосування сучасних інформаційних технологій при здійсненні діловодства у судах також змінило традиційне уявлення про документ як поєднання певної інформації та матеріального носія, на якому вона зберігається, і призвело до можливості застосування нового носія інформації – електронного. Така трансформація сприяла виникненню нового, електронного документа – документа, інформація в якому, відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 року № 851-IV «зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа» [142].

Використовуючись у різних галузях суспільної діяльності та сферах життя, поняття документа, залежно від його застосунку, містить як родові ознаки, притаманні йому як носієві певної інформації, що посвідчує певний юридичний факт або певне право, так і видові ознаки, які роблять його приналежним до певної сфери його використання. Н. Кушнарєнко виділяє ряд властивостей документа. Найбільш суттєвими, на думку автора, є: атрибутивність, функціональність та структурність. Так, документ є цілісною системою, яка має дві невід'ємні складові – матеріальну та інформаційну. При втраті будь-якої з цих складових він втрачає своє призначення – стає або лише річчю, або лише інформацією. Таким чином, необхідність поєднання змісту та форми є вказівкою на двоєдину природу документа і окреслює атрибутивність як його визначальну властивість. Наявність двоєдиної природи документа відкриває можливість для його переміщення у часі і просторі, що робить його

поліфункціональним об'єктом. Саме здатність виконувати свої сутнісні функції роблять документ джерелом інформації, засобом соціальної документної комунікації, свідчать про його функціональність. Структурність вказує на те, що кожен документ має чітко визначену структуру, його елементи та підсистеми мають послідовне та взаємопов'язане розташування. Усі документи, які функціонують у системі соціальних комунікацій, мають типову структуру, яка, у свою чергу, визначається спеціальними стандартами, положеннями, інструкціями тощо [94, с. 36-37].

Зазначені властивості надали можливість Н. Кушнарєнко виділити такі ознаки документа, які є характерними й для процесуальних та інших документів, які є частиною документообігу у судових установах:

- наявність смислового семантичного змісту. Документ є носієм смислу, що передається за допомогою знаків. Сукупність послідовних знаків, які передають смисл та зміст документа (повідомлення), є його обов'язковою ознакою;

- стабільна речова форма. Завдяки носієві інформації забезпечується збереження, неодноразове використання та переміщення документа у просторі та часі;

- призначеність для використання у соціальній комунікації. Ця ознака свідчить про те, що лише джерела, які від початку мають призначення зберігання та переміщення їх у часі і просторі, мають документний статус. Досліджувані джерела інформації спеціально створені людиною для комунікаційних цілей;

- завершеність повідомлення. За певним виключенням (наприклад, коли навіть незавершені повідомлення мають особливу наукову цінність) для повноцінності документа необхідно, щоб повідомлення, яке міститься у ньому, мало завершений характер [94, с. 37-38].

В Юридичній енциклопедії 1998 року рух документів в установі, організації, на підприємстві з моменту їх створення та отримання до завершення виконання або відправлення адресатові має узагальнену назву

документообіг. А діловодством є спеціальна управлінська функція, змістом якої є всі операції, здійснювані працівниками організації у процесі документообігу [216, с. 279-280].

Терміни «діловодство» та «документообіг», які використовуються у сфері здійснення правосуддя, в цілому відображають загальний зміст цих понять. Так, «у Інструкції з діловодства у місцевих загальних судах, апеляційних судах областей, апеляційних судах міст Києва та Севастополя, апеляційному суді Автономної Республіки Крим та вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ, затвердженій наказом Державної судової адміністрації України від 17 грудня 2013 року № 173 (втратив чинність), діловодством визнавались процеси, покликані забезпечувати організацію роботи з документами в суді» [59] і пов'язані як з документами, які надходять до суду, так і з документами, які безпосередньо створюються у суді. Діловодство у Інструкції з діловодства в господарських судах України від 20 лютого 2013 року № 28 (втратив чинність) розкривається як «сукупність процесів, що забезпечують організацію роботи в суді з документами і документування процесуальної та управлінської інформації» [55]. В нині чинній Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах, затвердженою наказом Державної судової адміністрації України від 20 серпня 2019 року № 814 поняття діловодства є ідентичним з тим, що було визначено у Інструкції з діловодства в господарських судах України.

Поняття «документообіг» у вищевказаних інструкціях, що нині втратили чинність, не розкривалось. Натомість у чинній Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах 20 серпня 2019 року № 814 документообігом у суді є «рух документів з моменту їх створення або одержання до завершення виконання або відправлення» [57].

На основі вищезазначеного приходимо до висновку, що у процесі впровадження інформаційних технологій, удосконалення документу як засобу зберігання, переміщення у часі і просторі інформації, він, будучи основною складовою частиною документообігу та діловодства в суді, зазнав змін,

пов'язаних з носієм інформації у документі. Водночас, зазначені зміни не позбавили його стабільної речової форми, яка є однією із характерних ознак документа і не вплинули на загальне уявлення про діловодство та документообіг.

Робота з документами, зокрема їх складання, оформлення, зберігання та ін. була необхідною складовою процесу здійснення функцій судових органів з моменту їх виникнення. З удосконаленням процедури надання правової допомоги, удосконалювалося й здійснення діловодства. Поступове ускладнення процесів, що забезпечували документування інформації в суді потребували оптимізації роботи з документами. П. Добродумов звертає увагу на наступні чинники, які впливають на потребу удосконалення діловодства: ускладнення функцій державного управління, що у свою чергу «підвищує вимоги до складання документів, їх оформлення та обробки; раціоналізація роботи з документами, яка сприяє уникненню невиправданих часових витрат; забезпечення прав та інтересів громадян, які вступають у правовідносини з державними органами» [29, с. 13].

Л. Сердюк у дисертаційному дослідженні здійснила детальний аналіз історичних передумов становлення електронного діловодства та документообігу в судовій системі України. Від договорів київських князів, княжих статутів, грамот, які були першими управлінськими документами, створеними за часів Русі до чітко структурованого та спеціально організованого сучасного діловодства та документообігу у сфері здійснення електронного правосуддя.

Умовно поділяючи період формування та розвитку діловодства за темпоральним критерієм, дослідниця виділила такі етапи: актове і приказне діловодство; колезьке діловодство; виконавче діловодство; судове діловодство часів державності України 1917-1921 років; радянський період судового діловодства; сучасне українське судове діловодство; електронний документообіг у судах [183, с. 11]. Кожен із зазначених етапів має свої особливості.

Актове і приказне діловодство отримало свою назву у зв'язку із поширенням на території України актових книг та приказних документів. Саме в актових книгах у XIII ст. здійснювалось фіксування результатів судової діяльності, оскільки судам належала роль надавати чинність документам. Актове діловодство зберігалось протягом століть. Наприклад, до компетенції гродських судів, які функціонували на території західної України, у XV столітті належало записування в актові книги державних та загальнодержавних (публічних) розпоряджень, а також обіжників та листів короля й вищих державних сановників. Це були записи сеймових конституцій, сеймові ухвали, люстрації королівщини, податкові тарифи. Записи до актових книг здійснювались не лише щодо карних справ, але й щодо приватних справ, загального майнового стану певних адміністративних одиниць [49, с. 15].

Застосування приказного діловодства пов'язане із складанням наказів як установ та документів, що набуло поширення у XV-XVII століттях. Серед характерних рис приказного діловодства те, що воно не регулювалось законодавством. Його розвиток відбувався на основі канцелярських традицій. Також привертає увагу форма, у якій функціонували документи – це були сувої – смуги паперу завширшки від 15 до 17 см. На зворотній стороні документа здійснювалось фіксування адреси, резолюцій, поміток.

Період з XVIII століття характеризується суттєвим удосконаленням системи діловодства, що пов'язувалось з проведенням Петровських реформ. Важливими ознаками діловодства цього періоду є офіційне оформлення системи документування й діловодства колегії – колезьке діловодство. Це сталося у зв'язку із прийняттям «Генерального регламенту» 1720 року. Стовпці біло замінені на зошити, здійснювалось упорядкування системи реєстрації, уведення журналів для реєстрації вихідних та вхідних документів; розроблено систему довідкового апарату, а саме настільного реєстру, закріплення дати і номера як обов'язкових елементів документів тощо [192, с. 13].

Виконавче діловодство є наступним етапом розвитку діловодства. Він пов'язаний із розробленням М. Сперанським, який був не лише відомим діячем

російської імперії, але й одним із найвидатніших учених (теоретиком держави і державного управління) у Європі в першій третині XIX ст. [7], системи ведення діловодства та звітності у «Загальній установі міністерств» (1811 р.). Зазначена система була ефективнішою, забезпечувала більш чітку та детальну, у порівнянні із попередньою, організацію роботи з документами та їх оформленням.

Окремий вклад у розвиток діловодства було зроблено за часів державності України 1917-1921 року. Вагому роль у цьому відіграв П. Скоропадський, який значну увагу приділяв роботі з документами. Серед іншого, завдяки його участі в короткий термін було налагоджено ефективну організацію повсякденного діловодства на найвищому управлінському рівні. Залишено без уваги і судові установи; впорядкуванню їхньої діяльності й організації формальностей сприяло видання законів про суд, створений від імені Української Держави, про мировий суд і склад присяжних, а також про Державний Сенат — як найвищу державну судову установу і охоронець порядку в країні. З переходом до Директорії державний апарат та організація діловодних процесів потребували приведення до порядку відповідно до нових умов. Тому, Радою Народних Міністрів було ухвалено тимчасовий законопроект «Про силу законів, про порядок їх утворення, про форми і порядок оголошення», відповідно до якого усі закони, що мали місце і не були скасовані постановами нового уряду до 14 листопада 1918 р., залишилися законами УНР [115, с. 44].

Радянському етапу розвитку діловодства також був притаманний ряд характерних для нього ознак, до яких О. Карпенко та М. Матліна зараховують: «удосконалення діловодства, обліку, сформованих ЦСУ; упровадження принципів наукової організації праці в систему діловодства; створення систем стандартів з документації, єдиної державної системи документації (ЄДСД), загальносоюзних класифікаторів, уніфікованих систем документації, спеціальних систем документації; створення Головного архівного управління при Раді Міністрів СРСР, що контролювало документаційну частину

діловодства установ; розроблення Державної системи документаційного забезпечення управління»[192,с. 14].

Соціально-правові зміни останніх десятиліть існування Радянського Союзу, перших років функціонування молодого держави України, серед іншого, були викликані новими можливостями, які з'явилися у зв'язку із використанням міжнародного досвіду у всіх сферах суспільної діяльності. Разом з тим, імплементація міжнародних стандартів відбувалася дуже повільно. Наприклад, у 90-х роках ХХ ст. в Україні діловодство в судах все ще врегульовувалось рядом нормативних актів СРСР: Цивільним процесуальним кодексом України від 16 липня 1963 року № 1500-06 (втратив чинність) [210] та Кримінально-процесуальним кодексом України 28 грудня 1960 року № 1001-05 (втратив чинність) [88], які продовжували свою дію у вже незалежній Україні і визначали, відповідно, порядок розгляду цивільних та кримінальних справ в судах, включаючи вимоги до документів, що подаються до суду та оформлення судових рішень; Законом Української РСР «Про судоустрій України» від 05 червня 1981 року № 2022-X (втратив чинність) [44], Положенням про документальне забезпечення судової роботи, яким встановлювались вимоги до документації, яка складалася в судових справах, та порядок їх зберігання, Положенням про документацію судової прокуратури СРСР, яке містило вимоги до документації, що складалася в судових справах, які розглядалися прокуратурою, Положенням про Державну судово-експертну палату СРСР, що визначало порядок проведення судових експертиз та вимоги до оформлення відповідних документів та ін.

Водночас, з 1991 року поступово відбувалась заміна та оновлення законодавства, яким врегульовувались правовідносини щодо здійснення діловодства в судах, розроблялися нові норми, які враховували загальні, зокрема міжнародні, тенденції в організації роботи судів.

До найважливіших актів, що встановлювали основні принципи та правила діловодства в судах, належали: Конституція України 1996 року, яка визначала основні принципи діяльності державних органів, окрема, судів, та

забезпечувала правову базу для їх діловодства [79]; Закон України «Про судоустрій України» від 07 лютого 2002 року № 3018-III регулював організацію та функціонування судів, включаючи діловодство, зокрема вимоги до документів, що складаються в судових справах [162]; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил діловодства в органах юстиції та їх територіальних підрозділах» 1995 року містила вимоги до оформлення документів, що складаються в судових справах, а також до їх зберігання та використання.

Новим витком у розвитку діловодства та документообігу у судових органах стало впровадження міжнародних стандартів здійснення електронного правосуддя. В цілому, впровадження інновацій, пов'язаних із застосуванням інформаційних технологій, попри вже існуючий іноземний досвід, не відбувається одномоментно. У кожній сфері суспільних відносин, де нині використовуються інформаційні технології, на певному етапі технологічного розвитку мало відбутись усвідомлення потреби їх застосування, досліджено можливість їх поступового впровадження.

Процес прийняття рішень щодо впровадження та поширення інновацій включає п'ять етапів:

(I) відкриття та розуміння інновацій;

(II) переконання – формування позитивного або негативного ставлення до інновацій;

(III) рішення – вибір адаптації чи відмови;

(IV) впровадження, ефективне використання інновацій;

(V) підтвердження, яке є підкресленням прийняття у використанні [256].

Слід звернути увагу, що процес розвитку електронного судового діловодства забезпечувався напрацюваннями законодавця у трьох напрямках. По-перше, удосконалення законодавства щодо регулювання правовідносин, пов'язаних із здійсненням правосуддя. По-друге, прийняття норм, які сприяли розвитку інформаційного суспільства. Третім напрямком було встановлення

правил, які б визначали стандарти діловодства як однієї із сфер управлінської діяльності.

Будучи складовою єдиної правової системи, розвиток нормативно-правового регулювання електронного діловодства та електронного документообігу в судах також пов'язаний з трансформаційними процесами, які відбувались в організації діловодства із застосуванням перших інформаційних комп'ютерних технологій у судах ще до здобуття нашою державою незалежності та продовжувався у вже незалежній Україні. На фоні погіршення економічного становища у державі, політичної нестабільності робилися перші кроки щодо поступового удосконалення технології діловодства у судах на фоні впровадження інформаційних комп'ютерних технологій для обробки, зберігання та використання інформації у різні сфери суспільної діяльності.

Поступово відбувалось доповнення традиційного процесу ведення діловодства та документообігу у судових органах новими інструментами, які були засновані на інформаційних технологіях. Незважаючи на те, що їх впровадження пов'язувалось з оптимізацією, спрощенням діловодства, в основу їх застосування покладено створення найбільш сприятливих умов для реалізації кожною людиною права на справедливий захист її прав у суді, що передбачалося ще Загальною декларацією прав людини від 10 грудня 1948 року (ст. 8) як одне із завдань, до виконання якого повинні прагнути і народ, і держава з метою сприяти поважанню зазначених прав і свобод і забезпеченню шляхом національних і міжнародних прогресивних заходів, загального і ефективного визнання і здійснення серед народів (преамбула Декларації) [40]; Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року, ст. 6 якою передбачено право на справедливий суд [78].

Сприяли становленню електронного діловодства та документообігу в судах й рекомендації Ради Європи, частиною якої є й Україна. У Додатку до Рекомендації R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя від 14 травня 1981 року серед принципів, які повинні враховувати держави-члени з метою полегшення

доступу до правосуддя, спрощення, реалізації якого можливо досягти шляхом забезпечення простого характеру усіх процесуальних дій; прискорення провадження – досягається скасуванням застарілих процедур, позбавлених практичної користі, забезпеченням судам достатнього персоналу та можливості ефективної роботи [166]. У додатку II до Рекомендації R (95) 11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо відбору, обробки, представлення та архівації судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах від 11 вересня 1995 року звертається увага на необхідності представлення судових рішень (документів) у такий спосіб, який би забезпечував їх безпечний та швидкий пошук. Для збереження максимальної інформації, яка міститься у документі, наголошено на пріоритеті такої форми документа, яка змогла б забезпечити збереження повного оригінального тексту судових рішень. Водночас, надаючи можливість широкого доступу до інформації щодо судових рішень, створення засобів полегшення отримання необхідної інформації шляхом їх пошуку за допомогою використання ключових слів, заголовків, інших методів підвищення функціональності бази даних, наголошується на необхідності забезпечення конфіденційності та захисту особистих даних [167]. Рекомендаціями Ради Європи R (2002) 2 «Про доступ до офіційних документів» до додаткових заходів, які повинні вживати органи державної влади, ефективно вести документацію в такий спосіб, щоб доступ до документів був легким, оприлюднювати інформацію щодо проблематики або діяльності, які належить до їх компетенції, наприклад, шляхом підготовки переліку або реєстру документів [171].

Одним із перших кроків на шляху до розвитку інформаційного суспільства в Україні і актом, яким створив підвалини для здійснення електронного діловодства та документообігу в судових органах стало прийняття Закону України «Про Національну програму інформатизації» від 04 лютого 1998 року № 74/98-ВР. Головною метою Програми було визначено створення за допомогою широкого використання інформаційних технологій необхідних умов, спрямованих на забезпечення громадян і суспільства

своєчасною, достовірною та повною інформацією, а також на забезпечення інформаційної безпеки держави. До основних завдань, на які була спрямована Програма, і які сприяли розвитку електронного правосуддя в Україні, віднесено «застосування та розвиток сучасних інформаційних технологій у відповідних сферах суспільного життя України, створення загальнодержавних систем інформаційно-аналітичної підтримки діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування (ст. 5)» [154].

Крім того, вже на рівні закону було визначено завдання для розвитку інформаційного простору, стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства. Зокрема, у 1998 році було прийнято Закон України «Про затвердження Завдань Національної програми інформації на 1998 – 2000 роки» від 04 лютого 1998 року № 76/98-ВР, яким було затверджено Завдання Національної програми інформатизації на 1998 – 2000 роки. Серед завдань, виконання яких стало основою для розвитку інформаційного простору судів виділимо: розроблення пакету законодавчих та нормативно-правових актів у сфері інформатизації; створення національної системи інформаційних ресурсів; інформатизація діяльності органів державної влади; створення та впровадження в центральних органах виконавчої влади та обласних держадміністраціях системи підтримки прийняття рішень з проблем стратегії макроекономічного розвитку країни і розвитку ринку тощо [145].

Вимоги до порядку роботи з документами від моменту їх створення у діловодстві і до передання на постійне зберігання до відповідних архівних установ, відповідно до норм Закону України «Про національний архівний фонд та архівні установи» від 24 грудня 1993 року № 3814-ХІІ [153] було встановлено Правилами роботи архівних підрозділів органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, затверджених Наказом Державного комітету архівів України від 16 березня 2001 року № 16 (втратив чинність). Документом передбачався єдиний порядок роботи з документами від моменту їх створення в діловодстві і до передання на постійне зберігання до відповідних архівних установ, зокрема, встановлювались строки

зберігання документів. Для судових справ Правилами встановлювався граничний строк у сімдесят п'ять років для тимчасового зберігання документів в архіві установи, для документів Конституційного Суду, Верховного Суду, Вищого адміністративного суду України, Вищого арбітражного суду – п'ятнадцять років [131].

Законом України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства на 2007-2015 роки» від 09 січня 2007 року № 537-V до основних стратегічних цілей розвитку інформаційного суспільства в нашій державі віднесено прискорення розробки та впровадження новітніх конкурентноспроможних ІКТ в усі сфери життя, включно з діяльністю органів державної влади; забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності населення, «використання ІКТ для удосконалення державного управління, відносин між державою і громадянами, становлення електронних форм взаємодії між органами державної влади та фізичними і юридичними особами та ін.» [156].

Формування комп'ютерних систем із колективним доступом, розширення системи доступу до глобальних інформаційних мереж, можливість створення документа у формі відображення даних, які він містить, за допомогою електронних засобів сприяли удосконаленню технології документообігу, створенню гнучкого робочого середовища у судах.

У 2003-2007 роках було затверджено Стандарти, які визначили вимоги до документів і мали застосунок також у судових установах. Зазначені стандарти, закріплені у Національному стандарті України ДСТУ 4163-2003 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації» (втратив чинність), затвердженому наказом Держспоживстандарту від 07 квітня 2003 року № 55, натомість, містили положення, згідно з яким вимоги стандарту не поширювався на процеси створювання та обігу електронних організаційно-розпорядчих документів [102]. Із прийняттям нині чинного ДСТУ 4163:2020 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів», відповідно до ст. 1 «Сфера застосування», зазначений стандарт

поширюється на організаційно-розпорядчі документи незалежно від носія інформації [31], що дало змогу поширення сфери його застосування й на електронні документи.

Національний стандарт ДСТУ 4423:2005 «Інформація та документація керування документаційними процесами» від 02 грудня 2005 року № 345 (втратив чинність) стосувався керування службовими документами всіх видів, на всіх носіях, які організація або будь-яка фізична особа створила або отримала в процесів здійснення своєї діяльності (ст. 1) [32]. До актів, положення яких встановлювали термінологічні стандарти протягом досліджуваного періоду належить ДСТУ ISO 5127:2007 «Інформація і документація. Словник термінів» (втратив чинність).

Прикметним є те, що у 2018 році були прийняті стандарти, гармонізовані з міжнародними стандартами. До таких документів, зокрема, належать: «ДСТУ ISO 5127:2018 «Інформація та документація. База та словник термінів», ДСТУ ISO 11799:2018 «Інформація та документація. Вимоги до зберігання архівних та бібліотечних матеріалів», ДСТУ ISO 23950:2018 «Інформація та документація. Інформаційний пошук (Z39.50). Визначення прикладної послуги та специфікація протоколу» та ін. (Наказ Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 05 грудня 2018 року № 464)» [101], які відображають сучасні міжнародні стандарти у галузі документознавства із врахуванням здобутків у сфері інформаційних технологій.

Для удосконалення організації діловодства в судах протягом досліджуваного періоду діяли: Інструкція з діловодства в апеляційному загальному суді від 06 січня 2006 року № 1, затверджена Наказом Державної судової адміністрації (втратила чинність), якою встановлювались загальні правила ведення судового діловодства в апеляційних судах областей, апеляційних судах міст Києва та Севастополя, Апеляційному суді Автономної Республіки Крим та регламентувався порядок роботи з документами з часу їх надходження або створення у суді і до відправлення чи передання в архів,

звернення до виконання судових рішень. Положення Інструкції передбачали ведення діловодства у паперовій формі, а також автоматизовану (електронну) технологію обробки, обліку та контролю документів (справ) за посередництвом автоматизованої системи документообігу суду [54]; «Інструкція з діловодства в місцевих загальних судах, апеляційних судах областей, апеляційних судах міст Києва та Севастополя, Апеляційному суді Автономної Республіки Крим та Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 грудня 2013 року № 173, затверджена Державною удовою адміністрацією України (втратив чинність), положення якої передбачали автоматизовану (електронну) технологію обробки, обліку і контролю документів (прав, матеріалів або проваджень) за допомогою АСДС та ведення діловодства у паперовій формі» [56]; Інструкція з діловодства в господарських судах України від 20 лютого 2013 року № 28, затверджена наказом Державної судової адміністрації України (втратив чинність) [55], Інструкція з діловодства в адміністративних судах України від 17 грудня 2013 року № 174, затверджена наказом Державної судової адміністрації України (втратив чинність) [53] та ін. З 2019 року діловодство в судах регулюється Інструкцією з діловодства в місцевих та апеляційних судах, затвердженою наказом Державної судової адміністрації України від 20 серпня 2019 року № 814. Інструкцією визначаються загальні правила ведення діловодства у місцевих та апеляційних судах України, регламентовано порядок роботи з документами від моменту їх надходження або створення до знищення в установленому законом порядку або передачі до державної архівної установи [58].

Зasadничими принципами судочинства, які сьогодні становлять основу ефективності і впливають на організацію діловодства та документообігу в судах є визначені ст. 129 Конституції України принципи: «рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом; гласності судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; розумні строки розгляду справи судом тощо» [79].

Пошук оптимальних шляхів інформатизації судової влади України, яка відповідала б сучасним потребам і викликам триває. Зі створенням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), передбаченої Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України» від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII [135] та іншими нормативними актами суди завдяки переведенню ряду процесів, пов'язаних із здійсненням судочинства, у електронну форму отримати багатофункціональні можливості для підвищення якості своєї роботи. Водночас, А. Погорілецька та М. Богатирьова звертають увагу і на ряд недоліків зазначеної системи. Зокрема автори звертають увагу на застарілість та необхідність доопрацювання та перепрограмування окремих модулів для покращення функціонування програмних продуктів в процесі здійснення окремих процесів оброблення, зберігання, передачі, формування даних з метою здійснення правосуддя. Існуюча автоматизована система документообігу суду позбавлена можливості забезпечення сумісної роботи з документами. Також наголошують на неможливості на основі запропонованих програмних платформ забезпечення доступу до документів в електронній формі у зв'язку із відсутністю політики персоніфікації та розмежування користувачів через облікові записи у відповідності до диференційованих прав доступу користувачів [118, с. 248].

Про зазначені недоліки йдеться й у Концепції програми інформатизації місцевих та апеляційних судів і проекту побудови Єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи на 2022-2024 роки, затвердженої Наказом Державної судової адміністрації України від 14 червня 2022 року № 178, у якій розкриваються проблеми інформатизації судової влади, які нині потребують вирішення. Якісним змінам у документуванні, перш за все, перешкоджає використання у судах застарілих та таких, що потребують змін, засобів інформатизації; оснащення органів судової влади засобами інформатизації, які не відповідають нормам (їх кількісні та якісні показники продовжують

знижуватись), в тому числі застарілі мережева інфраструктура, програмне забезпечення автоматизованої системи документообігу суду, яке морально застаріле і таке, що не може бути модернізованим та масштабованим настільки, щоб забезпечити потрібний рівень зручності, функціональності, надійності та швидкості обробки документів; відсутність забезпечення операційних систем ліцензійним програмним забезпеченням; існування застарілих та обмежених ресурсів сховищ даних, позбавлених можливості надійного локального зберігання та продуктивної обробки документів; відсутність у судах єдиного програмного забезпечення, яке б здійснювало автоматизацію ведення діловодства суду; відсутність консолідації в розрізі судових справ в єдиній базі даних інформації, сформованої різними системами документообігу [81].

Вищенаведені проблеми в організації роботи судових органів пов'язані з недофінансуванням установ системи правосуддя і є наслідком, в тому числі, негативних подій в Україні та світі – поширенням гострої респіраторної хвороби COVID – 19 та повномасштабним військовим вторгненням російської федерації на територію України. Попри негативний вплив, зазначені події спричинили активний пошук нових можливостей для впровадження електронного діловодства та документообігу в судах.

На практичних кроках, які дозволять компенсувати зменшення фінансового забезпечення і підтримати якість роботи установ системи правосуддя в секторі документального забезпечення у судах зосереджує увагу й Рада суддів України. У Рішенні від 05 серпня 2022 року № 26 нею сформульовано ряд рекомендацій щодо підвищення рівня використання інструментів електронного судочинства під час відправлення правосуддя, зокрема наголошено на необхідності у цей період віддавати перевагу електронній комунікації. Вказане має стосунок до викликів та повідомлень, обміну процесуальними документами з учасниками судових проваджень, які мають здійснюватися, за виключенням випадків, коли це неможливо, за допомогою електронної пошти, та / або з використанням зазначених учасниками судових проваджень мобільних телефонів. Рада закликає усіх

учасників судових проваджень компенсувати недофінансування судових органів активною участю у процесі, зокрема: зареєструвати електронну адресу в ЄСПТС, зареєструватися в підсистемі «Електронний кабінет», здійснювати комунікацію з установами системи правосуддя, максимально застосовуючи наявні інформаційні технології [175].

Вирішенню окреслених проблем сприятиме врахування рекомендацій, викладених у Доповіді щодо рентабельності розробки й зміни конструкції судових і юридичних інформаційних систем (Додаток до Рекомендацій Res (2001) 2. Зокрема, у документі звертається увага на потребі врахування у стратегії розвитку ІКТ у судах особливі вимоги й очікування судової системи, ґрунтуванні порядку прийняття рішень на чітких принципах і цілях, які належно відбивають ці вимоги й очікування [168].

Нині ЄСПТС порядок здійснення діловодства в судах забезпечується шляхом ведення електронного діловодства, зокрема «рух електронних документів у межах відповідних органів та установ, та між ними, реєстрацію вхідних та вихідних документів та етапів їх руху; збереження справ та інших документів в електронному архіві; віддалений доступ користувачів зазначеної системи до будь-якої інформації, що в ній зберігається, в електронній формі відповідно до диференційованих прав доступу (ст. 15¹ Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 року № 1402-VIII)» [161]. На значенні проекту «Електронний суд», який сприятиме автоматизації процесів судового діловодства, наголошують Е. Ібатов та Т. Михайліна. Автори його призначення вбачають у здійсненні процесуальної діяльності в електронній формі, звертаючи увагу на те, що він є прикладом підвищення ефективності судової системи за допомогою інформаційних технологій. Правники відмічають, що «основний принцип проекту «Електронний суд» полягає у налагодженні процесу оперативного обміну інформацією в електронному вигляді між судовими установами, учасниками судового процесу, а також іншими державними структурами з метою забезпечення справедливого та неупередженого правосуддя в Україні» [52].

До числа нормативних актів, положення яких враховуються при роботі з управлінськими документами в судах, належать «Правила організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях» [130], затверджені наказом Міністерства юстиції України від 22 червня 2015 року № 736/27181.

Враховуючи вкрай нестабільну нині ситуацію в Україні і визнаючи потребу значного часового ресурсу для нормалізації функціонування судової гілки влади, можемо дійти висновку, що сьогодні існує нагальна потреба налагодження адекватної вимогам часу і суспільному розвитку взаємодії судової влади та громадянського суспільства за допомогою засобів інформаційно-технічного забезпечення. Очевидно, що держава повинна активно підтримувати ці процеси не лише на законодавчому рівні, але й у процесі практичної реалізації прийнятих норм.

Висновки до розділу 1

Дослідження становлення електронного судочинства в Україні дозволило сформулювати такі висновки.

Встановлено, що з початком застосування інформаційних технологій в процесі здійснення судочинства, воно отримало додаткові інструменти для виконання покладених на нього завдань, які створили якісно нові можливості для всіх учасників судового процесу, сприяючи їх швидкій комунікації, доступу до розміщеної у суді інформації, взаємодії з владою та призвели до активізації суспільства в цілому. Утворення зв'язку між здійсненням правосуддя та інформаційними технологіями стало новим кроком на шляху до забезпечення доступного та справедливого судочинства.

Доведено необхідність відмежування термінів «правосуддя» та «судочинство» як понять, відмінних за своїм правовим змістом. Змістовне

наповнення терміну «правосуддя» лежить в площині прагнення в процесі вирішення справи до забезпечення справедливого судового захисту. Водночас, «судочинство» більше пов'язано з самими процесами і процедурами здійснення правосуддя, що досягається, відповідно до чинного законодавства, завдяки існуванню різних видів судочинства. Акцентовано на тому, що розкриття змісту термінів «правосуддя» та «судочинство» актуалізують питання співвідношення інших понять, які лежать в їх основі, а саме «право» і «закон». Попри те, що закон є втіленням права у життя, він не позбавлений суб'єктивізму. Рішення судді буде актом правосуддя лише у випадку його відповідності не лише закону, але й сповідуваним у конкретному суспільстві принципам.

Окреслено «електронне судочинство» як процесуальну діяльність у сфері здійснення правосуддя із застосуванням засобів інформаційно-комунікаційних технологій. Доведено, що нині ціллю електронного судочинства є не зміна суті правосуддя, а збільшення завдяки можливостям засобів ІКТ ефективності роботи органів судової влади та покращення комунікації між учасниками судового процесу.

З'ясовано, що документ, тривалий час асоціюючись лише з паперовою формою, з ХХ ст. почав втрачати її і впродовж відносно короткого терміну отримав іншу форму для збереження у ньому інформації – електронну. Зміни, які відбулися у формі документа, зберегли його стабільну речову форму, яка є характерною ознакою, та не вплинули на загальне уявлення про діловодство та документообіг.

Акцентовано, що система діловодства на теренах України піддавалася змінам, постійно удосконалюючись. Кожен етап її розвитку мав свої характерні ознаки та правову основу її функціонування. Суттєві заміна та оновлення правового регулювання правовідносин щодо здійснення діловодства в судах із врахуванням міжнародних стандартів відбулися у 90-х роках ХХ ст. у вже незалежній Україні. В основу нових, заснованих на інформаційних технологіях, інструментів, які доповнювали традиційний процес ведення діловодства, було

покладено створення найсприятливіших умов для реалізації кожною людиною права на справедливий захист її прав і свобод у суді.

Обґрунтовано вплив інформаційних технологій на удосконалення діловодства та документообіг у судах, що відбувався шляхом прийняття нормативних актів у різних сферах: інформаційних технологій, діловодства, а також здійснення правосуддя.

Визначено різноплановість організації електронного діловодства та документообігу, водночас наголошено на зв'язку у підсумку всіх її аспектів із реалізацією ідеї електронного правосуддя. Здійснення судочинства із застосуванням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у процесі ведення діловодства відкриває шлях доступу особи до електронного правосуддя, тому від якості здійснення електронного судочинства, забезпеченого сучасним високим рівнем організації діловодства та документообігу залежить, чи буде у підсумку досягнуто мети електронного правосуддя.

РОЗДІЛ 2

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА

2.1. Нормативні основи впровадження та реалізації системи електронного судочинства в Україні

Стрімкий розвиток інформаційних технологій визначає розвиток усіх сфер людської діяльності і визначає необхідність їх реалізації у правовому полі. Технологічний прогрес та управління правовідносинами пов'язаними з ним, є новим серйозним викликом для державних структур, в тому числі для судового врядування. Управління з застосуванням новітніх інформаційних технологій встановлює нові перспективи для зміцнення інституційної незалежності [20].

«Використання електронних засобів комунікації спрямоване на формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян, побудову нових типів взаємовідносин, розвиток інформаційного суспільства, відкритого та прозорого публічного управління та забезпечення сталого інноваційного розвитку держави» [164]. Серед важливих елементів забезпечення інформаційного розвитку країни визначають організацію роботи суду та здійснення електронного правосуддя. Електронне врядування державою включає електронний суд як одну із своїх підсистем, яка сприяє і забезпечує надання для громадян якісно нових державних послуг у режимі реального часу [119, с. 99]. Слушно зазначив Політанський В., що електронний суд слід розуміти не лише як форму застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій всіма сторонами у судовому процесі задля підвищення його ефективності, а також як електронну форму здійснення та процедури правосуддя протягом всього судового процесу (включаючи підготовку справи, її розгляд по суті, судові дебати, ухвалення вироку, оголошення рішення) [120]. Визначення електронного суду передбачає

використання різних інструментів ІКТ: надсилання та отримання документів за допомогою електронної пошти, подання позовів у онлайн-форматі, надання інформації і судових рішень в мережі Інтернеті, використання відео-конференцій, перевірка та відстеження стадії розгляду судових справ в реальному часі, а також можливість «суддів або інших осіб, які ухвалюють рішення, отримувати доступ до інформації в електронному вигляді» [124, с. 186–187].

Серед інших сервісів, що надаються державними структурами, електронне правосуддя є одним із визначальних складових електронної демократії, яка впроваджується для гарантування «доступності, підзвітності, ефективності зворотного зв'язку, інклюзивності, прозорості в діяльності органів державної та судової влади» [14, с. 298]. Крім того, електронне правосуддя спрямоване на «забезпечення та підвищення якості роботи судів та значну економію державних коштів» [90, с. 268]. Серед функцій, що успішно реалізуються за допомогою сучасних інформаційних технологій, – швидкість, прогнозованість та зручність взаємодії між учасниками судового процесу і судом. У порівнянні з традиційним судовим процесом, електронне судочинство, більшою мірою забезпечує миттєвий доступ до правосуддя, оперативність розгляду справ судами, сприяє забезпеченню контролю сторін за розглядом справи, посилює змагальність і публічність судових процесів. Науково-технічний прогрес і впровадження новітніх комп'ютерних технологій у процесі становлення правосуддя дає змогу сформувати нові підходи та суттєво змінити традиційні способи його забезпечення [43, с. 5] Проте, гармонійне функціонування електронного судочинства можливе лише в тому разі, коли є зрозумілим його наповнення, принципи та механізми реалізації, управління ризиками, що можуть виникнути в процесі його імплементації.

З середини 2000-х років в Україні активно здійснюються заходи щодо практичного реалізації та інтеграції новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій також в систему судочинства. Головна мета цих заходів – забезпечення доступності, ефективності та прозорості правосуддя. Серед

міжнародних документів, які ратифіковані в Україні, що передбачають та забезпечують функціонування електронного суду відзначимо: Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, висновки Венеціанської Комісії, Висновки Консультативної ради європейських суддів та Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи. У ратифікованій Україною Угоді про асоціацію з ЄС Учасники зазначили важливість адаптації чинного законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Така адаптація охоплює узгодження національного законодавства із відповідними європейськими стандартами загалом, так і у сфері правосуддя з метою ефективного судового захисту громадянами порушених прав і свобод [83].

Відповідно до законодавства Ради Європи, Європейський суд з прав людини не встановлює жодних конкретних вимог до електронного правосуддя. Разом з тим, реалізація ініціатив щодо діджиталізації судочинства регулюється правилами доступу до суду та правом особи на справедливий судовий розгляд за статтею 6 Конвенції Прав Людини [124, с. 187].

Значну роль у провадженні та аналізі стану електронного судочинства відіграють програми та рекомендації Європейської комісії з питань ефективності правосуддя Ради Європи (СЕРЕЈ) сформованої згідно Резолюції Res (2002) 12. У грудні 2016 року Європейська комісія з питань ефективності правосуддя ухвалила Керівні принципи кіберправосуддя. За своїм змістом це базові засади, які адресовані законодавцю для ефективного впровадження можливостей сучасних технологій задля покращення роботи національних судових систем. Документ містить чек-лист щодо аналізу стану і впровадженню змін в електронному правосудді, де визначаються цілі, планування, встановлення відповідальності, навчання суддів та потреби та побажання щодо змін існуючої ІТ-системи в судочинстві. Запровадження електронного правосуддя та його інструментів повинно керуватися та забезпечуватися судом, а не суто технологіями. У документі зазначено, що розробникам інформаційних продуктів слід краще розуміти систему та принципи і методи правосуддя та співпрацювати працівниками суду та судьями. Сучасні комп'ютерні технології

повинні сприяти просуванню судових принципів, серед яких: неупередженість, незалежність, юридична визначеність, доступність, забезпечення гарантій та процесуальних прав громадян та їх об'єднань. Серед ключових можливостей ІТ в судочинстві визначено: електронне заповнення позовних документів; онлайн консультації щодо судової інформації і документів процесуального значення; проведення засідань в режимі відеоконференцій; електронні запити та надання електронних копій документів; використання електронної адреси для отримання інформації з канцелярії суду [236].

У грудні 2021 року на засіданні прийнято План дій СЕРЕJ на 2022 – 2025 роки: цифровізація для кращого правосуддя. Головна мета засідання полягала у «формуванні та погодженні застосування новітніх технологій з дотриманням основоположних прав людини» [238]. План дій організації характеризує наступну ціль в діяльності СЕРЕJ, а саме результативні та якісні державні послуги у сфері правосуддя для користувача, в тому числі у цифровому середовищі. В умовах постійного розвитку комп'ютерних технологій завдання СЕРЕJ передбачають діяльність щодо прозорого, гуманного та доступного правосуддя, орієнтованого на людину. Наприкінці 2021 року переглянуто Дорожню карту з метою забезпечення належного виконання «Європейської етичної хартії використання штучного інтелекту в судових системах і реаліях, що їх оточують» [238]. Головна мета – проектування та імплементація механізму сертифікації інструментів та послуг за допомогою штучного інтелекту в юридичній та судовій сферах у майбутньому. Згадана Хартія визначає перелік основоположних принципів щодо «використання зазначених технологій: дотримання основоположних прав, недискримінація, якість і безпека даних, прозорість, неупередженість та достовірність» [238].

Дотримання названих принципів при розробці додатків з використанням штучного інтелекту важливе для забезпечення захисту прав та свобод людини. Дорожня карта прийнята СЕРЕJ визначає необхідність впровадження низки заходів щодо розробки інструментів оцінки того, чи відповідають принципам Хартії зазначені додатки (створені/функціонуючі з використанням штучного

інтелекту). У документі обґрунтовується потреба у механізмі моніторингу нових додатків у судових системах та розповсюдження позитивного досвіду щодо імплементації інноваційних технологій на інші держави-члени РС.

Прийняті 9 грудня 2021 року Керівні принципи для подання документів до суду в електронній формі та діджиталізації судів значно вплинули на розвиток електронного правосуддя. У Принципах надається перелік пунктів, яких законодавець та судові системи мають намагатись «дотримуватися під час розробки та імплементації системи подання документів до суду в електронній формі та під час діджиталізації роботи судів» [237]. Обґрунтовується необхідність створення каналів взаємодії та обміну інформацією та документами в електронному вигляді між судами та користувачами судових послуг. Серед учасників електронного судового процесу визначають наступний перелік: сторони судового процесу, адвокат, свідки, експерти та інші суб'єкти, що беруть участь у судовому процесі. Документ складається з трьох розділів: перший розділ надає опис урядуванню та правовим питанням побудови повної екосистеми електронних судових послуг; другий розділ надає формулювання соціально-культурним та організаційним аспектам роботи системи електронного подання документів для учасника судового процесу; третій приділяє увагу технічним питанням, які необхідно розглянути перед впровадженням системи та її функціональних елементів [237].

У грудні 2021 року прийнято Програму діяльності СЕРЕJ на 2022 – 2023 роки. Вона розроблена стосовно шести сфер відповідальності, покладених на СЕРЕJ:

- розробка інструментів для аналізу функціонування правосуддя та забезпечення державної політики правосуддя з метою покращення його ефективності;
- отримання поглиблених знань про часові рамки провадження для досягнення оптимальних і передбачуваних даних про судовий час;
- підвищення якості судових систем і судів;

- розвиток цільового співробітництва на прохання держави-члена чи партнера та сприяння між зацікавленими сторонами в державах-членах або партнерах щодо впровадження заходів та використання інструментів, розроблених СЕРЕJ;

- аналіз та розробка відповідних інструментів щодо нових проблем, таких як використання кіберсправедливості та штучного інтелекту у судових системах щодо ефективності та якості судових систем;

- зміцнення відносин з користувачами системи правосуддя, а також національних та міжнародних структур [235].

Програма описує заходи та завдання з їх застосування. Україна активно впроваджує європейські стандарти цифрового правосуддя, що є гарантією протидії зловживанням у сфері судочинства, покращення доступності, відкритості та справедливості судового розгляду [34]. Не зважаючи на певні тенденції у діджиталізації судового процесу, чіткої дефініції міжнародних стандартів судочинства не існує [89, с. 91; 6, с. 110]. «Запровадження найбільш поширених у світовій практиці елементів електронного правосуддя в Україні має сприяти «модернізації» цивільного процесу та покращення судочинства» [205, с. 52–53].

Аналіз українського законодавства у сфері діджиталізації суду дозволяє виокремити значну кількість нормативно-правових актів щодо забезпечення роботи суду. Разом з цим, ці основоположні документи підлягають постійним змінам під впливом науково-технічному прогресу. Однак для законодавця та учасників суду ці зміни ускладнюють роботу через постійну необхідність їх моніторингу.

Первинним у законотворенні, в тому числі при впровадженні новітніх технологій в суді, є Конституція України та процесуальні кодекси. Ст. 124 Конституції України передбачає, що «функції правосуддя в Україні здійснюють виключно суди, а делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається» [79]. Згідно ст.130. Основного Закону держава повинна забезпечувати фінансувати

та належні умови для функціонування судів і діяльності судді [79]. При цьому погоджуємося з позицією В.І. Ключевського, що відступ від керівних положень основоположних документів роблять судочинство слабким перед критикою широкого кола громадськості [74]. Як розуміємо, це повинно стосуватися всіх аспектів судового процесу, в тому числі електронного правосуддя.

Найширше функціональні завдання та принципи роботи суду розглянуті в Законі України Про судоустрій і статус суддів [161]. Документ визначає засади та основи функціонування судів, а також Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, яка є основним елементом діджиталізації судового процесу в Україні. В законі зазначається, що Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система забезпечує ряд функцій. Передусім, це ведення електронного документообігу, включаючи рух електронних документів, усередині та між відповідними органами та установами, реєстрацію документів на всіх стадіях судового процесу (вхідних та вихідних), централізоване зберігання процесуальних та інших документів в єдиній базі даних; захищене зберігання, автоматичний аналіз та статистичну обробку інформації; зберігання справ та інших документів в електронних архівах; електронний обмін документами та інформацією між судами, іншими органами системи правосуддя та учасниками судового процесу (надсилання та отримання документів та інформації, спільна робота з документами). Крім того, серед завдань ЄСІТС виділено можливість учасникам справи, які мають намір брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, змогу попередньо перевірити зв'язок із судом у тестовому режимі та безпосередньо провести відео-конференцію в прямому ефірі.

Однією з найважливіших функцій, що дозволяє спростити та полегшити доступ до інформації судового процесу є «аудіо- та відеофіксація судових засідань, засідань Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя, її органів, їх транслявання в мережі Інтернет, здійснення яких покладається на ЄСІТС. ЄСІТС забезпечує автоматизацію роботи судів, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя, Державної

судової адміністрації України, їх органів та підрозділів; формування і ведення суддівського досьє (досьє кандидата на посаду судді) в електронній формі; розподіл справ у Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, Вищій раді правосуддя, її органах» [161]. Система передбачає можливість віддаленого доступу користувачів до будь-якої інформації, що в ній зберігається, в електронній формі відповідно до диференційованих прав. На Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему покладається «функція із забезпечення роботи офіційного веб-порталу судової влади України, веб-сайтів Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; функціонування єдиного контакт-центру для управління запитами, іншими зверненнями та ведення Єдиного державного реєстру судових рішень» [161]. Згідно Закону України Про доступ до судових рішень «Єдиний державний реєстр судових рішень є автоматизованою системою збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень» [140]. «Державна судова адміністрація України забезпечує ведення Єдиного державного реєстру судових рішень, який функціонує в межах Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» [140]. Відповідно до п.1 статті 4 зазначеного закону, «судові рішення внесені до Реєстру, є відкритими для безоплатного цілодобового доступу на офіційному веб-порталі судової влади України» [140]. Відповідальність за належне організаційне забезпечення суду та функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи несе Керівник апарату суду.

Вагоме місце серед документів, які забезпечують процес діджиталізації правосуддя займає Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [135]. Так, у згаданих кодексах зазначено, що у відповідних судах «функціонує Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система; позовні та інші заяви, скарги та інші передбачені законом процесуальні документи, що подаються до суду і можуть бути предметом судового розгляду, в порядку їх

надходження підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі в день їх надходження»[74] (ч.2 ст. 14 ЦПК України, ч.2 ст 6 ГПК України, частина 2 ст 18 КАС України). Водночас реєстрація в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі не позбавляє права подавати документи до суду в паперовому вигляді. «Особи, які мають зареєстровану офіційну електронну адресу в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі, можуть подавати процесуальні та інші документи, здійснювати інші процесуальні дії в електронній формі; «У разі подання учасниками справи документів до суду або надсилання іншим учасникам справи в електронній формі на цих документах ставиться електронний цифровий підпис учасника справи (його представника)».(ч. 8, ст 43 ЦПК України, ч.8 ст 42 ГПК України, ч 10 ст 44 КАС України, ЗУ Про електронні довірчі послуги.). Тлумачення частини другої ст. 14 ЦПК України, частиною другою ст. 6 ГПК України, частиною другою ст. 18 КАС України вказує, що звернення особи до суду в інший спосіб, без використання підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, є підставою для обов'язкової реєстрації відповідного процесуального документа в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі Систему в день її отримання.Згідно згаданих кодексів «адвокати, нотаріуси, приватні виконавці, арбітражні керуючі, судові експерти, державні органи, органи місцевого самоврядування та суб'єкти господарювання державного та комунального секторів економіки повинні зареєструвати офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі в обов'язковому порядку, інші особи – у добровільному порядку» [135]. Відповідно до п 8 ст. 233 ГК, п.8 ст. 259 ЦПК, п.10 ст. 243 КАСУ всі судові рішення викладаються письмово у паперовій та електронній формах.

Деякі аспекти щодо врегулювання питання роботи з інформацією визначає Закон України Про інформацію, яким встановлено систему принципів, що складають основу регулювання суспільних відносин у інформаційному суспільстві [151] Базові поняття щодо е-документу надає Закон України Про

електронні документи та електронний документообіг 851-IV від 01.08.2022. У документі надається тлумачення електронного документу як джерела інформації, яка зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Для ідентифікації автора цього документу може використовуватися електронний підпис [142]. Закон України Про електронні довірчі послуги зазначає, що «здійснення правосуддя може вчинятися із використанням кваліфікованого електронного підпису чи печатки або інших засобів електронної ідентифікації. Нормативно-правовий акт визначає, що засіб електронного підпису чи печатки це апаратно-програмний або апаратний пристрій чи програмне забезпечення, які використовуються для створення та/або перевірки електронного підпису чи печатки. Засобом електронної ідентифікації в документі визначається носій інформації, який містить ідентифікаційні дані особи і використовується для автентифікації особи під час надання та/або отримання електронних послуг» [141]. Наприкінці 2022 року було запроваджено можливість підписання документів за допомогою сервісу «Дія.Підпис» у додатку «Дія» (мобільному застосунку, вебпорталі цифрової держави в Україні з використанням універсального ключа в смартфоні).

Для забезпечення роботи процесів з використанням інформаційних технологій у самому суді Рішеннями Ради суддів 26.11.2010 № 30 прийнято Положення про автоматизовану систему документообігу суду. Положення надає інформацію щодо документообігу в судах загальної юрисдикції. Практика показала, що встановлення обов'язкового електронного документообігу сприяє більш швидкому прогресу в зазначеній сфері [42]. Автоматизована система забезпечує автоматизацію технологічних процесів обробки інформації в суді і виконує ряд функцій:

- реєстрація та розподіл кореспонденції та внутрішніх документів суду;
- реєстрація та розподіл кореспонденції та внутрішніх документів суду;
- розподіл судових справ, визначення запасного, слідчого судді;
- контроль за виконанням документів суду;

- реєстрацію процесуальних дій та документів ;
- контроль за дотриманням процесуальних строків розгляду судової справи;
- використання ЕЦП для підписання оригіналу електронного документа суду;
- пошук судових справ, документів за їх реквізитами, індексація документів;
- зберігання текстів судових рішень та інших документів;
- фіксування етапів проходження документів до їх передачі в архів;
- відправка оригіналів електронних судових рішень до ЄДРСР;
- підготовка та автоматичне формування статистичних даних;
- передача судових справ до електронного архіву;
- надсилання оригіналів документів до держреєстрів та інформаційних систем.

Для стабільної роботи автоматизованої системи ДСА забезпечує розроблення відповідних комп'ютерних програм для документообігу суду, готує нормативно-правові документи, що визначають підстави для використання автоматизованої системи, встановлює вимоги до захисту автоматизованої системи та інформації, що в ній міститься, забезпечує суд фінансовими та організаційними ресурсами, необхідними для впровадження, захисту та використання автоматизованої системи. Державна судова адміністрація зобов'язана здійснювати постійний моніторинг технічного стану системи автоматизації та безпеки її даних, організувати технічне та інформаційне забезпечення користувачів системи.

Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки № 231/2021, ухваленою Указом Президента України 11 червня 2021 року, визначається необхідність вдосконалення судової системи, в тому числі цифровізації суду. Серед завдань Стратегії щодо удосконалення системи правосуддя виділяють визначення напрямів покращення положень законів України, забезпечення гармонізації національного законодавства із

нормативними актами Європейського Союзу, забезпечення ефективної організації правосуддя та його інститутів, зміцнення довіри до них суспільства. У п.1. ст. 4 Стратегії відзначається необхідність «розвитку електронного судочинства з урахуванням світових стандартів у сфері інформаційних технологій, його інтегрування у національну інфраструктуру електронного врядування шляхом впровадження розгляду онлайн певних категорій справ незалежно від місцезнаходження сторін і суду, впровадження сучасного електронного діловодства в суді, електронного провадження, впровадження онлайн-кабінету судді та кабінету учасника процесу; удосконалення веб-сайту судової влади України для отримання інформації про суди (провадження) з регулярним моніторингом та оновленням інформації» [159]. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р прийнята Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, котра вказує на необхідність забезпечення рівних можливостей для доступу до правосуддя окремих груп населення приміром вразливих, осіб з інвалідністю, а також інституцій, що захищають їх інтереси. Саме для таких осіб можливість електронного судового процесу суттєво спрощує подання та відслідковування провадження.

Рішенням Вищої ради правосуддя від 17.01.2019 № 141/0/15-19 було затверджено Положення про Державну судову адміністрацію України. Серед її завдань визначено забезпечення впровадження електронного суду та заходів «щодо організації обміну електронними документами між судами та іншими державними органами і установами; також ДСА забезпечує ведення Єдиного державного реєстру судових рішень та Реєстру електронних адрес органів державної влади, їх посадових та службових осіб та розробляє та подає на затвердження Вищій раді правосуддя нормативи кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення судів»[147]. Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему також формує ДСА. Закон України Про Вищу раду правосуддя від 21.12.2016 № 1798-VIII передбачає, що «Вища рада правосуддя затверджує Положення про Єдину

судову інформаційно-телекомунікаційну систему та/або положення, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів)» [134]. Впровадженням системи електронного судочинства займаються Державна судова адміністрація України та державні підприємства Інформаційні судові системи та Центр судових сервісів через розроблення нормативно-правового та цифрового забезпечення відповідних судових процесів.

Велике значення для е-судочинства відіграло Рішення Ради Суддів від 22.11.2019 № 9 Про погодження Концепції побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. У ньому передбачалося, що введення ЄСІТС спричиняє «автоматизацію ділових процесів, включаючи процеси документообігу, розгляду судових справ, складання оперативної та аналітичної звітності, надання інформаційної допомоги суддям, і процесів щодо забезпечення потреб судів у сферах фінансів, майна, організаційних процесів, кадрів та комунікацій» [157]. Засоби ЄСІТС функціонують для «створення, зберігання та використання електронних судових справ, забезпечення регламентованого доступу до судових справ судам та учасникам судового процесу, збору та аналізу даних щодо розгляду судових справ, обліку та розрахунку фінансових витрат, тощо» [157]. Запропонована в Концепції модель побудови ЄСІТС забезпечує дистанційне спілкування суду з учасниками судового процесу шляхом обміну процесуальними документами в електронній формі та використання відеоконференцз'язку. Інтенсивне використання цих інструментів електронного правосуддя дозволяє користувачам звертатися до суду, оплачувати послуги, брати участь у судовому розгляді та отримувати всю необхідну документацію в електронному вигляді, роблячи звернення до органів юстиції максимально простими та доступними для громадян, фізичних осіб, юридичних та інших установ та організацій. У документі передбачено, що реалізація концепції побудови ЄСІТС сприяє відкритості, доступності правосуддя для громадян, оптимізації витрат бюджетних коштів та забезпечує взаємодію органів судової влади між собою і з суміжними інститутами. Згідно концепції побудови ЄСІТС визначена її структура (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Середовище ЄСІТС

Центральна система ЄСІТС:	
Захищене середовище	Відкрите середовище
Електронний кабінет внутрішнього користувача ЄСІТС;	Електронний кабінет зовнішнього користувача ЄСІТС
Єдиний державний реєстр судових рішень	Єдиний державний реєстр судових рішень (відкрита підсистема із знеособленими даними)
Єдиний державний реєстр виконавчих документів	підсистема "Електронний суд" (обмін документами через електронний кабінет зовнішнього користувача)
підсистема "Суддівське досьє" (захищена підсистема)	підсистема "Суддівське досьє" (відкрита підсистема)
підсистема "Електронний архів"	веб портал судової влади України
підсистема аналітики, статистики, планування, звітності	підсистема "Відкриті набори даних"
підсистема "Судова практика"	підсистема "Судова практика"(відкрита)
підсистема автоматизованого розподілу справ	підсистема "Автоматизована взаємодія з іншими автоматизованими системами".
підсистема обміну електронними документами (єдина інформаційна шина)	
підсистема управління доступом та інформаційною безпекою	
підсистема електронного документообігу	
підсистема управління персоналом та фінансово-господарською діяльністю	
підсистема захищеного відео-конференцв'язку	
підсистема "Автоматизована взаємодія з іншими автоматизованими системами"	:

* - джерело: побудовано на основі [157]

Найбільш детально процес імплементації е-правосуддя визначено у Положенні Про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, прийнятому Вищою радою правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. Запровадження системи суттєво оптимізує ІКТ процеси в судочинстві. Принцип роботи ЄСІТС – хмарні технології, що забезпечують віддалене опрацювання та зберігання даних і надають користувачам Інтернету доступ до інформації та програмного забезпечення. У Положенні визначено, що «електронний Суд – це підсистема

Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, що забезпечує можливість користувачам відповідно до наявних технічних можливостей підсистеми ЄСІТС створювати та надсилати в електронному вигляді процесуальні чи інші документи до суду, інших органів та установ у системі правосуддя і отримувати інформацію про їх стан розгляду». Підсистема Електронний суд забезпечує можливість автоматичного надсилання матеріалів справ в електронному вигляді до Електронних кабінетів учасників справи та їхніх повірених. У положенні надано дефініцію елементу Електронний кабінет, як підсистеми ЄСІТС, у вигляді захищеного веб-сервісу, що має офіційну адресу в Інтернеті та забезпечує процедуру реєстрації користувачів в ЄСІТС, а також подальшу аутентифікацію цих осіб задля доступу до підсистем (модулів) ЄСІТС. Рішенням Вищої Ради Правосуддя Про затвердження Змін до Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи від 25.01.2022 № 83/0/15-22 нормативний акт доповнено уточненнями щодо правил автоматизованого розподілу судових справ між суддями та особливостей і механізмів визначення присяжних. Станом на початок 2023 року забезпечено лише функціонування деяких із зазначених підсистем, поступово здійснюється їх технічне доопрацювання. Залишається значною необхідність фінансування розробки та покращення програмного забезпечення цих підсистем, з метою повноцінної інтеграції та логічного поєднання самостійних підсистем ЄСІТС в єдиний програмний комплекс. Зручність ЄСІТС для громадянина полягає у можливості постійного доступу до всіх матеріалів справи (а не лише судових рішень), скороченні час на доставку документів, зменшенні часу затримок, що пов'язані з передачею справи між судами різних інстанцій [46]. Підсумовуючи, нормативний акт забезпечує процеси становлення е-судочинства в Україні через надання учасникам суду можливості створювати та надсилати в електронній формі процесуальні чи інші документи до суду, інших органів правосуддя; отримувати інформацію про стан і результати розгляду документів, подавати докази в електронній формі, отримувати судові повістки засобами

електронного зв'язку, сплачувати судовий збір он-лайн під час формування електронної позовної заяви. Щодо питання оплатності, то гідно із ч. 3 ст. 4 Закону України Про судовий збір «при поданні до суду процесуальних документів в електронній формі застосовується коефіцієнт 0,8 для пониження відповідного розміру ставки судового збору»[160].

Переваги впровадження модулів ЄСІТС очевидні. Для учасника судового процесу важливий швидкий спосіб надсилання і доступу до документів в електронній формі, крім того Електронний суд працює цілодобово. Інструмент «Дія Підпис» дає можливість громадянам, які вимушено покинули територію країни і не мають можливості отримати кваліфікований електронний підпис, зареєструватись в Електронному суді та отримати доступ до правосуддя, а також авторизуватися в підсистемі відеоконференцзв'язку та взяти участь у судовому засіданні онлайн. Економічна доцільність передбачає відсутність витрат на друк документів, а також зменшення витрат на сам судовий процес, адже працює понижена ставка судового збору при електронній формі провадження. Інструменти ЄСІТС забезпечують відкритість правосуддя, адже надіслати та переглянути документ зможе кожен учасник провадження, який пройшов процедуру реєстрації в системі та ідентифікований.

Повідомлення осіб про судові засідання відбувається шляхом надсиланням листів, SMS, шляхом направлення в особисті кабінети Електронного суду, через додатки «eСуд», «Дія». Також функціонує сервіс «Список судових справ, призначених до розгляду» на офіційному веб-порталі «Судова влада України». Однак, згідно Наказу Державної Судової Адміністрації 23.01.2023 № 28 Про затвердження Порядку надсилання судових повісток, повідомлень і викликів учасникам судового процесу в електронній формі список способів повідомлення громадян розширився. Документ передбачає «надсилання учасникам судового процесу судових повісток, повідомлень і викликів в електронній формі; таке повідомлення здійснюється шляхом направлення в месенджері за допомогою програмного додатка або SMS-повідомлення за допомогою автоматизованої системи документообігу

суду» [148]. Однак автори нормативного акту не уточнюють наскільки «офіційним», конфіденційним та захищеним від стороннього втручання є повідомлення, отримане через месенжер. Згідно Наказу Адміністратор АСДС повинен «повідомляти судам та ДСА України про перелік месенджерів, для яких реалізовано технічну можливість направлення судового виклику засобами АСДС, не пізніше наступного робочого дня після реалізації технічної можливості або внесення змін до такого переліку з інформацією про наявні програмні засоби, для яких реалізовано технічну можливість направлення судового виклику, учасник може ознайомитися в приміщенні суду або на офіційному веб-порталі судової влади України» [148].

Електронне судочинство для України достатньо молоде явище, яке виникло та еволюціонує як невід'ємна частина сучасного інформаційного суспільства. У 2021-22 роках в Україні сформувались передумови для якісного функціонування моделі електронного суду: апробовано інформаційні технології, що забезпечують швидкі та безпечні правовідносини учасників при здійсненні ними юридично значущих транзакцій; узагальнювався та впроваджувався зарубіжний досвід; формувалася нормативна база відповідно до запитів суспільства [106]. Однак, і досі помітна відсутність комплексного підходу до розробки проблеми впровадження електронно-інформаційних технологій в судочинстві [179]. Залишаються високими «ризик втрати юридично важливої інформації, відсутність комп'ютерної грамотності на рівні кваліфікованих користувачів у суддів і співробітників апарату судів; розроблення та введення в експлуатацію відповідного програмного забезпечення; необхідне технічне оснащення судів» [198]. Існуюче програмне забезпечення, яке використовується судами України, а також інші засоби комунікації між судом та учасниками судового процесу, нині не здатні належним чином забезпечити виконання функціональних завдань, що виникають перед судовою системою України, сповільнюють судовий процес, вимагають витрачання зайвого часу та коштів.

Суттєвою проблемою організаційного характеру, що гальмує процеси реформування, є забезпечення і надання ІТ підтримки при впровадженні електронного судочинства. З метою зняття навантаження з ДП Інформаційні судові системи, яка відповідає за функціонування всієї ЄСІТС, Державна судова адміністрація вирішила створити Центр судових сервісів. У його компетенцію входить впровадження нововведень у національних судах. Деякі підрозділи ДП Інформаційні судові системи перейшли до ДП Центр судових сервісів. Так, система відеозв'язку в судових процесах «EasyCon» була передана на баланс Центру. На кінець 2022 року Інформаційні судові системи обслуговували як суддів і працівників судів, так і учасників судового процесу. Після розділення функцій ДП Центр судових сервісів займається обслуговуванням, експлуатацією системи відкритого середовища, тобто надає послуги сторонам судового процесу, юридичним і фізичним особам. ДП Інформаційні судові системи продовжує займатися обслуговуванням судів, розробляючи нові версії документообігу, супроводжує канали зв'язку, підтримує обладнання, утримує інженерні служби, які здійснюють технічний контроль на місцях. Згідно європейської практики, необхідно «розвести» функції з обслуговування учасників процесів та із технічного забезпечення судів, які розглядають їхні справи. ДСА розробляє функції кожного з підприємств, посилаючись на рекомендації проекту ЄС «Право-Justice» щодо усунення конфлікту інтересів, коли одна юридична особа займається й розробкою, і впровадженням, і тестуванням, і оцінкою ефективності програмного продукту та сервісів.

Гарантією успішної роботи суду є професіоналізм та ефективність діяльності його працівників.

З початком введення на території України 24 лютого 2022 року воєнного стану відбувалися значні проблеми пов'язані із забезпеченням процесуальної діяльності суду, передачею справ та підсудністю. Згідно законодавства, введення воєнного стану не впливає на процес здійснення судочинства. Так, ст. 26 Закону України Про правовий режим воєнного стану передбачає, що «скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного

стану забороняється» [158]. Проте на практиці забезпечити якісну, безперебійну роботу судів у воєнний час вкрай складно. Відтак, у перший день повномасштабної війни Рада суддів України прийняла низку важливих рішень, зокрема рішення про вжиття невідкладних заходів щодо забезпечення стабільного функціонування судової влади в Україні в умовах припиненняВРП і введення воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією РФ. Вже, 2 березня 2022 року Рада суддів України публікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану, серед яких рекомендація «відкладати розгляд справи (за винятком невідкладних судових розглядів) та знімати їх з розгляду, оскільки велика кількість учасників судових процесів не завжди мають змогу подати заяву про відкладення розгляду справи чи не можуть прибути в суд у зв'язку з небезпекою для життя, а справи, які не є невідкладними, розглядати лише за наявності письмової згоди на це усіх учасників судового провадження» [177]. Надавались роз'яснення громадянам про можливість відкладення розгляду справ у зв'язку із воєнними діями та можливість розгляду справ в режимі відеоконференції (учасникам справи достатньо заявити про участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції направленням клопотання до суду засобами поштового зв'язку або через систему Електронного суду). Фактично громадянину рекомендується подавати до суду позови, апеляційні, касаційні скарги, заяви поштою (в тих регіонах, де це є можливим), або через підсистему ЄСІТС Електронний суд за допомогою кваліфікованого електронного підпису. Третього березня 2022 року Верховною Радою прийнято Закон Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус судді» щодо зміни підсудності судів, яким передбачено, що «у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами, робота суду може бути припинена з одночасним визначенням іншого суду, який буде здійснювати правосуддя на території суду, що припинив діяльність та який найбільш територіально наближений до суду, роботу якого припинено» [139]. З метою врегулювання питання дистанційного розгляду справ 14 березня 2022 року Радою суддів України прийнято рішення,

яке визначає можливість дистанційної роботи суддів, але за окремим рішенням та лише для суддів, які вимушено залишили свої місця проживання та перебувають в інших містах, але виключно в межах України. У квітні 2022 року в Електронному суді з'явилася можливість відправляти іншим сторонам у справі, якщо вони є користувачами кабінету, процесуальні документи перед відправкою таких документів до суду, з отриманням підтвердження (квитанції) про доставку таких документів до електронних кабінетів інших сторін. Така квитанція автоматично відправляється до суду разом з основним пакетом документів.

На початку серпня 2022 року Рада суддів України прийняла рішення щодо оптимізації використання інструментів електронного судочинства у відправленні правосуддя. У рішенні вказується, що «розуміючи потребу пріоритетності направлення коштів державного бюджету на потреби національної безпеки і оборони та на здійснення заходів правового режиму воєнного стану, Рада суддів України вважала за необхідне вжити організаційних заходів, спрямованих на оптимізацію окремих статей витрат судів при здійсненні судочинства, а також та на підвищення рівня використання інструментів електронного судочинства» [176]. Для поширення використання інструментів електронного судочинства під час відправлення РСУ рекомендувала «виклики та повідомлення, обмін процесуальними документами з учасниками судових проваджень у першу чергу здійснювати за допомогою електронної пошти та/або з використанням вказаних учасниками судових проваджень мобільних телефонів (в тому числі й з використанням месенджерів)» [176]. В складних умовах воєнного стану, Рада суддів України закликала усіх учасників судових проваджень з розумінням прийняти теперішні проблеми фінансування судової гілки влади, зареєструватися та максимально використовувати функціонал Електронного кабінету.

Запроваджений в Україні карантин та військовий стан, «попри суттєві обмеження, стали поштовхом для діджиталізації правосуддя, запровадження принципово нових процедур, спрямованих на захист прав, свобод та

дотримання безпеки учасників судового розгляду» [105, с. 206]. Експерти Центру політико-правових реформ визначили впровадження електронного суду як пріоритетний напрям судової реформи [92]. Успішне провадження електронного суду можливе за умови розроблення та впровадження комплексної державної політики у сфері нормативного регулювання цієї галузі правовідносин. Елементами такої політики мають бути: вдосконалення законодавства, що регулює функціонування системи правосуддя та судочинства; технічне та інформаційне забезпечення судів; розроблення заходів захисту інформації; правове регулювання питання відповідальності осіб за правопорушення у цій сфері та протидії кіберзлочинам; проведення навчальних семінарів як для працівників суду, так і для інших користувачів системи; систематичний моніторинг ефективності системи та її постійна модернізація, широка просвітницька кампанія щодо електронного суду.

Сучасний стан впровадження системи електронного судочинства в Україні та можливості його розвитку з використанням закордонного досвіду буде розглянуто у наступних питаннях.

2.2. Реалізація електронного судочинства в Україні в сучасних умовах

Тенденції цифровізації в суді передбачають побудову глобального цифрового простору, який призведе до максимального пришвидшення, здешевлення і спрощення судочинства через: можливість повноцінного двостороннього зв'язку між судом, учасниками судового процесу та всіма іншими зацікавленими особами з використанням сучасних електронних інформаційно-комунікаційних технологій; визнання всього спектру існуючих на сьогодні електронних інформаційних ресурсів належним і в повному обсязі допустимим доказом у судовому процесі; можливість здійснення всіх процесуальних дій в електронному вигляді під час розгляду судових справ.

Зразком цифровізації системи правосуддя в Україні було обрано естонську модель, для чого у 2017 році внесено відповідні зміни до законодавства. У результаті було розроблено основи Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), призначення якої полягало у автоматизації документообігу судових установ та запровадженні системи подачі до суду усіх документів в електронному вигляді, що забезпечить значну інформаційну підтримку в роботі суддів та всіх учасників судового процесу [23].

В 2019 році Наказом Державної судової адміністрації України від 07.11.2019 № 1096 було затверджено концепцію ЄСІТС, у якій передбачено функціонування чотирьох підсистем: «центральна система, захищена телекомунікаційна мережа, автоматизації діяльності судів, органів та установ системи правосуддя, захист інформації» [80]. В свою чергу, кожна підсистема вміщує в себе окремі модулі. Впровадження такої системи в Україні почалося у 2020 році.

Інтегрування системи ЄСІТС дозволило: вести електронний облік; захищати та зберігати інформацію; формувати єдиний цифровий архів судових справ; автоматизувати процедуру призначення суддів; проводити судові засідання з використанням відеоконференцзв'язку; обмінюватися цифровими документами з учасниками судового процесу; забезпечити можливість відбору присяжних; надати доступ до Єдиного державного реєстру судових рішень тощо.

Аналіз особливостей нормативних документів, що регламентують впровадження та розвиток системи електронного судочинства в Україні, проведений у попередньому питанні, зумовлює подальший розгляд практичного впровадження визначених у них інструментів. У «Положенні про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи»[123] відзначено наступні цифрові інструменти: «Електронний кабінет» (далі Електронний кабінет), підсистеми відеоконференцзв'язку та «Електронний суд» (далі Електронний суд),

електронний документ, електронне діловодство, аудіо- та відеозапис судових засідань. Окрім того тенденції цифровізації передбачають використання таких цифрових об'єктів як електронний доказ та інші. В цьому питанні нами буде проведено дослідження застосування цифрових інструментів із позиції масштабності впровадження та проблем реалізації. Підставою для такої постановки завдання даного підрозділу є визначені у Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки окремі проблеми удосконалення функціонування судової влади: недосконалість ... матеріально-технічного та іншого забезпечення судів усіх рівнів; недостатній рівень впровадження цифрових технологій у судову систему[159].

Базовою підсистемою ЄСІТС є Електронний суд, який забезпечує користувачам у випадках, передбачених законодавством, можливості відповідно до наявних технічних можливостей підсистеми ЄСІТС створювати та надсилати в електронній формі до суду чи інших органів та установ у системі правосуддя процесуальні та інші документи, а також отримувати інформацію про стан і результати розгляду таких або інших документів. Зважаючи на необхідність урахування багатьох технічних аспектів при використанні підсистеми Електронний суд в умовах низького рівня цифрової грамотності громадян розроблено спеціалізовану інструктивну платформу [17], яку адмініструє ДП «Центр судових сервісів». Основною метою функціонування платформи є своєчасне наповнення та оновлення даних за всіма напрямками розробки та супроводу програмних продуктів судової системи України.

Робота в Електронному суді передбачає обов'язкову реєстрацію цифрового профілю на порталі Судова влада України. Участь в системі Електронного суду передбачає попередню реєстрацію в системі та створення унікальної електронної адреси на ресурсі. Крім того, необхідно створити електронний цифровий підпис, який дозволить системі ідентифікувати особу як зареєстрованого учасника та дасть можливість подати позов або інші документи, необхідні для розгляду справи. Електронний цифровий підпис

можна отримати в Акредитованому центрі сертифікації ключів або накладати його з використанням сервісу ДІА чи Приват 24.

Робота в Електронному суді здійснюється шляхом створення електронних документів з використанням інтегрованого текстового редактора і накладанням кваліфікованого електронного підпису. Далі відповідальний працівник суду чи іншого органу системи правосуддя здійснює перевірку коректності завантаження документів і перевіряє можливість їх відкриття, після чого документи реєструються і до Електронного кабінету користувача надходить відповідне повідомлення. Якщо відкрити (переглянути) документ неможливо, він не реєструється, про що складається відповідний акт, з наступним надсиланням його копії особі шляхом повідомлення. Після цього при реєстрації в Електронному кабінеті іншого учасника справи з відповідними ідентифікаційними даними функціонал Електронного суду автоматично надає йому доказ надсилання цифрових документів усіма учасниками судового процесу.

Окремо передбачений модуль «Кабінет судді», який забезпечує можливість ознайомлення з документами у справі, формувати судові ухвали та вчиняти інші необхідні дії, передбачені процесуальними нормами.

Як зазначають представники суддівського корпусу [82] кількість поданих заяв через Електронний суд є в багато разів меншою ніж паперових. Причому навіть державні організації та підприємницькі структури віддають перевагу традиційному способі подачі документів. Однією з причин цього, що викривлює ідею цифровізації судочинства як таку є практика роздруковування матеріалів, що надійшли в цифровій формі, для подальшої роботи з ними суддею.

Низькі показники кількості поданих електронних заяв в тому числі є свідченням впливу двох ключових чинників: недовіри до механізмів та методів захисту інформації в цифровому судовому просторі та невміння роботи з підсистемою Електронний суд. Друге частково вирішено шляхом розміщення інструктивних матеріалів на офіційній платформі [17], однак значним

залишається вплив загально низького рівня комп'ютерної грамотності та чинника страху. У зв'язку із цим вважаємо за доцільне на певний період часу (2-3 роки) створити проміжну консультаційну ланку, яка буде допомагати у використанні сервісів Електронного суду, тим самим підвищуючи довіру до підсистеми та цифрову грамотність населення. Такі функції може виконувати Центр надання адміністративних послуг (далі ЦНАП). До повноважень фахівців Центру буде входити допомагати в оцифруванні документів, завантаженні їх в підсистему та накладанні кваліфікованого цифрового підпису. Реалізація такого проекту створить прошарок людей, які, після використання Електронного суду будуть поширювати інформацію про його переваги методом міжособистісних комунікацій.

Зважаючи на вказане, погоджуємося із позицією О. Бринцева про те, що Електронний суд сприятиме вирішенню існуючих проблем у судовій системі, а саме: забезпеченню доступу до правосуддя шляхом обміну електронними документами між усіма учасниками судового процесу, зменшенню судових витрат, пов'язаних з передачею та виготовленням паперових документів, упорядкуванню та прискоренню передачі судових документів між судами тощо. Електронне судочинство забезпечило збільшення прозорості та доступності системи правосуддя, покращило якість роботи судів та суттєво заощадило державні кошти [15, с. 6]. Разом з тим, зазначені складнощі і особливості організаційного та адміністративного характеру, особливо чітко виражені в умовах воєнного стану, зумовлюють необхідність розвідки подальших шляхів удосконалення функціонування та адміністрування підсистеми Електронний суд, що буде реалізовано у наступному розділі.

Підсистема «Електронний кабінет» (далі Електронний кабінет) є структурним елементом ЄСІТС, який, після реєстрації користувача і подальшої автентифікації, забезпечує доступ особи до модулів ЄСІТС у межах наданих прав. При цьому реєстрація громадян необхідна лише у випадку вибору ними цифрового формату судочинства, а «адвокати, нотаріуси, приватні виконавці, судові експерти, державні органи та органи місцевого самоврядування,

суб'єкти господарювання державного та комунального секторів економіки реєструють свої офіційні електронні адреси в ЄСІТС в обов'язковому порядку» [123]. Враховуючи це, і п. 29 цього ж положення, у якому вказано, що «у разі подання до суду документів в електронній формі учасник зобов'язаний у випадках, визначених процесуальним законодавством, надати доказ надсилання іншим учасникам справи копій поданих до суду документів» [123], може виникнути обставина, при якій учасник судового процесу, що обрав електронну форму судочинства буде зобов'язаний дублювати усю документацію у паперовій формі іншому учаснику справи, який обрав паперову форму провадження. Зрозуміло, що виникнення такої ситуації демотивує учасників судового процесу до використання Електронного суду, і це може бути однією з причин відмови від його використання. Вважаємо дану норму потрібно уточнити у одній з двох варіацій: вироблення процедури досягнення домовленості щодо використання Електронного суду усіма учасниками судового процесу або переспрямувати функцію надсилання паперових екземплярів документів працівникам суду. Правове обґрунтування даних пропозицій буде проведено у наступному розділі.

Доступ користувачу до інформації та модулів ЄСІТС надається адміністратором в межах визначених законодавством прав. При цьому функції забезпечення якості отримання і передачі інформації та інформаційної безпеки покладено на користувача. Коректність дій користувача і потенційно загрозливі операції відстежує оператор системи.

Незавершеним є положення п.23, який передбачає можливість передавати користувачам ЄСІТС право на доступ до інформації і вчинення дій від їхнього імені третім особам (при цьому такі дії будуть вважатися вчиненими першою особою особисто). Невизначеним тут є інструмент доступу до електронного кабінету. У пункті 29 частини 1 статті 1 Закону України «Про електронні довірчі послуги» вказано, що особистий ключ доступний тільки підписувачу чи створювачу, а в абзаці 1 частини 2 статті 12 цього ж Закону зазначено, що «користувачі електронних довірчих послуг зобов'язані забезпечувати

конфіденційність та неможливість доступу інших осіб до особистого ключа» [141]. Таким чином виникає необхідність реєстрації третьою особою (якщо це не адвокат, і мова йде про малозначущі справи) власної електронної пошти та отримання особистого доступу для вчинення зазначених дій. Разом з тим законодавство не регламентує яким чином можуть бути здійснені довірчі дії та технічну можливість доступу третьою особою до цифрових документів. Автоматично, відповідно до Положення, такий доступ надаватися не може, оскільки третя особа не є стороною справи.

Технічні та правові складнощі функціонування Електронного суду значно збільшуються в умовах воєнного часу. Умови віялових відключень світла і відсутність альтернативних джерел енергозабезпечення ставить під сумнів можливість стабільного функціонування цифрового судочинства. Адміністрування підсистеми Електронний суд покладене на ДП «Центр судових сервісів», однак на їх офіційному сайті [114] алгоритм дій щодо обслуговування системи та опис особливостей автоматичного збереження інформації у випадках екстреного відключення електроенергії відсутній. Таким чином порушується перша зазначена мета утворення Підприємства: «організації доступу фізичним та юридичним особам до інформаційних ресурсів органів та установ судової влади» [114]. Особливістю адміністрування Електронного суду є те, що підтримку сайту судової влади і користувацьких профілів громадян забезпечує ДП «Центр судових сервісів», а за адміністрування внутрішньої інфраструктури судів та її зв'язку з підсистемою Електронний суд відповідає ДП «Інформаційні судові системи». В такій ситуації необхідно чітко визначити особливості співпраці між підприємствами в умовах виникнення непередбачуваних обставин технічного характеру.

Крім цього, за допомогою електронного суду можна:

- а) здійснювати контроль процесуальних дій свого представника в суді;
- б) отримувати повідомлення про позови;
- в) здійснювати відстеження перебігу справи;
- г) отримувати документи про хід судової справи;

г) проводити сплату судового збору.

Одним з напрямків Стратегії є «впровадження сучасного електронного діловодства в суді, електронного ведення справ, електронних комунікацій із судом, кабінету судді та кабінету учасника процесу» [159]. Вважаємо даний елемент Стратегії частково досягнутим, зважаючи на практичну реалізованість усіх зазначених складових. Зокрема до системи електронного діловодства засобами ЄСІТС надходить інформація про підтвердження реєстрації або відсутність електронного кабінету.

Після вивчення всіх переваг і недоліків розглянутих програм була запропонована до впровадження розроблена компанією ІнфоПлюс система електронного документообігу вітчизняного виробництва – АСКОД. Призначення системи полягає в автоматизації процесів провадження і судових рішень, документообігу службових, господарських та управлінських документів установ, організації колективної роботи з документами на основі застосування безпаперових технологій та забезпечення електронного документообігу з використанням кваліфікований електронний підпис. Проект впровадження системи електронного документообігу АСКОД було впроваджено в MS Project., при цьому модулі системи дозволяють повністю автоматизувати всі аспекти роботи з електронними документами: створення, реєстрацію, погодження, обробку, контроль і зберігання в цифровому середовищі. Життєвий цикл проекту становив 44 дні [5].

Початок роботи системи електронного документообігу АСКОД здійснюється за допомогою системи паролів у вікні авторизації. Для цього користувачу необхідно зареєструватися із вказанням відповідного рівня доступу: діловод, менеджер, мобільний користувач, виконавець, архіваріус.

Окрім описаної системи АСКОД, основою для ефективного впровадження систем електронного правосуддя є запровадження єдиної платформи електронного документообігу в усіх державних структурах. В Україні єдиною програмою роботи та обміну всіма електронними документами, незалежно від сфери застосування, є єдина електронна платформа

документообігу «Птах», яка об'єднує всіх учасників обміну документами та забезпечує єдиний стандарт обміну, перевірку та захист документів, що мають юридичне значення. Для досягнення необхідного рівня цифровізації та запровадження систем електронного документообігу необхідно впровадити єдину платформу для обміну даними між органами державної влади та їх реєстрами. Важливим кроком у цьому напрямку є запровадження системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта» [184], яка забезпечує доступ до національного реєстру електронних інформаційних ресурсів.

Значною перевагою використання електронного документообігу є швидкість роботи з документами та надійність їх зберігання, оскільки цифровий формат документів зумовлює їх збережність, підвищує зручність їх використання впродовж фактично необмеженого періоду часу. Таким чином, системи електронного діловодства та документообігу формують нову організаційну культуру судової влади, роблячи роботу працівників суду більш ефективною.

Одним із інструментів електронного судочинства є система автоматичного розподілу справ між суддями (рис 2.1). Перевага використання такої системи у двох аспектах: зведення корупційних ризиків при розподілі справ до мінімуму (хоча певні ризики організаційного характеру залишаються), та значна економія часу і людських ресурсів.

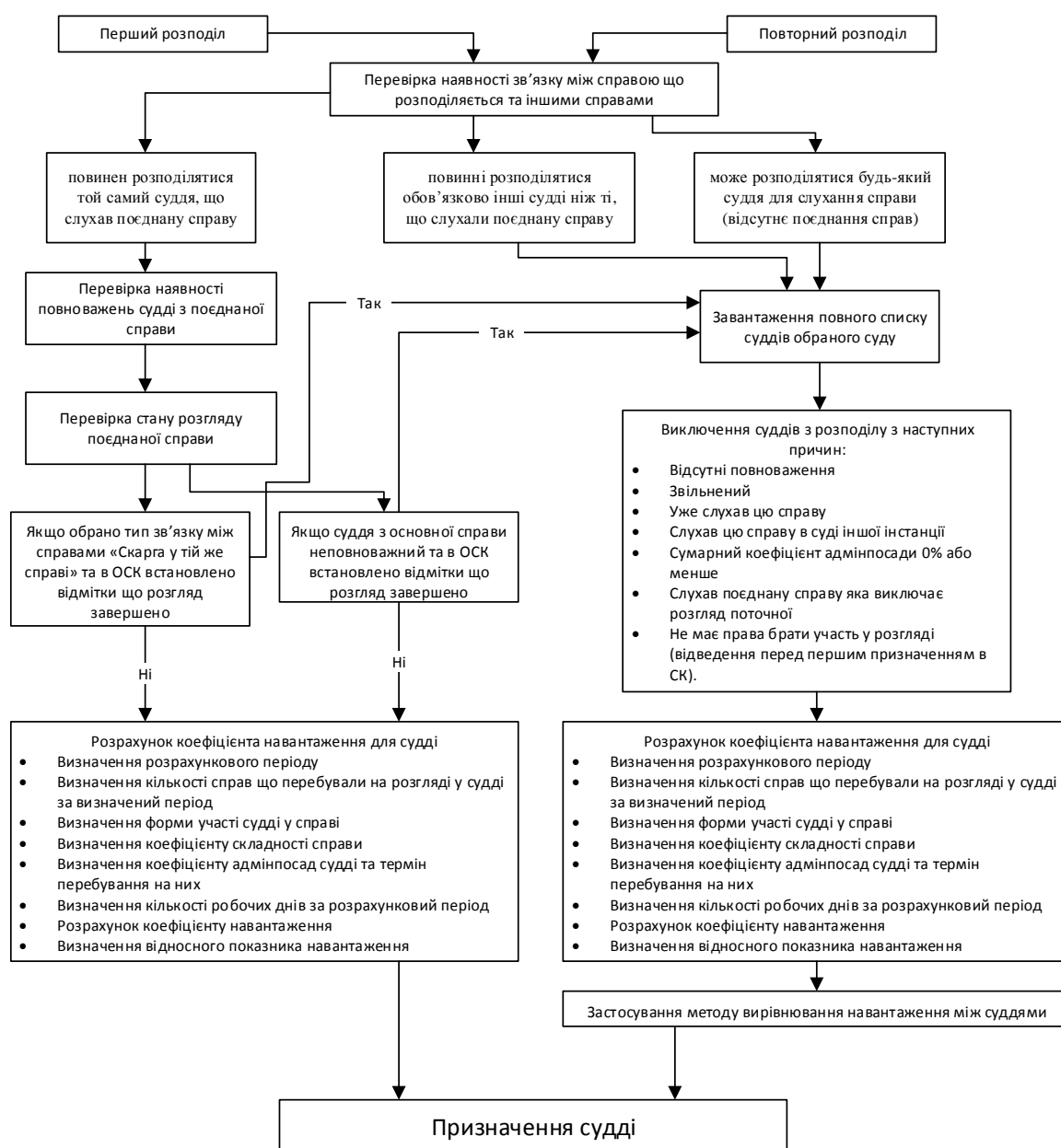


Рис. 2.1. Алгоритм автоматичного вибору судді [2]

В підпункті 4.1.1 Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки[159] серед важливих напрямків відзначено врахування світових стандартів у сфері інформаційних технологій при розвитку українського судочинства та його інтегрування в національну структуру електронного урядування через реалізацію можливості розгляду окремих категорій справ он-лайн незалежно від місцезнаходження сторін і суду та інших електронних судових сервісів [159].

Підсистема відеоконференцзв'язку дозволяє учасникам справи брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференцзв'язку, перебуваючи поза приміщенням суду, за допомогою власних технічних засобів через Електронний кабінет. Також зв'язок може бути здійснений з приміщення іншого суду, слідчого ізолятору, в'язниці чи лікувального закладу з використанням технічних засобів даних установ.

Підсистема відеоконференцзв'язку також надає користувачам можливість брати участь у засіданнях інших судових органів та установ у режимі відеоконференцзв'язку. Детальний порядок проведення таких засідань може визначатися компетентними органами та органами правосуддя.

Для використання можливості участі у засіданні в режимі відеоконференції учасник справи попередньо повинен за допомогою електронного цифрового підпису зареєструватися на офіційному Інтернет-порталі судової влади України в системі EasyCon та перевірити власні засоби на відповідність технічним вимогам. При цьому учасник справи подає заяву про бажання участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза приміщенням суду не пізніше як за 5 днів до судового засідання. Заява учасника реєструється в автоматизованій системі документообігу суду в день її надходження до суду та за наявності технічної можливості передається уповноваженому судді, який головує та приймає рішення про проведення засідання в режимі відеоконференції [179, с. 43].

Даний напрямок Стратегії є одним із найменш реалізованих на сьогодні. У Звіті про діяльність Державної судової адміністрації України за 2021 рік зазначено про використання 6206 засобів з функцією фіксування аудіо- та відеозапису, що становить 61,4% від потреби (у 2020 році цей показник складав 74,5%) [47]. Для кращого розуміння динаміки розвитку даного напрямку представимо його у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Розгляд справ із використанням технічних засобів та у режимі відеоконференцій

	2019		2020				2021			
	Відео**	Технічні засоби***	Відео**	Технічні засоби***	Відхилення відео 2020/2019	Відхилення тех.. засоби 2020/2019	Відео**	Технічні засоби***	Відхилення відео 2021/2020	Відхилення тех.. засоби 2021/2020
Місцеві суди	22380	557913	25176	495361	2790	-62552	28905	471677	3729	-23684
- місцеві господарські суди	3241	31699	4388	25047	1141	-6652	7612	28554	3224	3507
- місцеві загальні суди	19139	526214	20788	470314	1649	-55900	21293	443123	505	-27191
Апеляційні суди	4298	39372	5007	29042	709	-10330	7745	30664	2738	1622
- апеляційні адміністративні суди	2385	23289	2408	16392	23	-6897	3356	15888	948	-504
- апеляційні господарські суди	1913	16083	2599	12650	686	-3433	4389	14776	1790	2126
Окружні адміністративні суди	2223	40198	1677	26838	-546	13360	2275	22991	598	-3847

* - побудовано автором на основі [190]

** - справи, судові провадження в яких здійснювалось у режимі відеоконференції

*** - справи, розглянуті із фіксуванням судового процесу технічними засобами

Аналізуючи дані таблиці 2.1 бачимо динамічні тенденції щодо цифровізації судочинства в період 2019-2021 рр. Проведення засідань у режимі відеоконференції характеризується сталою тенденцією до зростання у всіх судах, окрім окружних адміністративних господарських у 2020 році. Іншою є ситуація з використанням технічних засобів. По усіх видах судів в 2021 році у порівнянні з 2019 роком спостерігається зменшення кількості справ із

фіксуванням судового процесу технічними засобами. Причому в окружних адміністративних судах зменшення кало майже 43%.

Наказ ДСА України від 14.06.2022 № 178 «Про затвердження галузевої Програми інформатизації місцевих та апеляційних судів і проекту побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи на системи на 2022-2024 роки»[144] визначив багато проблемних питань та завдань у процесі діджиталізації судочинства. Так, з моменту початку функціонування ЄСІТС до середини 2022 року створити персональні електронні кабінети мали щонайменше 140 тис. користувачів-представників державних структур та інших осіб, які повинні бути зареєстровані в ЄСІТС за законом. Орієнтовно 40 тис. користувачів складають судді, їх помічники та працівники апаратів судів. На початку 2022 року середній рівень оснащення місцевих та апеляційних судів, в тому числі установ у системі правосуддя, фінансове забезпечення діяльності яких здійснює ДСА України, засобами інформатизації згідно нормативної складало менше 82 % та за недостатності фінансування продовжує знижуватись.

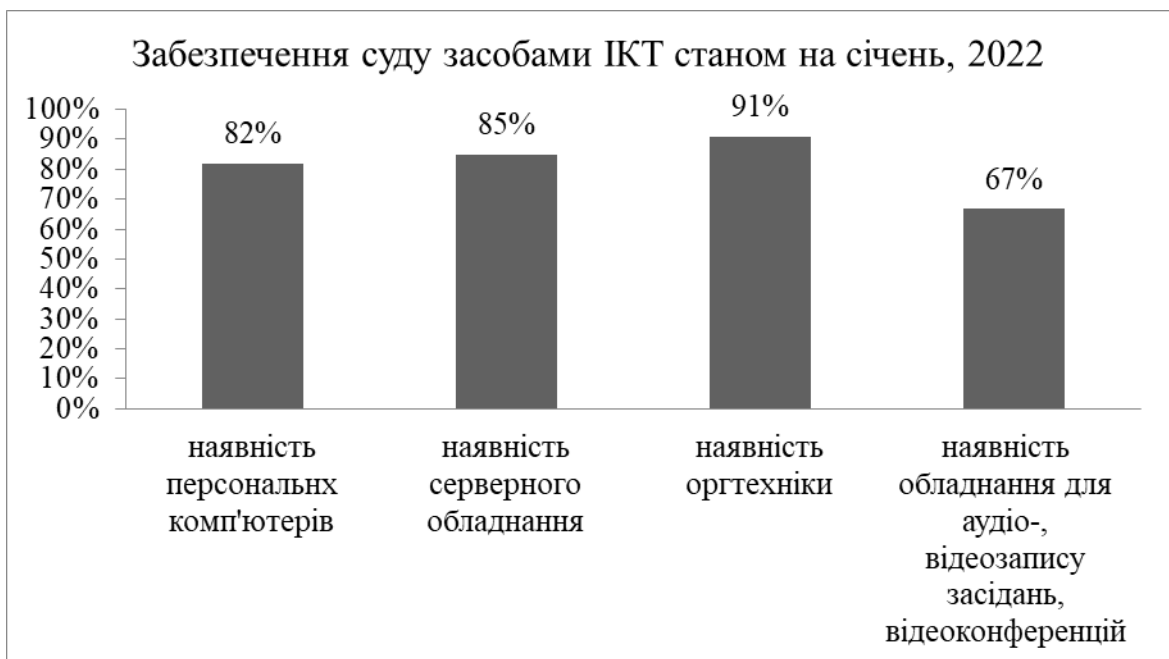


Рис. 2.1. Забезпечення суду засобами ІКТ

Складено самостійно на основі [144].

У Наказі констатується, що «90 % залів судових засідань і лише 43 % нарадчих кімнат забезпечені комп'ютерною технікою» [144]. Можна відзначити старіння матеріальної-технічної бази суду, більш ніж 42 % загальнообсягу засобів інформатизації експлуатуються 6 і більше років. Мережеве устаткування, наявне у судах, переважно складається з пристроїв комутації і маршрутизації початкового рівня низької швидкості, які не забезпечують пріоритезації трафіку та захисту інформації. Інструменти щодо протоколювання та звукозапису представлені різними продуктами, які забезпечують лише локальне зберігання записів судових засідань. Будова мережі Центру обробки даних також має значні недоліки, для виправлення яких необхідні перепланування та оновлення мережевої інфраструктури. У рамках Програми зазначено, що для держави є дуже важливим забезпечення сталого функціонування прикладних програмних систем ЄСІТС, програмно-технічних комплексів та інформаційної інфраструктури органів правосуддя, завдяки супроводженню програмного забезпечення, систематичному моніторингу та адмініструванню мереж та обладнання судів, адмініструванню впроваджених підсистем (модулів) ЄСІТС та цифрового сховища даних, забезпеченню захищеної телекомунікаційної мережі, технічній підтримці та навчанню користувачів. Згідно «Програми інформатизації місцевих та апеляційних судів і проекту побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи на 2022-2024 роки» [144] пріоритетними завданнями є автоматизація діяльності судів, органів і установ у системі правосуддя. Необхідне створення і впровадження нових підсистем (модулів) ЄСІТС, а саме: електронного документообігу, Єдиного державного реєстру виконавчих документів, Електронного архіву, Судової практики тощо. Також необхідне доопрацювання впроваджених підсистем (модулів) ЄСІТС та розширення їх функціональності серед яких Електронний кабінет, Електронний суд, веб-портал судової влади України, Єдиний державний реєстр судових рішень, автоматизована взаємодія з іншими автоматизованими системами тощо. «Запровадження повномасштабного функціонування ЄСІТС покликано забезпечити перехід

України до системи електронного судочинства та поступове заміщення традиційної (паперової) системи правосуддя, що відповідатиме європейським нормам та стандартам та введе державу на новий рівень здійснення правосуддя» [9]. В.С. Мильцева зазначає, що впровадження ЄСІТС забезпечує якісне використання інформаційно-телекомунікаційних технологій, цілісну та повноцінну комунікацію «між усіма учасниками судового процесу та різними державними органами та покликана зробити судові органи сучасним правовим інститутом, який не тільки гармонійно співіснує з інформаційними технологіями, а й ефективно та доступно їх використовує» [97, с. 119].

Окрім самого факту використання цифрових інструментів (технічних засобів і відеоконференцій) важливим є їхня технічна досконалість та адаптивність. Так, на платформі Судова влада України у розділі «Онлайн трансляції судових засідань» передбачено можливість перегляду окремих судових засідань, однак при спробі перегляду відео у вікні висвітлюється повідомлення про неможливість відкриття у зв'язку із відсутністю достатнього технічного забезпечення користувачу, і помилку під час завантаження медіафайлу через проблему з сервером або мережею. З цього можна зробити висновок, що інформування щодо доступності і гласності онлайн судових процесів на даний час суто декларативне. У вкладці архів трансляцій, де вплив чинника онлайн демонстрування не діє файли засідань відкриваються, однак в частині з них стоїть помітка «конференція завершена, та більше не доступна». Тут незрозумілою є технічна сторона роботи ДП «Інформаційні судові системи» при адмініструванні платформи, оскільки сама назва «архів трансляцій» передбачає завершеність конференції, і це не може бути підставою для її відсутності у бібліотеці записів. Вважаємо, що необхідно чітко визначити функції та зобов'язання технічних фахівців ДП «Інформаційні судові системи» щодо налагодження коректного відображення онлайн трансляцій та архіву записів. Для вирішення означених технічних проблем в онлайн режимі пропонуємо у відповідній вкладці зробити вікно зворотного зв'язку із відповідальним за технічне обслуговування працівником.

При проведенні судових засідань в режимі відеоконференції окремо варто звернути увагу на особливості контролю за аспектами технічної готовності, що можуть перешкодити роботі суду. Згідно статистичних даних місцевих господарських судів [190] кількість таких справ є незначною (2019 рік – 7, 2020 – 23, 2021 – 21 справа), однак показовою є тенденція до зростання.

Для підвищення готовності судової системи до проведення судових розглядів в дистанційному режимі Верховний Суд, Рада суддів України та Вища рада правосуддя та спільно розробляють практичний посібник щодо проведення судових розглядів в умовах війни дистанційно [220]. Практичний посібник призначений дати відповідь на конкретні практичні запитання, які можуть виникнути у практикуючих адвокатів під час організації онлайн-засідань у цивільних, адміністративних чи кримінальних процесах, щодо технічних та організаційних вимог, а також дотримання права на справедливий суд.

Ще одним нововведенням, якелементом переходу до цифрової процесуальної форми, є використання електронних доказів, в яких міститься інформація в електронній формі (фотографії, відео- та аудіозаписи, тексти, схеми, карти, плани, дані з веб-сайтів, електронних профілів в соціальних мережах, повідомлення тощо). Такі об'єкти можуть зберігатися як на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), так і на серверах чи системах резервного копіювання та інших місцях, де дані зберігаються в електронному вигляді [27, С. 26-27]. Фактично ми вступаємо у так звану «єру цифрових доказів», яка потребує особливої уваги як на рівні науково-теоретичного обґрунтування, так і на рівні практичного використання для досягнення цілей провадження.

Особливістю роботи з електронними доказами в умовах їх потенційного прийняття без кваліфікованого цифрового підпису є вироблення підходів перевірки достовірності матеріалів на основі застосування визначених методів та інструментарію.

Серед проблем, які виникають при поданні та використанні електронних доказів, варто відзначити проблему ідентифікації оригіналів електронних доказів. ЦПК не визначає чітких критеріїв розмежування оригіналу електронного доказу і його копії. Оригінали таких доказів, як і їх копії, найчастіше будуть розміщені на одних і тих самих зовнішніх мережевих ресурсах, серверах або пристроях. Окрім того, Цивільний процесуальний кодекс, як правило, не регулює методику оцінки критерію допустимості електронних доказів.

Ще однією проблемою, пов'язаною з використанням електронних доказів у цивільному процесі, є відсутність якісного сучасного обладнання для зчитування електронних доказів. Також серед проблем, які можуть спричинити робота з електронними доказами, є труднощі з виявленням підробок і фальсифікованих документів, оскільки екран ніколи не відображає якість та інші фізичні характеристики дизайну документа [186, с. 138]. В ситуації, коли в одного з учасників судового процесу є сумніви щодо достовірності чи підозра у підробці електронного доказу, дана особа, відповідного до частини одинадцятої статті 83 ЦПК України може звернутися до суду з клопотанням «виключити його з числа доказів і розглядати справу на підставі інших доказів» [209].

Одним із завдань Стратегії розвитку правосуддя на 2021-2023 роки удосконалення та розвиток офіційного Інтернет-порталу Судова влада України з метою оприлюднення інформації про суди та справи (провадження) з постійним оновленням даних судової статистики [159], тому окремим аспектом цифровізації системи судочинства, який варто розглянути, є її відкритість для осіб, що не мають відношення до суддівської системи. Ця відкритість забезпечується функціонуванням офіційного вебпорталу судової влади України та системою наборів відкритих даних і програмних продуктів, розміщених на офіційних ресурсах в Інтернет. Щодо офіційного вебпорталу, вважаємо завдання стратегії виконаним, оскільки він містить достатньо інформацій про організацію системи суду, можливості відстеження стану розгляду справ, судової статистики, доступу до відкритих даних, зокрема значної кількості

судових реєстрів тощо [112]. Недопрацюванням на вебпорталі вважаємо відсутність інформації про автоматизовану систему документообігу, при тому, що відповідний підрозділ для оприлюднення створено. Одним з найбільш вагомих для усіх сфер юриспруденції реєстрів є Єдиний державний реєстр судових рішень та сервіс «Стан розгляду справ», з допомогою яких можна відслідкувати всю інформацію про судову справу. В умовах військового стану доступ до даних сервісів було обмежено з метою запобігання загрози життю і здоров'ю суддів та забезпечення інформаційної безпеки. В такій ситуації інформацію про стан розгляду справи можна було отримати лише безпосередньо в суді, або через персональний кабінет підсистеми Електронний суд. Вже із 20 червня 2023 року Державна судова адміністрація України відновила загальний доступ до сервісів, запровадивши при цьому посилену систему моніторингу стану загроз. Окрім того на порталі Судова влада України є можливість отримати безкоштовну правову допомогу та відвідувати онлайн судові засідання. Наявність таких сервісів і подальший їх розвиток буде прияти не тільки частковому збільшенню прозорості судової системи, але і зростанню довіри до неї із боку суспільства (що в більшості нормативних документів визначено як одне із стратегічних завдання розвитку судової влади).

Окрім наукової аналітики платформа Судова влада України щорічно публікує Звіт про діяльність Державної судової адміністрації України. В напрямку забезпечення функціонування ЄСІТС за 2021 рік серед інших відзначимо наступні досягнення: визначено розподіл функцій двох суб'єктів (державні підприємства «Інформаційні судові системи» та «Центр судових сервісів») адміністрування ЄСІТС та встановлено правила їх звітування; реалізовано систему цифрової взаємодії між Єдиним державним реєстром судових рішень та Державним реєстром актів цивільного стану громадян в площині відсутності необхідності надсилання судами до органів державної реєстрації актів цивільного стану в паперовій формі судових рішень, що містять відомості про встановлення факту народження особи та її походження, розірвання шлюбу, зміну прізвища, смерть, усиновлення, позбавлення та

поновлення батьківських прав тощо; запущено роботу контакт-центру судової влади для опрацювання відгуків про роботу електронних сервісів, що працює через пряму телефонну лінію, а також з використанням месенджерів Viber, Telegram, Facebook Messenger. При цьому відзначено зменшення середнього рівня забезпеченості судів засобами інформатизації (80% у 2021 році проти 88% у 2020 році), що може бути спричинене моральним та фізичним зношенням техніки. В основному це стосується серверного обладнання [47].

Таким чином, електронне судочинство не лише змінює форму судочинства, а й формує та забезпечує гарантії правосуддя загалом. Перш за все йдеться про: покращення рівня використання можливостей сучасних ІТ-систем у процесі здійснення правосуддя в Україні; зростання довіри до судової системи України через забезпечення прозорості судової влади та публічності правосуддя загалом; досягнення достатнього рівня єдності та послідовності судової практики; здійснення всебічного аналізу правової динаміки судової влади з урахуванням конкретних правових питань; прискорення циркуляції інформації, підвищення її якості та гарантування безпеки та цілісності; запровадження комплексного підходу та досягнення більшої збалансованості судової системи України.

Підсумовуючи відзначимо значні переваги електронного судочинства для судової системи та громадян, разом з цим залишаються проблемними ряд питань, серед яких: ризик втрати важливої інформації в результаті зовнішнього втручання в систему; необхідність підвищення рівня комп'ютерної грамотності до рівня кваліфікованого користувача у суддів та працівників суду; подальше удосконалення програмного забезпечення; регулярне оновлення технічного забезпечення судів і перехід на систему електронного судочинства повноцінно, а не фрагментарно (використання виключно відеоконференцій чи технічних засобів фіксації судового процесу).

Зазначимо, що впровадження ЄСІТС є не єдиною тенденцією в системі цифровізації судочинства. Одним з додаткових напрямків є застосування

автоматизованої стенографії, що може бути наступним етапом розвитку ЄСІТС та запуску її нової підсистеми.

Активне впровадження інструментів штучного інтелекту в суспільне життя потенційно можливе і у сфері судочинства, зокрема в окремих аспектах формування та обігу документів. Зокрема можливості штучного інтелекту можуть бути застосовані як заміна окремих функцій секретаря судового засідання, а саме:

- судові виклики та повідомлення;
- перевірка наявності та відсутності осіб при проведенні судових засідань онлайн;
- фіксування судового засідання технічними засобами;
- ведення журналу судового засідання;
- направлення копій судових рішень;
- виписка виконавчого листа;
- оформлення матеріалів судових справ;
- підготовка інформації щодо справ, призначених до розгляду [51, с. 176-177].

Прикладом може бути досвід Китайської Народної Республіки, де у 2018 році відбулося судове засідання під головуванням судді, змодельованого за допомогою нейронної мережі. Друге засідання на цій же основі відбулося в 2020 році. З початку 2019 року допомога штучного інтелекту використовувалася в судах країни неодноразово, але участь «розумних» програм включала лише надання докази у справі (у вигляді документації), а також стосувалася допомоги в проведенні досліджень [73, с. 350].

Застосування новітніх інформаційних технологій останнього покоління в судовій системі дозволяє сформувати системно нове явище «прогнозоване правосуддя» («Predicting justice»), яке, на основі застосування інструментів штучного інтелекту, надає юристам можливості уникати рутинної роботи і простих операцій, та зосередитися на вирішенні більш складних задач [262]. Програмне забезпечення через свої алгоритми дозволяє здійснювати

аналіз великої кількості ситуацій за короткий час, що дозволяє передбачити результат спору або хоча б оцінити шанси на успіх. Це дає змогу: вибрати оптимальний спосіб захисту, підібрати найбільш доцільні аргументи; оцінити прогнозовану суму компенсації тощо. У США вже існують програми, які передбачають результат судового процесу, включно з потенційними збитками. «LegalTech», як ці програми називаються в іноземній літературі [244], пропонує багато переваг: автоматизація повторюваних завдань для юристів, не відволікання юристів на другорядні завдання, зниження судового ризику тощо.

2.3. Закордонний досвід реалізації електронного судочинства

Вирішення зазначених у попередньому питанні недоліків можливе шляхом урахування закордонного досвіду у сфері електронного судочинства. Для цього в даному питанні буде розглянуто досвід країн американського континенту, найбільш розвинених країн Азії та Європи.

Американська система диджиталізації судочинства має багатолітню історію формування. У 1974 році було прийнято «Акт про пришвидшений розгляд справ судом Speedy Trial Act» [269]. Наступного року Федеральним суддівським центром було розроблено «COURTRAN» - комп'ютерну систему програмного забезпечення з надання послуг інформаційної підтримки для управління судами та для вивчення та оцінки судових процедур і процесів. У середині 1980-х COURTRAN була замінена Інтегрованою системою автоматизованого судочинства [259]. В основі системи лежали принципи експериментування з новим програмним забезпеченням відразу після його виходу. Самі ж автори системи оперативно її вдосконалювали, отримуючи відгуки користувачів усували недоліки і розвивали програмне забезпечення. У 1990 році Конгресом США був введений в дію закон про створення Фонду автоматизації судової системи, що дозволяв планувати дії по створенню ефективних проектів по автоматизації [251]. Фонд дозволив судовій системі

щорічно збирати кошти і направляти їх на підтримку автоматизованої системи судового діловодства в актуальному стані. Наприкінці цього ж року Конгрес затвердив надання 71 мільйону доларів і появу 74 посад в Адміністративному офісі для підтримки програм автоматизації. Це сформувало позитивні умови для прискорення розвитку процесів автоматизації і дозволило судовій системі активно займатися впровадженням вдосконалених механізмів автоматизації для виконання своїх завдань

Наприкінці 80-х років р. Федеральні суди США «розпочали впровадження пробної версії системи доступу до судових актів Public Access to Court Electronic Records (PACER), яка забезпечувала доступ до судових документів через мережу Інтернет, можливість завантаження та друкування документів, а також одночасний доступ до файлів справи кількох учасників провадження» [265]. Підготовка PACER для загальнонаціонального доступу до протоколів судів почалася в 1990 році, і до середини 1990-х років 180 федеральних судів пропонували платний доступ до протоколів судів через комутований доступ до Інтернету [257, с. 855]. Система PACER існує і до нині. Зареєстровані користувачі можуть шукати справу у федеральному суді, де було її подано, або здійснювати пошук у загальнонаціональному індексі федеральних судових справ. За допомогою PACER «можна отримувати інформацію про судовий документ, ознайомлюватися з реєстром прийнятих заяв, вивчати перебіг розгляду справи та історію ухвалених рішень, а також переглядати календар призначених засідань» [74]. Щоб отримати інформацію про конкретний судовий документ або його шаблон, зареєструйтеся в системі, введіть номер потрібної справи, прізвище судді, позивача, відповідача або скористайтеся пошуком за іншими параметрами. Система дозволяє здійснювати пошук за типом справи, датою подання заяви, назвою сторони у справі, ПІБ судді, представника сторони та іншими параметрами. Зокрема, федеральні суди ведуть власну базу справ, щодня передаючи дані в центр системи PACER. Користування зазначеною системою є оплатним: перегляд, копіювання або друк однієї сторінки документа коштує 10 центів станом на початок 2023

року [260]. Якщо користувач витрачає 30 дол. США або менше витрат за квартал, плата за цей період не стягується, таким чином більш ніж 75 відсотків користувачів PACER не сплачують комісію в певному кварталі і звільняються від сплати за отримання копій судових актів [45, с. 27] Громадськість критикувала систему за те, що вона технічно застаріла і складна у використанні, а також за те, що вимагає плату за записи, які повинні знаходитись у відкритому доступі. Конгрес прийняв Закон № 863 Про відкриті суди від 2020 року, який вказував на необхідність безкоштовного доступу до PACER до 2025 року [243].

У 2002 році прийнято Закон про електронний уряд «E-government act», який встановлював норми, що регулюють використання комп'ютерних технологій в суді. Закон визначав необхідність у кожного суду власного вебсайту, на якому повинна відображатися адреса та контактна інформація суду, порядок доступу до інформації з розглянутих справ і матеріалів справ, а також інша інформація, «яка вважається судом необхідною для розміщення на вебсайті. Суди мали повноваження щодо вимог подання документів у електронному вигляді для сторін. У нормативному акті передбачалося використання єдиного формату для подачі документів у цифровій формі. Закон обмежив збори щодо судочинства лише в необхідному обсязі [230].

Наприкінці 2001 року Administrative Office of the U.S. Courts у федеральних судах США запровадив систему «Управління справами / Електронний Архів справ» (Case Management / Electronic Case Files (CM/ECF)) для масового впровадження електронного подання документів у всіх федеральних судах США. Судді, співробітники суду, юристи отримали доступ до електронної інформації книги записів, даних управління справами та досліджень матеріалів справи. «На початку 2002 року 6 окружних судів і 38 судів у справах про банкрутство цілком перейшли на систему e-court. У 2003 році система CM/ECF працювала в 13-ти окружних судах і 61-му суді у справах про банкрутство, а також у Суді США з питань міжнародної торгівлі (United States Court of International Trade)» [232]. До 2004 року понад шість мільйонів

документів було подано більше ніж 15 000 адвокатами за допомогою системи e-court. До 2004 року всі федеральні суди вже мали систему CM/ECF. CM/ECF найчастіше використовується адвокатами у справах, довіреними особами в США та керуючими у справах про банкрутство. «На відміну від PACER, у якій користувач зареєструватися може самостійно, у CM/ECF діють інші правила. До прикладу логін та пароль користувачеві надає тільки суд федерального рівня, а сам логін (user id) замінює електронний підпис на документі, та використання його регулюється чітко визначеними нормами. Подавати документи до суду у електронному вигляді можна безкоштовно, без сплати судового збору/мита. Всі документи мають бути надіслані в pdf-форматі» [199]. Зареєстровані адвокати можуть подавати документи цілодобово. Адвокати отримують копії кожного документа, поданого в електронному вигляді у своїх справах, за посиланням, яке вони отримують електронною поштою. Повідомлення про реєстраційну діяльність (Повідомлення про електронне подання, NDA) – це сповіщення, надіслане електронною поштою, яке генерується, коли транзакція реєстру вимагає надіслати повідомлення адвокатам, учасникам справи та/або персоналу суду. NDA можуть бути створені, коли сторона чи адвокат подає документ, або коли суд виносить ухвалу чи вживає інших публічних заходів у справі. Якщо ви є учасником CM/ECF, отримання вами NDA є врученням цього документа чи замовлення, а реєстрація в системі CM/ECF означає згоду на отримання послуг через NDA. Повідомлення про електронне подання містить гіперпосилання на поданий документ [24, с. 18]. Коли сторони отримують NDA, вони можуть натиснути на документ і отримати «вільний перегляд» документа. Оскільки існує лише один безкоштовний перегляд, сторони повинні обов'язково зберегти документ під час первинного перегляду [275]. Якщо зацікавлена сторона не зберегла документ, то згодом вона зможе ознайомитися з ним вже оплатно через PACER.

«Щодо нормативного закріплення можливості електронного подання документів в суд. Правило 5 (е) Федеральних правил цивільного процесу, правило 5005 (а) Федеральних правил процедури банкрутства, Правило 25 (а)

Федеральних правил процедури апеляції та Правило 49 (d) Федеральних правил Кримінального процесу дозволяють місцевій владі дозволити або вимагати подання документів електронними засобами» [103].

Детальна інструкція щодо користування системою надаються Апеляційним судом у вигляді посібника [224]. У Посібнику користувача Апеляційного суду четвертого округу відзначається, що всі документи, які подаються адвокатом, мають бути подані в електронному вигляді у форматі PDF, за винятком: 1) офіційних резюме та додатків, що подаються в електронній і паперовій формі; 2) документів, що ініціюють справу, такі як клопотання про перегляд і клопотання щодо дозволу на апеляцію (можуть бути подані і в паперовій і в цифровій формі), та деяких інших випадків, передбачених законодавством.

Станом на 2022 рік, судова влада отримала три звіти від 18F, технологічної консультативної компанії в рамках Урядової Адміністрації загальних служб, які рекомендують і обговорюють заміну поточного CM/ECF на нову, сучасну систему управління справами та файлів. 18F рекомендував, щоб проект містив гнучку розробку, дизайн, орієнтований на користувача, інтегровану кібербезпеку та сучасну технологічну архітектуру [246].

Серед новітніх технологій, що знайшли поширення в судах Сполучених Штатів та набули популярності закордоном став проект SRS Anonymity System. У 2008 р. було вперше розроблено даний апаратно-програмний комплекс, призначений для того, щоб підзахисного не впізнавали під час надання свідчень у ході судового процесу, шляхом зміни його голосу зі збереженням розбірливого мовлення. Під час судового засідання особа під захистом перебуває у спеціальному приміщенні – «секретній кімнаті» в будівлі суду або за його межами [247]. До «секретної кімнати» транслюються відеозображення і звук із зали судового засідання, а до зали транслюється змінений голос особи, що перебуває під захистом і, при необхідності, її відеозображення на персональний монітор судді. Це дає судді можливість ідентифікувати особу, що

перебуває під захистом. Комплекс «SRS Anonymity System» використовується у Казахстані та Азербайджані [50].

В Канаді проекти із диджиталізації судової влади у формі державно-приватного партнерства були розпочаті у 1996 р. Вони передбачали поступове переведення судів з паперового документообігу на цифровий [42].

Електронна форма судочинства «поширена в канадських судах усіх інстанцій і передбачає використання онлайн-подання документів, електронний доступ до судових протоколів, розкриття інформації та використання сучасних інформаційних технологій у залі судового засідання» [74] «Через веб-сайт www.canlii.org (Canadian Legal Information Institute) забезпечувався доступ до канадського законодавства та судових рішень» [219]. Порядок проведення електронного судочинства регулюється Національною типовою практичною інструкцією для використання технологій у цивільних процесах (National Model Practice Direction fo the Use of Technology in Civil Litigation), що була прийнята у 2008 році і яка визначає електронний судовий процес як «слухання, в рамках якого докази подаються і зберігаються в електронному вигляді в суді» [245]. Практична Інструкція надає вказівки суддям та адвокатам стосовно найкращих практик обміну провадженнями в електронній формі, а також ведення безпаперових судових розглядів. Адвокатам запропоновано використовувати формат обміну, який зменшує витрати на судовий процес та покращує доступ до правосуддя. Практична Інструкція супроводжується Загальним протоколом, який може бути адаптований як контрольний перелік та форма домовленостей між сторонами щодо встановлення значного та спрощеного обміну доказами. Використовуючи Протокол, сторони можуть уникнути затратних непорозумінь та несумісності, уникаючи необхідності придбання однакового програмного забезпечення для судових процесів. За заявою сторони процесу суд може ухвалити рішення про проведення електронного судочинства за заявою однієї зі сторін про проведення провадження у такій формі. Якщо заява задоволена, то «сторони за 60 днів до судового засідання повинні довести до відома суду свої

міркування з приводу того, яким чином краще провести засідання і які при цьому використати технології» [104].

Реалізація системи електронного судочинства в країнах Європи побудована на імплементації комплексу рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи.

«Рекомендація № R (95) 11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо відбору, обробки, представлення та архівації судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах» [167] прийнята Комітетом Міністрів РЄ 11 вересня 1995р визначає завдання автоматизованих пошукових систем інформації про судову практику та сферу їх застосування. У Додатках до Рекомендації також передбачено провідні принципи відбору, обробки, презентування і архівації судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах [38, с. 242].

Значну роль у розвитку ІКТ в державному управлінні відіграє Женевська Декларація Принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальна задача в новому тисячолітті» прийнята 12 грудня 2003 р. Документ визначає такі найважливіші принципи побудови сучасного інформаційного суспільства:

- принцип верховенства права разом із передбачуваною прозорою та сприятливою політичною і нормативною базою, спрямовані для створення конкурентного, орієнтованого на інтереси людей інформаційного суспільства із врахуванням національних особливостей та технологічної нейтральності;

- застосування новітніх комп'ютерних технологій повинні покращувати всі аспекти повсякденного життя;

- додатки на базі ІКТ мають вагоме значення для діяльності органів державного управління та послуг, що ними надаються [117].

Питання діджиталізації судів найбільш повно визначено у Рекомендації Res (2001) 3 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій». Цей нормативний акт вказує на необхідність забезпечення можливості:

- відкриття провадження у електронний спосіб;
- здійснення наступних процесуальних дій щодо провадження з використанням електронного документообігу;
- отримання даних про хід і стан справи завдяки персональному доступу до електронної судової інформаційної системи;
- можливість доступу до будь-якої інформації, яка має стосунок до ефективного провадження (статутного права, судових прецедентів та судових процедур);
- одержання даних про результати провадження в діджитал-формі [169].

Рекомендація також передбачає аспекти реалізації стратегічних завдань. Так, у документі передбачено, що учасники правовідносин, які мають доступ до судових інформаційних систем, отримують доступ до послуг незалежно від офіційного часу роботи суду. Наступний аспект – доступність, яка визначає, що безпосередні учасники процесу та інші заінтересовані особи мають доступ до судових рішень, а доступ може забезпечуватися адвокатами або за допомогою судових терміналів. Аспект своєчасності визначає необхідність постійного поновлення даних у відкритих інформаційних системах судів. Четвертий аспект – точність, покладає на суд необхідність забезпечувати інформаційні системи текстами судових рішень, опублікованими в електронній формі, з точки зору їх відповідності прийнятим нормативним актам (прийнятими судовими рішеннями). П'ятий аспект – автентичність, яка повинна бути забезпечена відповідними ІТ засобами. Шостий аспект – відповідальність за достовірність викладення інформації в електронному вигляді. Щодо оплати, у положенні уточнюється, що розмір оплати послуг наданих в електронній формі відкрізнятися від стандартного. Восьмий аспект – конфіденційність, що обумовлюється запровадженням обмеженого доступу до судових рішень, в тому числі зі застосуванням звичайних норм захисту таємниці приватного життя. Доступ до руху справи мають лише сторони провадження. Останній, і чи не найважливіший аспект, – зрозумілість, яка полягає в тому, що послідовність судових процедур має бути зрозумілою користувачеві, а ресурсами

автоматизованої системи або працівниками суду забезпечується допомога в цьому.

Рекомендації Rec (2001) 2 «Щодо побудови та перебудови судових систем та правової інформації» в економічний спосіб передбачають що «стратегія розвитку ІКТ судах має чітко враховувати потреби та очікування судової системи; порядок прийняття рішень слід базувати на чітких принципах і цілях, які відповідним чином відображають ці вимоги й очікування» [30, с. 250]. Зазначені Рекомендації визначають принципи та проблеми стратегії розвитку ІКТ у юридичному секторі та керування проектами автоматизації судових систем. Особливе значення у Рекомендаціях мають цілі інвестування в ІКТ: контекстуалізація, відповідність стандартам, рентабельність, якість здійснення правосуддя та якість надання судових послуг, швидкість правосуддя, систематичність судових послуг, прозорість провадження, перевірка рішень, підготовка і розміщення кадрів, управління робочим навантаженням (ефективний розподіл і контроль робочого навантаження серед працівників), відповідне кадрове забезпечення для виконання специфічних завдань, простота і уніфікованість систем та добросесність.

Рекомендація Rec (2003) 14 Комітету Міністрів Ради Європи «Щодо функціональної сумісності інформаційних систем у сфері юстиції» визначає ряд принципів і керівних положень, кроків та заходів, які слід здійснити нарівні стратегії інформатизації, розробки технологічних проектів та технічної структури даних та інформації в сфері юстиції

У п. 28. Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec (2009)1 від 8.02.2009 р. надається тлумачення поняття е-правосуддя. Електронним правосуддям називають «застосування ІКТ у реалізації правосуддя всіма зацікавленими сторонами у правовій сфері з метою підвищення ефективності та якості державних служб для фізичних та юридичних осіб» [266]. Рекомендації визначають, що електронне правосуддя має підвищити якість судових послуг для людей і підприємств за допомогою ІКТ, прискорити судові розгляди, підвищити загальну якість обслуговування та збільшити прозорість.

Електронне правосуддя також має забезпечувати зручний доступ до правової та судової інформації для громадськості, в т. для ділових та фінансових структур, практикуючих юристів, судових органів та судів. Для цього вказується на необхідність створення і своєчасного оновлення інформаційних веб-сайтів судів, національних та міжнародних порталів, розробки онлайн-систем «відстеження справ», використання методів відеоконференцз'язку та стандартів для електронного обміну інформацією. Електронний обмін даними між інституціями всередині та за межами національних кордонів повинні бути юридично визнані та широко використовуватися з метою ефективного судової системи.

Висновок №14 (2011) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо правосуддя та інформаційних технологій приділяє найбільше значення можливостям ІТ та їх впливу на судову владу та судочинство загалом. Серед найважливіших пунктів розглянуто проблему доступу до правосуддя, принцип верховенства права, суддівської незалежності та самостійності судової влади, особливості функціонування судів, проблеми дотримання прав та виконання обов'язків учасників судового процесу. Висновок при цьому не передбачає технічні аспекти впровадження та функціонування ІТ. Згідно зазначеного висновку використання ІТ полегшує доступ до правосуддя, покращує процес розгляду та руху справ, покращує якість судочинства. Сучасні технології відіграють чи не найважливішу роль у пошуку та отриманні інформації громадськості, суддям, адвокатам та іншим зацікавленим особам в системі правосуддя та ЗМІ. В документі наголошується, що інформаційно-комунікаційні технології пропонують можливості більш ефективного, прозорого та глибокого розгляду справ. Висновок визначає, що «слід брати до уваги потреби тих осіб, які не в змозі використовувати засоби ІТ; при цьому ІТ не може замінити повноваження судді стосовно вивчення та оцінки доказів» [21]. Серед інших документів можна також згадати Висновки КРЄС №1 (2001), №10 (2007) та №11 (2008).

Аналізуючи досвід європейських країн щодо впровадження електронного судочинства, необхідно звернути увагу на здобутки польської системи правосуддя у цій сфері. Вона найближча до України за етимологією формування від повідного організаційно-правового забезпечення судочинства серед країн Європейського Союзу [33, с. 136]. Зокрема, прогресивним для судової системи з точки зору процесу євроінтеграції стало створення єдиного в державі електронного суду в Любліні [71]. Його юрисдикція поширюється на всю територію Польщі незалежно від місця проживання і реєстрації сторін. Справи цивільного судочинства в цьому суді розглядаються в режимі електронних процедур, тобто через Інтернет. Здійснення електронного розгляду справи регламентовано в розділі VIII «Електронне наказне провадження» Цивільного процесуального кодексу Республіки Польща. У цьому Кодексі передбачено, що справа розглядається в е-формі, лише якщо позивач вирішить подати позов електронним шляхом. А відповідно до § 2 ст. 505-30 дії суду, судового секретаря та учасників процесу реєструються лише в інформаційно-телекомунікаційній системі, а дані, отримані у їх результаті в електронній формі, підтверджуються електронним підписом [253]. Відповідно до регламенту суду, обіг всієї документації в суді відбувається в режимі онлайн, а також дозволені електронні виписки з документів та їх передача сторонам. Для такої процедури діє спеціальна електронна адреса суду, а для сторін процесу надходять смс-повідомлення про рух судових документів та рух справи в суді [60]. Позовна процедура починається в електронний спосіб через сайт з автоматичною сплатою судового збору [233]. Ставка судового мита у електронному процесі нижча аніж при звичайному розгляді. На порталі надаються інструкції щодо подання позову, способи оплати та інші підказки. Для подачі позову, позивач повинен сформулювати самі вимоги і додати перелік доказів. Отримавши позов, референт суду перевіряє обґрунтованість сформульованої в ньому вимоги. Якщо подання обґрунтоване, то електронна система готує проєкт платіжного наказу, на якому ставить електронний цифровий підпис референта. Копія такого рішення надсилається позивачу через

email, а відповідачу – через email та поштовим зв'язком у паперовій формі. Якщо референт не бачить достатніх підстав для відкриття провадження, наказ не видається і справа переправляється для детального вивчення у звичайний суд. Наказ анулюється а справа передається у звичайний суд також у випадку подання відповідачем в належний спосіб заяви-заперечення.

Електронний процес цивільного судочинства, як цифрова система управління цивільним процесом, впроваджувався в Італії рядом експериментів з 2001 року. Електронний процес повноцінно функціонує з червня 2014 року, коли подання процесуальних документів через Інтернет для певних видів проваджень стало обов'язковим [254]. З 2005 року в окремих судах Італії почався експеримент з тестування Processo Civile Telematico («електронна система цивільного судочинства» — РСТ). З 2005 по 2009, система працювала тільки щодо грошових позовів і була реалізована в 5 із 165 судів (суди першої інстанції та апеляційні суди), але її використання збільшилася за останні роки і це викликано частково обов'язковим характером подання документів через систему РСТ. Основними цілями системи були можливість трансформувати судові установи у більш доступні; покращити процеси з паперовим документообігом, скоротити робочий час працівників судів. Зараз ресурс носить назву Portale dei Servizi Telematici del Ministero della Giustizia – Портал телематичних послуг Міністерства юстиції [261]. РСТ надає додаткову можливість для сторін у процесі, суддів, працівників апарату суду вирішити ряд технічних проблем, використовуючи інформаційні технології. Додатковою перевагою є економічна вигідність використання системи. Використання РСТ для громадян є правом, а не обов'язком сторін, тобто вона є допоміжним електронним засобом на додаток до звичайної (паперової) процедури документообігу. За допомогою РСТ судді можуть надсилати свої рішення та ухвали. Основні технічні вимоги для системи досить прості – наявність електронного цифрового підпису документів, та сертифікована адреса електронної пошти, яку повинен мати кожен користувач. Судові справи в РСТ ведуться в цифровій папці, в якій містяться документи, надіслані електронним

способом адвокатами за допомогою сертифікованої електронної пошти. За допомогою РСТ можливі: електронне заповнення процесуальних документів; віртуальні консультації щодо використання системи та подання електронних документів; електронні запити та надання електронних копій; можливість використання спеціальної електронної пошти, за допомогою якої користувачі можуть отримувати інформацію із канцелярії суду. Сервіс консультування працює за допомогою системи PolisWeb, яка дозволяє користувачам системи отримувати інформацію про стан розгляду цивільних і арбітражних справ. Важливо зазначити, що відповідно до статті 2702 Цивільного кодексу Італії, електронний документ, підписаний електронним підписом, має таку ж юридичну силу, як і угода, виконана в простій письмовій формі (так званий приватний документ) [229]. Таким чином, електронний документообіг визнається в Італії повноцінним аналогом паперового. Безпека в системі електронної подачі забезпечується за допомогою використання картки з мікросхемою, в якій зберігається електронний підпис, що дозволяє отримати доступ до «точки доступу», встановленої та керованої провайдером послуг. Перевіркою професійної придатності адвоката до юридичної практики (і, відповідно, доступу до системи) займаються адвокатські асоціації Італії. Точка доступу PDA (Веб-вікно) дозволяє юристу використовувати консультації та електронну передачу документів. Ці точки доступу засвідчені Міністерством юстиції. Подання судових документів через Інтернет є обов'язковим лише для процесуальних документів, відмінних від позовів та заяв, якими ініціюється процес. Це означає, що процес також може починатися традиційним способом, тобто на папері, але наступні документи обов'язково мають бути подані через Інтернет [264]. Постанова Міністерства юстиції від 17 липня 2008 року визначала технічні та експлуатаційні правила використання ІТ-інструментів у цивільному процесі. Ця Постанова замінена Указом Міністра від 21 лютого 2011 р., № 44 «Положення про технічні правила для впровадження у цивільному та кримінальному процесі інформаційних та комунікаційних технологій» [226].

В останні роки широко поширюється робота сервісу Public System of Digital Identity SPID — цифрової ідентифікації для доступу до онлайн-сервісів держави, зокрема судової системи. Під цифровою ідентифікацією мається на увазі облікові дані, ім'я користувача та паролі, пов'язані з фізичною особою або компанією. Щоб забезпечити належне управління особистою ідентифікацією, через AgID (Цифрове Агентство Італії) надано повноваження деяким організаціям-постачальникам ідентифікаційних даних [217]. Ці органи після проведення необхідних перевірок забезпечують видачу цифрового посвідчення особи. SPID — послуга виключно телематична (немає потреби в магнітній карті з мікросхемами). З системою SPID цифрова ідентифікація стає універсальною для багатьох цілей, будь то запис в дитячий садок, різні запити і т.д., все доступне через унікальний, безпечний та сертифікований PIN-код. SPID стане своєрідним універсальним паспортом, який можна використовувати на будь-якому пристрої, ПК, ноутбучі, смартфоні.

З березня 2020 року італійському правосуддю, як і правосуддю інших держав, довелося зіткнутися з проблемою доступу до правосуддя в умовах карантину. Якнайчастіше використовувалися електронні подання справ та засідання у формі відеоконференцій через Skype for Business та Teams. Але згідно законодавства станом на кінець 2020 проведення судового засідання у формі відеоконференції передбачало присутність судді у судовій установі. Суд Флоренції не погодився з таким положенням і вказав, що можна судді подати обґрунтований запит про звільнення від дотримання вищезазначеного положення. Якщо є конкретні причини, які підкреслюють небезпеку для здоров'я судді йти в офіс, щоб провести слухання (поважний вік або супутні патології, вагітність, недоступність приватного транспортного засобу для поїздки з дому на роботу, а також відсутність в даний час належного громадського транспорту або небезпека поїздки при необхідності заміни більшої кількості транспортних засобів) зацікавлений суддя може подати Голові Суду обґрунтоване прохання про звільнення від дотримання цього положення, яке керівник суду буде оцінювати з урахуванням наявної в нього

інформації [274]. Таким чином забезпечилося абсолютно дистанційне провадження для всіх учасників справи.

Федеральний суд Австралії на початку 2000 року впровадив порядок подачі документів у електронній формі. Система електронної подачі (e-Filing) стала доступна з жовтня 2000 року через веб-сайт суду і дозволяла позивачам подавати заяви і супровідну документацію, а також проводити платежі за використання системи по кредитній карті. Пізніше були введені зміни щодо необхідності повідомлення зареєстрованих сторін справи про отримання та прийняття чи відхилення їх документів. Початком впровадження системи e-court в Австралії можна вважати 2002 рік, коли вона стала широко застосовуватися в судах землі Новий Південний Уельс (New South Wales) [255]. E-court – віртуальний зал суду, який допомагає в управлінні справами до початку і під час безпосереднього судового засідання. Система дозволяє судді надавати вказівки і розпорядження, виносити приписи в режимі онлайн. Метою проекту є покращення послуг, що надаються сторонам судового процесу та адвокатам. Електронний суд забезпечує високий рівень безпеки та захищеності інформації, зокрема, тільки сторони можуть отримати доступ до справ електронного суду. За допомогою електронного ідентифікатора учасникам провадження надається безперешкодний цілодобовий доступ до матеріалів справи. Використовуючи e-court, учасники провадження можуть отримувати документи, що подаються і письмові свідчення під присягою, робити розпорядження. E-court форум включає навчальну онлайн-програму, що надає пояснення як правильно використовувати дану систему [240]. Із 2010 року Федеральний суд запровадив новий електронний сервіс для подачі заяв «online» – eLodgment, який замінив e-Filing з 1 липня 2010 року. eLodgment можна використовувати для подачі позову в будь-якій юрисдикції, надавши супровідні документи. За допомогою системи можна подавати документи, що стосуються існуючих справ, якщо сторона, яка подала заявку, введе номер справи. Користувачі можуть відстежувати стан розгляду документів, а також переглядати їх. Користувач системи може вимагатимуть надіслати документи

електронною поштою або роздрукувати їх. На порталі Федерального суду Австралії також діють окремі підсистеми для проведення судових процедур у режимі відео конференцій та системи пошуку нормативних актів [228].

У 2014 році Верховний народний суд КНР створив онлайн контрольну-інформаційну систему «Все про все», яка передбачає міжвідомчий обмін інформацією між 16 різними державними підрозділами, що включають Міністерство громадської безпеки КНР, Міністерство транспорту КНР, Міністерство цивільної адміністрації КНР, Народний банк Китаю, Комісію з регулювання банківської діяльності Китаю, в тому числі понад 3900 банків і фінансових інститутів [249]. Через цю систему державні органи мають можливість, в межах країни, направляти запити по 25 пунктах з 16 категорій об'єктів контролю, включаючи інформацію про об'єкти нерухомості, банківські вклади, фінансові продукти, судна, транспортні засоби, цінні папери, інтернет-фонди і ін. Створення даного механізму покликане збільшити ефективність доступу до інформації, судового процесу та максимального його проведення в онлайн форматі.

У 2017 року в країні почав свою роботу перший у світі інтернет-суд в Гуанчжоу. Станом на 2023 рік на території КНР діє три інтернет-суди [222]. Згідно зі статтею 2, «Положення про деякі питання розгляду справ інтернет-судами», опублікованого Верховним народним судом КНР 06.09.2018 року, що набрало чинності з 07.09.2018 року, в інтернет-судах першої інстанції розглядаються позови щодо наступних питань: електронна комерція; Інтернет-сервіси (онлайн-музика або стрімінг); інтернет кредити; авторське право на твори, які публікуються або поширюються в Інтернеті; доменні імена; кіберзлочини [121].

Судочинство через судову платформу Онлайн-суду має юридичну силу звичайного судового провадження, незважаючи на те, що Онлайн-суд приймає рішення через онлайн-відео. Судовий процес відбувається виключно в режимі он-лайн і включає обробку юридичних документів, подання доказів, а також сам судовий розгляд.

«Інтернет-суди мають спеціальну платформу для розгляду справ і ведення судових процесів. Сторони судового процесу повинні пройти ідентифікацію за допомогою онлайн-аутентифікації, до якої входить перевірка сертифіката, біометрична ідентифікація або ідентифікація через платформи національної уніфікованої аутентифікації, щоб отримати індивідуальний обліковий запис. Сторони та інші учасники судового розгляду подають виключно в електронному вигляді матеріали для судового процесу. Наданий стороною документ, після схвалення Інтернет-судом, вважається належним доказом у справі й таким, що відповідає оригіналу. Якщо інша сторона заперечує автентичність вищевказаних матеріалів і має обґрунтовані підстави, Інтернет-суд зобов'язує сторону надати суду оригінал оспорюваного документу. Докази, що надаються в процесі розгляду справи Інтернет-судом, повинні надаватися операторами платформи електронної комерції, постачальниками послуг мережі та відповідними державними установами»[8]. Інтернет-суди залишають за собою та реалізують право розглядати справу звичайним способом.

Через онлайн-платформу судів зазвичай здійснюються такі дії: ведення справ і систематизація; вручення судових документів; посередництво; листування між сторонами та судами; отримання та обмін доказами; досудові справи; судові засідання; винесення вироків і наказів [121].

На початку 2020 року, в умовах загрози поширення COVID-19, китайський уряд і органи юстиції для мінімізації передумов поширення вірусу, профілактики боротьби з епідемією, забезпечення соціальної безпеки і стабільності здійснили ряд заходів щодо переходу до нової моделі судочинства.

18.02.2020 року Верховний народний суд КНР опублікував Повідомлення «Про посилення і стандартизації онлайн-судочинства в умовах профілактики і контролю поширення епідемії COVID-19» [152], яке вказало на кращу форму для розгляду тих чи інших справ за допомогою онлайн-платформ, як «кращий вибір» для судів і учасників процесу. У 2019 р. Верховний народний суд КНР оприлюднив у вільний доступ книгу «Інтернет-правосуддя в китайських судах» офіційне видання, присвячене узагальненню досвіду електронного правосуддя,

спираючись на принципи верховенства права у кіберпросторі та відкритості правосуддя. В ній охарактеризовано особливості онлайн-подачі позовів, відкриття та реєстрація справ онлайн, актуальні питання стандартизації онлайн-процедури судового процесу тощо [270].

Таким чином ми визначили, що напрямок електронного правосуддя є глобальною тенденцією і реалізовується в усіх куточках світу, тому його подальший розвиток в Україні є неодмінним атрибутом ефективності судової системи в стратегічній перспективі.

Висновки до розділу 2

Досліджено відповідність положень українського законодавства у сфері електронного судочинства базовим положенням міжнародних норм. Керівними принципами кіберправосуддя, імplementованими Україною є: неупередженість, незалежність, юридична визначеність, доступність, забезпечення гарантій та процесуальних прав громадян та їх об'єднань. Необхідність реалізації даних принципів покладено в основу Плану дій СЕРЕJ на 2022 – 2025 роки: цифровізація для кращого правосуддя. Норми даних документів стали основою для розробки відповідних національних документів, зокрема: Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки; Положення Про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, Положення Про автоматизовану систему документообігу суду, а також внесено зміни до ряду законодавчих актів.

У результаті аналізу «Положення Про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи»[123] та практики застосування його норм визначено переваги (зручність і доступність, швидкість і ефективність; економія ресурсів) та окреслено необхідність розроблення заходів, щодо подолання окремих проблемних аспектів, що стосуються: неготовності суспільства та судової

системи; недостатності технічних можливостей; низької освіченості громадян в питаннях використання можливостей електронного правосуддя.

Для проведення аналітичних досліджень було використано матеріали судової статистики, що дозволило сформулювати уявлення про реальний стан застосування цифрових технологій в судочинстві.

Провівши аналіз практики запровадження електронного судочинства відзначимо значні його переваги для судової системи та громадян. Однак, разом з цим залишаються проблемними ряд питань, серед яких: ризик втрати важливої інформації в результаті зовнішнього втручання в систему; необхідність підвищення рівня комп'ютерної грамотності до рівня кваліфікованого користувача у суддів та працівників суду; подальше удосконалення програмного забезпечення; регулярне оновлення технічного забезпечення судів і перехід на систему електронного судочинства повноцінно, а не фрагментарно (використання виключно відеоконференцій чи технічних засобів фіксації судового процесу).

Перспективи росту використання електронної форми судочинства вбачаються у створенні тимчасової проміжної ланки (із залученням ЦНАП), що підвищить обізнаність громадян щодо використання цифрових судових сервісів та створить атмосферу позитивного сприйняття в суспільстві.

Досліджено особливості впровадження окремих аспектів електронного судочинства США, країн Європи та сходу.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

3.1. Цифрова трансформація судочинства в Україні

Невідворотні процеси, пов'язані з інформаційною революцією, вплинули на усі сфери життєдіяльності суспільства, поступово переводячи більшість його комунікацій в електронну форму. Незважаючи на однозначно позитивний вплив цифрової трансформації, певною мірою підтримуємо думку О.В. Бринцева, який наголошує на потребі обережного ставлення до неї, як і до будь-якого глобального соціального експерименту. Серед причин такої позиції – заганяння людини, у зв'язку із всеосяжним запровадженням електронних засобів реалізації природних прав і свобод людини, у залежність від систем тотального контролю над особистістю. Науковець звертає увагу на відсутність повного усвідомлення людством усіх ризиків переведення комунікацій у сучасному суспільстві на новий, «інформаційний» рівень і на необхідність визначення граничної межі інформатизації, щоб не допустити повного підкорення життя кожної людини засобам глобального впливу [132, С. 296-297].

Загрози, пов'язані із засвоєнням нової інформаційної реальності, викликають складнощі не лише у громадян. Обов'язком держави є завчасно виявляти нові суспільні відносини, які нині під впливом інформаційних технологій стрімко розвиваються, і своєчасно піддавати їх відповідному нормативному впливу. Як вірно підкреслює К. Сергєєв, «сучасний законодавець вимушений враховувати новітні інструменти соціального діалогу, де закон припинив бути єдиною подією правового характеру, що примушує людей у різних локаціях держави до однакового правила поведінки. Це

реальність, де соціальна група здатна самостійно узгоджувати форму комунікацій для набуття бажаного результату в реальному часі і глобальному просторі, де правовідносини можуть змінюватись швидше за прийняття акта». За таких умов, щоб створити якісний закон, необхідно детально вивчати «трансформації цих соціальних явищ як факторів впливу на порядок реалізації законодавчої діяльності» [182, С. 138].

У зв'язку з цим, успішне запровадження діджиталізації вимагає від усіх причетних до даного процесу осіб дотримання певних вимог, які сприятимуть забезпеченню їх прав, а саме:

- «1. зміцнення довіри громадян до потреби інформаційно трансформувати суспільство;
2. надійний захист конфіденційності персональної інформації;
3. недоторканність особистого життя та прав користувачів інформаційно-комунікативних технологій» [41].

На відміну від правовідносин у сфері приватного права, здійснення електронного судочинства належить до сфер суспільного життя, які мають публічний характер. Особа, звертаючись до органів судової влади за посередництвом засобів інформаційних технологій, в цілому, як і до діджиталізації процесу здійснення правосуддя, розкриває свою приватність лише настільки, наскільки це потрібно для захисту її прав, свобод та законних інтересів. Тому нові засоби, на нашу думку, лише сприяють економії різного роду ресурсів, в тому числі фінансових, часових, людських тощо.

Попри пов'язані із діджиталізацією зміни порядку здійснення судочинства, його основні засади залишаються однаковими як для традиційного, так і для електронного судочинства. Так, згідно ч. 2 ст. 3 Конституції України права і свободи людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Фундаментальною основою їх забезпечення є принцип верховенства права, значимість якого підтверджується його закріпленням на рівні національного законодавства, зокрема у Конституції України (ст. 8) [79],

Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 2) [161], Цивільному процесуальному кодексі України (ст. 2) [209] тощо.

Принцип верховенства права є мега-принципом (Козюбра М.І.), який, відповідно до європейських стандартів, тлумачиться через ряд підпринципів, на яких, в тому числі, функціонує організація судової влади та здійснення правосуддя в Україні. Зміст зазначеного принципу розкривається через ряд важливих для реалізації особою права на судовий захист гарантій, зокрема гарантію на справедливий суд. Зазначене закріплено у положеннях ст. 6 Європейської Конвенції з прав людини від 04 листопада 1950 року [36].

У практиці ЄСПЛ також неодноразово наголошувалось на значенні принципу верховенства права. Так у рішенні у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» зазначено, що «рівень доступу, наданий законодавством, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві. Для того, щоб доступ був ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити дії, які становлять втручання у її права» [109, С. 12].

Серед принципів, спільних для традиційного та електронного судочинства виділимо:

- принцип незалежності суду – встановлює, що судді, здійснюючи правосуддя, повинні бути незалежними від жодного впливу та тисків. Лише з урахуванням цього буде забезпечено об'єктивність та справедливість прийнятих суддею рішень. У Рекомендації Ради Європи № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів», ухваленій Комітетом Міністрів Ради Європи на 518 засіданні заступників міністрів 13 жовтня 1994 року розкриваються загальні принципи, що мають відношення до незалежності суддів. В цілому їх зміст свідчить про можливість застосування зазначених положень як до традиційного, так і до електронного судочинства. Разом з тим, у п. е Рекомендацій звертає на себе увагу принцип заборони впливу на розподіл судових справ між суддями за бажанням однієї із сторін у справі або будь-якої особи, яка є зацікавленою в результатах цієї справи. Аналіз пропонованих

документом варіантів незалежного розподілу, а саме: «жеребкування, через систему автоматичного розподілу за алфавітним порядком або через іншу подібну систему» [170], дає змогу виснувати, що саме автоматичний розподіл, який став можливим за допомогою інформаційних технологій, дозволяє найбільш об'єктивно поділити справи між суддями. Хоча і при застосуванні такого способу існують випадки зловживань з боку заінтересованих осіб. Одним із таких прикладів є застосування п. 2.3.3 Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженого рішенням Ради суддів України від 02 квітня 2015 року № 25 щодо судових справ, які не розподіляються щодо конкретного судді. Зокрема, це «справи, що надійшли за три робочих дні до початку відпустки, якщо її тривалість становить менше чотирнадцяти календарних днів, у період відпустки судді, під час тимчасової непрацездатності судді тощо» [122]. Як зазначає А. Химчук, за таких обставин позивач, знаючи про очікувану відпустку судді чи його відсутність на робочому місці, може обрати день, коли авторозподіл справи буде безальтернативним, і вона потрапить саме до бажаного судді (легко реалізується у судах із незначною кількістю суддів) [207].

- принцип забезпечення права на захист – слугує гарантією, що у судовому процесі кожна сторона має право на належне представництво, висловлювати власну позицію, право збирати і подавати докази та ін. В контексті досліджуваного питання даний принцип, серед іншого, реалізується через можливість учасників провадження брати участь у судових засіданнях як у приміщенні суду, так і в режимі відеоконференції поза його межами, використовуючи власні технічні засоби та електронний підпис (ст. 195 КАС України) [77]. Також, застосовуючи вимоги процесуальних кодексів, до суду може подаватись «оригінал електронного доказу, електронна копія електронного доказу, засвідчена електронним підписом, а також паперова копія електронного доказу, засвідчена у встановленому законом порядку засвідчувальним написом «Згідно з оригіналом», найменування посади, особистого підпису особи, яка засвідчує копію, її ініціали» [180].

- принцип справедливого судового процесу – передбачає, що судовий процес має бути відкритим, справедливим та незалежним, що, у свою чергу, забезпечуватиме усім його учасникам рівні можливості представляти власні інтереси, а також мати доступ до доказів й аргументів, які стосуються справи. Відмітимо, що в умовах виникнення суттєвих обмежень у реалізації особою права на захист, пов'язаних з пандемією «COVID-2019» та повномасштабним вторгненням росії в Україну створення можливості участі у судових засіданнях в режимі відеоконференції, подання документів через підсистему ЄСІТС «Електронний суд» та ін. сприяли виконанню досліджуваного нами принципу;

- принцип презумпції невинуватості – гарантує невинуватість обвинуваченого доки його вина не буде доведена;

- принцип доступності до правосуддя – розкривається як доступність усіх громадян до судової системи, а також можливість захисту своїх прав незалежно від різних факторів – соціального статусу, фінансового стану, національної приналежності тощо;

- принцип взаємоповаги усіх учасників судового процесу – є вимогою, щоб усі учасники судового процесу з повагою ставилися до честі та гідності один одного. «Засада взаємоповаги учасників судового процесу виводиться із норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка загалом підпорядкована принципу верховенства права та має безпосередній зв'язок із поняттям справедливого суду» [208, С. 162].

Зазначені принципи є фундаментальними для судочинства незалежно від його форми. Вони слугують основою для справедливості, рівноправності та довіри до судової системи.

Відмежування електронного судочинства від традиційного дає змогу окреслити принципи електронного судочинства:

- принцип електронного подання документів. Учасники судового процесу мають право подавати свої документи та матеріали у форматі електронних документів. Це дозволяє знизити використання паперової документації,

прискорює обробку даних та забезпечує легкість обміну і збереження інформації;

- принцип електронного обміну даних. Так, електронне судочинство передбачає електронний обмін даними між судами, сторонами, адвокатами та іншими учасниками судового процесу. Цей принцип допомагає забезпечити швидкість та точність передачі інформації, сприяє зменшенню затримок та спрощує процеси комунікації;

- принцип електронного засвідчення документів. Електронне судочинство дозволяє використовувати електронний підпис та електронну засвідчену копію як юридично прийнятні засоби підтвердження автентичності та цілісності документів. Це забезпечує довіру до електронних документів та їхню судову значущість;

- принцип безпеки та конфіденційності. Електронне судочинство повинно гарантувати захист персональних даних, конфіденційності інформації та безпеки електронних систем. Це включає використання шифрування, захист від несанкціонованого доступу та встановлення відповідних процедур безпеки;

- принцип доступності. Електронне судочинство має бути доступним для всіх учасників судових процесів, незалежно від їхнього місця проживання, фізичних можливостей або технологічної оснащеності. Це означає забезпечення легкого доступу до електронних систем, використання інтуїтивно зрозумілих інтерфейсів та надання необхідної підтримки користувачам;

- принцип прозорості та публічності. Електронне судочинство сприяє підвищенню прозорості та доступності судових процесів для громадськості. Це може включати публікацію судових рішень, документів та матеріалів у відкритому доступі, що сприяє довірі до судової системи та забезпечує контроль за судовою діяльністю.

Пропоновані принципи є основою розвитку електронного судочинства та сприяють його ефективному функціонуванню. Їх реалізація вимагає розробки відповідних правових та технологічних механізмів, а також урахування особливостей конкретної правової системи та потреб суспільства. Для цього

необхідним є дослідження питань, які виникли і потребують вивчення вже сьогодні, а саме:

1) визначення пов'язаних із здійсненням правосуддя процесів, які потребують обов'язкової діджиталізації;

2) встановлення існуючих в рамках реалізації ідеї електронного судочинства процедур, які можуть існувати одночасно у традиційній та електронній формах;

3) з'ясування актуального стану готовності громадян та представників органів судової влади до використання пропонованих законодавцем модифікацій у сфері здійснення правосуддя, пов'язаних із впровадженням інформаційних технологій.

Усі вищеперелічені питання є окремими складовими загальної проблематики можливості співіснування судочинства у його традиційному вимірі, яке є усталеним протягом тривалого часу, з електронним як новою реальністю.

Узагальнюючи існуючий на сьогодні вітчизняний досвід, гармонізацію традиційного судочинства з електронним можна розкрити як процес впровадження електронних технологій і процедур у традиційну систему судочинства з метою поліпшення ефективності, доступності та швидкості проведення судових процесів. Введення електронного судочинства передбачає використання електронних засобів інформації і комунікації для забезпечення електронного обігу даними, електронного подання документів, електронного засвідчення документів та інші електронні процедури, пов'язані з судочинством.

Гармонізація традиційного судочинства з електронним має кілька переваг. Вона дозволяє зменшити витрати на паперову документацію, зберегти час, спростити процеси обміну даними та покращити доступність судової системи для громадян. Електронне судочинство також має сприяти підвищенню прозорості судових процесів і забезпечити більшу точність і надійність зберігання даних.

Для реалізації досліджуваного процесу розробляються спеціальні електронні платформи і системи, які дозволяють проводити електронне подання документів, електронний обмін і зберігання даних, електронне ведення судових процесів та інші електронні процедури. Важливо також забезпечити безпеку та конфіденційність обробки електронної інформації, а також надати необхідне навчання і підтримку суддям, адвокатам і іншим учасникам судових процесів для ефективного використання електронних інструментів. У кінцевому підсумку це може покращити судову систему, зробити її більш доступною та ефективною для всіх учасників процесу. Однак введення таких змін вимагає уважного планування, зважаючи на особливості конкретної юрисдикції та потреби суспільства.

Аналізуючи особливості гармонізації, варто зробити акцент на деяких аспектах досліджуваного процесу. Зазвичай, судові процеси вимагають підготовки великої кількості паперової документації, яка у подальшому обробляється та зберігається в архівах. Перехід до електронного судочинства надав змогу учасникам подавати документи за допомогою електронних засобів, зменшуючи при цьому витрати на папір та прискорюючи процес обробки та зберігання в архівах. Позитивним видається той факт, що процесуальним законодавством надається можливість подання процесуальних та інших документів в електронній формі, водночас не позбавляючи учасників права зробити вибір на користь паперової. Обов'язковою умовою є їх реєстрація, незалежно від форми, в ЄСІТС.

Залежно від обраної учасником форми процесуальні документи, які він подає, повинні відповідати встановленим законом вимогам. Якщо особа, до прикладу, подає електронний доказ, він може існувати в оригіналі, в електронній та в паперовій копії. Водночас, кожен з цих документів має містити реквізити, які засвідчують його приналежність до певного виду.

Застосування різних форм процесуальних документів призводить до ускладнення їх дослідження судом. Вирішенню цієї проблеми сприяє практика Верховного Суду. Зокрема у своїй постанові від 23 вересня 2021 року у справі

№ 910/17662/19 Суд роз'яснив, що вважається оригіналом електронного документа [125]. Так, відповідно до ст. 96 ГПК України «електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема електронні документи, веб-сайти, текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, різні дані в електронній формі та ін.» [26]. Оригіналом електронного документу вважається, відповідно до ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», «електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги» [141]. Електронна копія електронного доказу обов'язково повинна бути засвідченою електронним підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги». Паперова копія електронного доказу також посвідчується в передбаченому законом порядку (ст. 96 ГПК України) [141].

Також у постанові від 22 березня 2023 року у справі № 755/1549/22 (провадження № 61-6415св22) Верховний Суд вказав на обов'язок суду перевіряти оригінал поданого в електронній формі документа, а не його паперову копію. Позиція Суду ґрунтувалася на тому, що оскільки доступ до перевірки електронного підпису є відкритим, суд апеляційної інстанції мав можливість і зобов'язаний достовірно встановити, що особа, яка подає процесуальний документ до суду, підписала його електронним підписом, що є еквівалентом рукописного документа. Апеляційним судом не було враховано, що при подачі документів в електронній формі оригіналом є саме документ в електронній формі, а не його паперова форма – відтворена на папері копія. «Помилка, допущена працівниками апарату суду під час формування паперової копії апеляційної скарги, не може мати своїм процесуальним наслідком для заявника повернення його апеляційної скарги як такої, що не підписана ним» [188].

Порівнюючи судочинство у його традиційному вигляді з електронним, можна виділити й такі аспекти на користь останнього. Електронним судочинством передбачено використання електронних засобів для обміну даними між судами, сторонами та іншими учасниками процесу. Зазначене сприяє швидкому та безпечному передаванню документів, експертних висновків, свідчень і будь-яких інших важливих даних, потрібних для розгляду справи. До того ж електронне судочинство надає можливість проведення судових процесів в електронній формі. Учасники судового процесу мають змогу опрацьовувати електронні документи, користуватись електронними засобами для засідань та обговорень, вести електронні записи.

Серед ключових питань, які потребують вирішення при впровадженні електронного судочинства, безпека та конфіденційність обробки електронних даних. Способами, які застосовуються для їх забезпечення – шифрування, розробка необхідних правил, які регулюють правовідносини щодо обробки персональних даних, встановлення захисту від несанкціонованого доступу тощо. Крім того, ефективний розвиток електронного судочинства потребує підготовки та підтримки учасників судового процесу, зокрема: суддів, інших працівників судових органів, адвокатів. Освітні послуги, пов'язані із навчанням щодо використання електронних інструментів, технічна підтримка повинні бути доступними для усіх учасників процесу.

Як вже зазначалося, окремі елементи електронного судочинства в нашій країні застосовувались протягом тривалого часу, однак активна фаза їх впровадження розпочалася декілька років тому і була пов'язана спочатку з пандемією «COVID-2019», а потім з повномасштабним вторгненням росії в Україну. Ефективно сприяє поступовому переходу від традиційного судочинства до електронного не так давно запроваджена система ЄСІТС, яка вже сьогодні дозволяє зекономити час і кошти завдяки можливості подачі документів в електронному форматі, сприяє постійному доступу до матеріалів справи. Також, «до переваг варто віднести й те, що тепер немає потреби засвідчувати копії документів, якщо вони засвідчені особистим чи офіційним

електронним підписом. Адже в разі засвідчення особою будь-якого документа при поданні до суду вона бере на себе відповідальність за його достовірність. Безпосередня перевірка доказів судом, як це відбувалося раніше, може бути здійснена в судовому засіданні. Власне, саме там і має бути встановлена достовірність поданого доказу, якщо в учасників справи або ж самого суду виникнуть відповідні питання» [74].

Відзначимо, що однією із перших складових частин діяльності органів судової влади, яка зазнала діджиталізації, є діловодство та документування інформації. Незважаючи на це, і сьогодні вона зберігає можливість поєднання паперової та електронної форм документів, а у встановлених відповідними правилами випадках необхідність забезпечення саме паперової форми документів.

О.О. Вдовіна, характеризуючи електронне судове діловодство як комунікаційну складову судочинства, приходить до висновків, що документообіг реформується відповідно до реформування судової системи України. Його нерозривна пов'язаність зі змінами у самій правовій системі призводить до необхідності у динамічному реагуванні на вимоги як до самого судочинства, так і до судового діловодства. Потрібно додати, що не лише зміни у судовій системі мають вплив на стан розвитку судового діловодства. Значних змін воно зазнає й завдяки здобуткам у галузі документознавства.

Ю. Ковтанюк, в цілому розкриваючи здобутки у галузі документознавства, слушно зазначає, що «на сьогодні немає різниці щодо підготовки документа з будь-яким носієм. Більшість всіх проєктів документів створюється із застосуванням технологій документування інформації в електронній формі, для чого використовується комп'ютерна техніка. Різниця між паперовим та електронним документом полягає в подальшій фіксації інформації під час остаточного оформлення документів: або документна інформація друкується на папері з подальшим власноручним підписанням і/або проставлянням печатки, або на документну інформацію в електронній формі накладається електронний підпис чи печатка» [76].

Продовжуючи думку автора, відмітимо, що, дійсно, переважна частка документів, які використовуються у суді і є частиною системи його документообігу, створені за допомогою різних комп'ютерних засобів. Для того, щоб визначити, у якій формі існує документ – письмовій чи електронній, значення має остаточна форма носія інформації, тобто форма, у якій документ набуває завершеного стану.

Одним із нормативних документів, що встановлює правила діловодства в судах, є Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах, затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 20 серпня 2019 року № 814. Інструкцією передбачено можливість ведення діловодства за допомогою автоматизованої системи документообігу суду, а також у паперовій формі [57]. Однією із підстав, наявність якої створює можливість існування документів лише в електронній формі, є строк їх зберігання. Так, відповідно до абз. 3 п. 3 розд. I Інструкції у випадку, якщо у суді наявне відповідне технічне забезпечення, він може створювати документи тимчасового строку зберігання лише в електронній формі. За даною нормою тимчасовим строком зберігання є строк зберігання до 10 років включно [57].

До документів тимчасового зберігання належать «провадження (справи) розглянуті судом за поданням правоохоронних органів, за клопотанням слідчого, прокурора та інших осіб (3 роки), справи в порядку виконання судових рішень у справах про адміністративні правопорушення (3 роки), справи про розірвання шлюбу, про визнання шлюбу недійсним (3 роки), справи про звільнення майна з-під арешту (5 років) тощо. Для документів на електронних носіях передбачено строк, відповідний строку зберігання документів на паперових носіях (абз. 2 п. 3 розд. I Переліку судових справ і документів, що утворюються в діяльності суду, із зазначенням строків зберігання, затв. Наказом Державної судової адміністрації України від 07 грудня 2017 року № 1087)» [146]. Забороняється знищення документів тимчасового зберігання раніше встановлених строків. Разом з тим, допускається, у разі потреби за рішенням експертної комісії збільшення строків

зберігання судових справ (п. 6 розд. I Переліку) [146]. Отже, саме на експертну комісію суду покладено обов'язок організації та проведення експертизи цінності документів, що утворилися в діловодстві суду, розгляд питань про долучення до архівних документів спростування недостовірних відомостей про особу, що містяться у таких документах (п.п. 1, 2 Типового положення про експертну комісію державного органу, органу місцевого самоврядування, державного і комунального підприємства, установи та організації, затв. наказом Міністерства юстиції України від 19 червня 2013 року № 1227/5) [150].

Належність судових документів до документів тимчасового або тривалого, постійного зберігання залежить від цінності інформації, яку вони містять. Необхідність збереження інформації зумовлює й вибір відповідної форми. Переважно до документів тимчасового зберігання належать документи менш значні, локальні, тривале зберігання яких позбавлене сенсу, а також ряд документів, які стосуються приватних осіб, зокрема: провадження (справи) з обвинувальним актом (висновком), провадження, у яких вони закінчені судами, справи про направлення особи, яка зловживає спиртними напоями чи наркотичними речовинами, до спеціалізованого медичного чи лікувально-просвітницького закладу для примусового лікування, справи про стягнення заборгованості за житлово-комунальні послуги. Тривалий строк зберігання передбачено, зокрема, для документів, які стосуються можливих обмежень та відновлень у реалізації громадянами їх прав і свобод. Так, 75 років зберігаються справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, про встановлення факту батьківства, материнства, справи про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою. До документів, які повинні зберігатися постійно, належать документи, які мають особливе суспільне значення: провадження (справи) на засудження «до довічного позбавлення волі (до виняткової міри покарання), справи про право власності на нерухоме майно, де суб'єктом з однієї сторони є держава, справи

про земельні правовідносини, де суб'єктом з однієї сторони є держава, справи про реабілітацію жертв політичних репресій тощо» [146].

Довготривалий історичний досвід вказує на єдину існуючу нині можливість відносно надійно зберігати таку інформацію – саме на паперовому носіїві. Сучасні технологічні можливості, які дозволили б тривале зберігання електронних документів, є доволі обмеженими, мало дослідженими. Серед причин такого стану – відсутність надійних, перевірених технологій, які зможуть дозволити через тривалий час відтворити електронний документ. Позитивна тенденція швидкого розвитку технологічних процесів, яка призводить до виникнення нових можливостей, має негативним наслідком ускладнення відтворення документа, який було створено на основі вже морально устарівших технологій. Таку думку підтримує Ю. Ковтонюк, висловлюючи позицію щодо «морального старіння форматів даних та програмного забезпечення, що нормативно-правова база визначає спосіб забезпечити відтворення такої інформації шляхом конвертування у нові формати даних. Однак оригінал, що залишиться недоторканим, згодом може стати подібним глиняним табличкам з клинописом, щодо яких немає сумнівів, що це документи, але прочитати їх неможливо. Сучасні дослідження щодо забезпечення постійного зберігання електронних даних подають надію щодо носіїв, які забезпечать тривале (за прогнозами науковців тисячі років), але виникає питання щодо можливості їх прочитання» [76]. Отже, незважаючи на усе більше використання електронного ресурсу, у зазначеній частині вже ще залишаються прогалини, які не дозволяють повноцінно використовувати вже наявний технічний ресурс.

Попри існуючі складнощі щодо можливості тривалого зберігання документів в електронній формі, «Концепцією Програми інформатизації місцевих та апеляційних судів і проекту побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) на 2022-2024 роки» [144] передбачено створення підсистеми «Електронний архів», у якому зберігатиметься весь наявний обсяг відомостей щодо справ, що розглянуті у

суді, а також інші документи, які внесені до центральної бази даних. Важливим є те, що електронний архів передбачатиме можливість переведення у цифрову форму судових архівів, які раніше були сформовані лише у паперовій формі [81]. Отже, у найближчій перспективі передбачається зберігання документів і у паперовій, і в електронній формах.

Беззаперечно, електронне судочинство як складова технічного прогресу, який сприяє оптимізації вже наявних у сфері здійснення судочинства процесів, зазнаватиме постійних змін. Нині, як свідчить зарубіжний досвід, наявний технічний ресурс уможливив зміну не лише форми судочинства, але й самого процесу здійснення судочинства.

Одним із таких змін є впровадження онлайн-судів. Як зазначає О. Кібенко, з'ясовуючи майбутнє онлайн-судів, проєкт зі створення ЄСІТС характеризується як такий, що передбачав, по суті, оцифрування, переведення в електронну форму всіх наявних процесів, які істотно не змінювалися – лише всі цифрові інструменти «заходилися» під один дах (як різні модулі ЄСІТС), а замість паперових справ та паперових рішень мали б бути електронні. Авторка як приклад наводить британську модель онлайн-судів (робоча група, що готувала реформу, була очолювана Річардом Саскіндом). Підставою для реформи було визнання неефективності, дороговартісності, незручності для пересічного громадянина звичайних судових процесів. Робоча група була переконана, що можливості ІТ-індустрії дозволяють не лише оцифрувати наявні судові процеси, але, що найважливіше, трансформувати правосуддя. Нова сучасна форма дозволила зробити акцент не на тих, хто професійно надає допомогу при здійсненні правосуддя, зокрема судді, адвокати, і не на тому, без чого не відбувається жоден судовий процес – процедури, засідання, наявність будівлі, у яких все відбувається, а на меті правосуддя – справедливому розв'язанні проблеми [72]. Н.Ю. Голубева основну думку розробників розглядає як неперспективність використання ІТ-технологій для підтримки існуючих процедур у судовій системі, тобто, для покращення того, що вже існує. Такий підхід принципово не змінює основних

процесів та процедур. Більш перспективним є використання нових способів відправлення правосуддя з підтримкою методів ODR (Onlinedisputeresolution). На заміну традиційного залу суду або кімнати для засідання, які взагалі не використовуються, застосовується онлайн-сервіс [25, с. 6].

Шлях до онлайн-суду був побудований не на зміні вже існуючого законодавства, а на побудові абсолютно нових процедур і правил. Автоматизація усіх процедур виключила необхідність детального опису правил та вимог, скоротила правила на 99 %, що дало змогу її використання звичайними людьми. Максимальні автоматизація процесу здійснення правосуддя (повноцінні онлайн-суди на даному етапі використовуються для розгляду цивільних, сімейних спорів та нескладних адміністративних спорів), вирішення питань за алгоритмом, зменшення суб'єктивного впливу, формування проєкту рішення комп'ютером, застосування значної кількості онлайн-інструментів для вирішення спорів, які диференціюються залежно від виду спору, оплата послуг за фіксованою вартістю тощо, сприяють швидкому вирішенню спорів без зайвих витрат часу та грошей [72].

Пропонований підхід є можливим і для України. Важливим для поступового впровадження в нашій державі онлайн-судів є пілотні проєкти, які вже декілька років фінансуються Європейським банком реконструкції та розвитку (далі – ЄБРР). Із документа, підготовленого ЄБРР, зокрема Командою програми переходу та групою експертів та опублікованого у жовтні 2020 року слідує, що робота онлайн-судів, однозначно, сприяє доступності правосуддя. Разом з тим, відмічається недоступність для деяких країн такого проєкту внаслідок їх дороговартісності, що пов'язано не лише з розробкою та підтримкою ІТ-систем, але й навчанням користувачів, оновленням або модернізацією ІТ – інфраструктури, яка може підтримувати використання системи, а також періодичне оновлення та майбутню заміну системи тощо [242]. Лише при належному забезпеченні усіх необхідних для роботи онлайн-судів елементів можливо досягти потрібного результату. Нині Верховним Судом разом з іншими судовими органами ведеться робота над

пілотним проєктом ЄБРР. Наразі мова йде про вирішення за допомогою онлайн-суду малозначних спорів у господарських судах. Від успіху пілотного проєкту залежатиме можливість його впровадження в судах інших юрисдикцій.

Гармонізація традиційного судочинства з електронним є складним процесом, який потребує відповідної правової бази, а також багато зусиль та координації усіх заінтересованих осіб. Про її перевагу свідчить можливість покращення доступності, швидкості, а також ефективності судових процесів. Водночас, свої переваги має й традиційне судочинство. По-перше, слідування традиції (традиційність), яка свідчить про те, що для багатьох людей, особливо старшого віку паперова форма судочинства має важливе, в тому числі, символічне значення. Фізичне існування документу, який можна осязати, фізична присутність на судових засіданнях вказують, на думку частини учасників процесу, додають їм значимості, серйозності, забезпечують відчуття довіри та впевненості. По-друге, зручність, яка доволі важлива і необхідна для представників старшого покоління, для яких судовий процес й так у більшості випадків є стресовою ситуацією, яка лише ускладнюється у випадку застосування електронних засобів по причині відсутності інформаційно-технічної грамотності. Користування паперовими документами, участь у традиційних засіданнях, навпаки, додають комфорту, впевненості. По-третє, надійність та безпека даних більшою мірою стосується саме традиційного судочинства. Хоча електронне судочинство зазвичай надійне і безпечне, існує певний ступінь ризику щодо кібератак, порушення безпеки та незаконного доступу до електронних систем. Використання паперових документів може вважатися більш безпечним з точки зору збереження та захисту конфіденційних даних. По-четверте, питання технологічної доступності, оскільки в деяких регіонах або серед окремих груп населення доступ до необхідних технологій для електронного судочинства може бути обмеженим. Це може створювати нерівність та ускладнювати доступ до правосуддя для деяких людей. По-п'яте, судові відносини. У низці випадків, особливо у складних та спірних справах, особистий контакт між суддею та сторонами може бути важливим для

забезпечення ефективного вирішення конфлікту та досягнення мирного врегулювання. Фізична присутність учасників судового процесу може сприяти розумінню, виявленню емоцій та побудові довіри. Зауважимо, що наведені аргументи на користь паперового судочинства потрібно досліджувати у контексті конкретної ситуації та потреб суспільства. Хоча електронне судочинство має численні переваги, врахування цих аспектів може допомогти забезпечити гнучкість та універсальність судової системи, яка задовольняє потреби усіх учасників.

Звернемо увагу й на ряд недоліків, які простежуються в процесі здійснення електронного судочинства. Зокрема, Б. Заплотинським відмічено: «відсутність єдиної уніфікованої інформаційної платформи для спілкування учасників процесу з судом та з іншими державними органами; відсутність єдиних стандартів щодо інформаційного контенту, котрим мають відповідати відповідні судові інформаційні ресурси, електронні сервіси, та відсутність стимулів щодо їх покращення; брак коштів; дисонанс інформаційних технологій та процесуальних правил» [45].

З позиції Н. Мамченко, наразі в нашій державі існує «паперово-електронний» суд, про що свідчить: необхідність забезпечення розгляду, формування та зберігання справ у паперовій формі, потреба роздрукування доказів й підшивки їх у паперову справу, оскільки належно не забезпечено дослідження доказів судом в електронній формі; реалізація права іншої сторони бути повідомленою про судові засідання та суть поданих опонентом процесуальних документів через надання їй для ознайомлення матеріалів у паперовій формі; ігнорування особами, в тому числі й державними органами, обов'язку створення власних електронних кабінетів, що гальмує процес впровадження електронного судочинства тощо [96].

А. Кудряченко вважає, що більшість проблем на шляху до інформатизації судочинства є похідними від однієї тектонічної проблеми, а саме – цільової орієнтації, традиційно притаманній будь-якому державному апарату, оскільки донині в нашій державі не держава існує для громадянина, а громадяни для

держави. ... «Держава в особі своїх органів орієнтується на власні потреби, тією чи іншою мірою ігноруючи потреби громадян» [91].

У продовження позиції автора, звернемо увагу на те, у значної кількості потенційних споживачів послуг електронного судочинства відсутні елементарні знання та засоби, необхідні для їх використання у зазначеній сфері. Зокрема це особи пенсійного віку, а також інші вразливі верстви населення, право яких на доступ до правосуддя у такий спосіб порушується. Вважаємо за необхідне створення для таких осіб відповідних умов на рівні громад, до яких вони входять.

Отже, відсутність вирішення перелічених проблем позбавляє електронне судочинство подальших перспектив розвитку в нашій державі. Безперечно, вагоме значення у вирішенні даної проблеми має держава. Водночас, вбачаємо і всебічність її часткового вирішення, оскільки активізація усіх учасників судового процесу, їх ініціативність здатні позитивно сприяти цьому.

3.2. Розвиток системи електронного судочинства в Україні в умовах воєнного стану

Дослідження проблематики воєнного стану, його впливу на правовідносини у різних сферах життєдіяльності суспільства беззаперечно нині викликає неабиякий науковий інтерес у дослідників. 2022 рік назавжди змінив життя українців, безжально «стираючи» відчуття власної безпеки та впевненості у майбутньому. Повномасштабна війна російської федерації проти України, знищуючи усе на своєму шляху, спонукаючи людей шукати прихистку, перетворюючись у біженців, як ніколи викликала потребу у захисті та відчутті захищеності. Незалежний суд є тією інституцією, яка покликана відстоювати справедливість і нині здатна хоча б частково задовольнити конституційне право кожної людини на захист її порушених прав і свобод.

Із дефініції воєнного стану, визначеної Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII зазначене поняття розкривається як «особливий правовий режим, що вводиться по всій території України або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Введення цього режиму передбачає надання ряду суб'єктів, до яких належать органи державної влади, військове командування, військові адміністрації та органи місцевого самоврядування необхідних повноважень, а також обмеження конституційних прав людини і громадянина» [158].

В. Коваль, досліджуючи питання режиму воєнного стану як «одного із особливих режимів, запровадження обмежень конституційних прав і свобод людини та громадянина, що потрібно для виконання тих заходів, що режим передбачає, зараховує до його специфічних рис. Дослідник вважає аксіоматичним те, що права і обов'язки мають взаємокореспондуючий характер, що на практиці означає, що певному праву кореспондує (відповідає) обов'язок відповідного суб'єкта та навпаки» [75].

Дійсно, під час дії воєнного стану деякі конституційні права і свободи людини піддаються обмеженню, а обсяг прав суб'єктів владних повноважень збільшується, що викликано об'єктивними причинами. Водночас, гарантоване ст. 55 Основного закону України право на захист у судовому порядку прав і свобод людини і громадянина, зважаючи на їх значення та цінність, під час дії воєнного стану не обмежується, а, навпаки, додатково забезпечується шляхом застосування допоміжних механізмів для захисту.

Одним із ключових питань, які потребували вирішення з моменту початку повномасштабної агресії російської федерації, стало створення необхідних умов для доступу кожної особи до правосуддя, оскільки доступність до правосуддя є індикатором відсутності перешкод до реалізації права на справедливий судовий захист.

І. Мокрицькою запропоновано ознаки принципу доступності до правосуддя у кримінальному процесі. Враховуючи позицію дослідниці,

окреслимо загальні ознаки доступності до правосуддя, які притаманні й іншим видам судочинства:

- 1) забезпечення чіткості, прозорості та доступності правосуддя із урахуванням європейських та міжнародних стандартів;
- 2) визначальність та пріоритетність прав та свобод людини (реалізація принципу верховенства прав та свобод людини);
- 3) безперешконість, доступність та прозорість права на судовий захист;
- 4) безперешконість, доступність та прозорість законодавства, виходячи із стану розвитку суспільства та держави, з урахуванням міжнародних та європейських стандартів;
- 5) доступність та безбар'єрність механізмів реалізації, гарантування та правової охорони права на судовий захист;
- 6) безбар'єрність, прозорість та доступність звернення до суду;
- 7) прозорість та доступність провадження;
- 8) безбар'єрність, прозорість та доступність процесуальних рішень;
- 9) безбар'єрність, прозорість та доступність процедур оскарження процесуальних рішень;
- 10) безбар'єрність, прозорість та доступність процедур виконання процесуальних рішень;
- 11) наявність громадського контролю на усіх стадіях провадження [98].

Аналіз вищезазначених ознак вказує на те, що у демократичному суспільстві обов'язок забезпечення принципу доступності до правосуддя залежить не лише від представників органів влади, але й від кожного члена громадянського суспільства, яке зобов'язане здійснювати контроль за діями суб'єктів владних повноважень. Прикладом цього є робота під час війни правозахисних організацій, однією з яких є Центр громадських свобод. Напрямок її діяльності, серед іншого, є моніторинг роботи судових органів під час дії воєнного стану. За результатами опублікованих на сайті організації матеріалів круглого столу «Громадський контроль під час війни: як не допустити згорання демократії», проведеного 30 березня 2023 року, його

організатори наголосили на таких перешкодах доступності правосуддя, які були зафіксовані з початком війни і мають відношення до електронного правосуддя: обмеження доступу до багатьох відкритих даних та реєстрів, зокрема контактних даних судів та їх адрес, що на думку М. Хромих, є не виправданими діями, а зазначені дані є в інших джерелах; рішення Ради суддів України, яке фактично дозволяло не відповідати на запити громадян на доступ до публічної інформації, а копії таких звернень Рада радила надсилати Службі безпеки України для перевірки осіб, що запитують інформацію; обмеження доступу до Єдиного державного реєстру судових рішень; закритість для громадськості судових засідань [3].

Безсумнівно, зазначене свідчить про існування з початком агресії російської федерації суб'єктивних перешкод до правосуддя, однак й органи судової влади під впливом війни були вимушені швидко адаптуватись до реалій сьогодення, виконувати у надзвичайно складних умовах додаткові завдання, враховуючи зміни до правил здійснення судочинства. О. Харитонов, даючи оцінку ситуації, яка виникла з початком війни, судову практику у 2022 році охарактеризував як: турболентність, невизначеність і шок, особливо у перші три-чотири місяці повномасштабного вторгнення; об'єднання колег усієї юридичної спільноти навколо питання щодо пошуку / розробки ефективних механізмів стягнення збитків із держави-агресора; судочинство в онлайн-режимі [206].

На основі аналізу стану використання системи електронного судочинства, виділимо такі причини виникнення перешкод до її доступу у період війни в Україні:

- об'єктивні. Причини даної групи не залежать від суб'єктів, до кола обов'язків яких входить створення необхідних для інтеграції інформаційних технологій при здійсненні правосуддя умов, а також від інших осіб, які у той чи інший спосіб впливають на активізацію використання інструментів електронного судочинства. Вони здебільшого викликані військовою агресією російської федерації, зокрема: масованими обстрілами об'єктів критичної

інфраструктури, внаслідок чого знеструмлюються необхідні технічні засоби; повітряними тривогами, під час яких для збереження життя та здоров'я усіх причетних до електронного судочинства осіб має бути забезпечено перебування в укритті або залишення відповідних установ; перебування частини території України під окупацією; відсутність або гальмування можливості реалізувати право на судовий захист особами, які з різних, пов'язаних із війною причин змушені покинути свої домівки та переміщатися як в межах території нашої держави, так і за її кордон або ж перебувають у складі Збройних Сил України. Наприклад, зміст технологічного документу, виданого Красилівським районним судом Хмельницької області свідчить про зупинення провадження у справі № 677/1745/15-ц 07 червня 2022 року по причині перебування особи, яка бере участь у справі, в складі Збройних Сил України або інших утворень відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан [195];

- суб'єктивні. Зазначена група причин залежить від усіх причетних до забезпечення електронного судочинства суб'єктів. До них необхідно віднести: Верховну Раду України, яка наділена законодавчою компетенцією; міністерства, що формують державну політику кожен у межах своєї компетенції (наприклад, у результаті нещодавньої співпраці Міністерства цифрової трансформації України та Державної судової адміністрації України в особі державних підприємств, які належать до сфери її управління, в напрямку створення сервісу отримання судового рішення через Дію, було усунуто певні перешкоди до доступу до правосуддя); органи судової гілки влади, які кожен на своєму рівні приймають відповідні рішення; державні юридичні особи, які забезпечують функціонування ЄСІТС; працівники судових органів, кожен з яких в межах своїх повноважень виконує покладені на нього функції; учасники судового процесу, зокрема адвокати, сторони, які, надаючи перевагу пропонованим на сьогодні інструментам електронного судочинства, підвищуючи свій рівень інформаційної грамотності, сприяють розвитку

електронного судочинства, формуючи при цьому нову інформаційну культуру тощо.

Належному забезпеченню права особи на судовий захист сприяло продовження виконання повноважень судами, які, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII, в цей період не можуть бути припинені (ст. 10) або обмежені (ч. 2 ст. 12²). Їх діяльність має й далі «здійснюватися виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України» [158] (ч. 1 ст. 12²). Зазначеним Законом також встановлено імперативне правило щодо можливості здійснення правосуддя на територіях, де введено воєнний стан, лише судами, недопущення створення інших судів, зокрема надзвичайних та особливих. Дозволяється, у разі неможливості здійснювати правосуддя на зазначених територіях, зміна територіальної підсудності судових справ, що розглядаються в цих судах, або місцезнаходження судів. Заборона також стосується і скорочення або прискорення будь-яких форм судочинства (ст. 26) [158].

Можливість зміни територіальної підсудності судових справ, що розглядаються у суді, у разі неможливості здійснення ним правосуддя під час воєнного стану також передбачена ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. За таких обставин «судові справи передаються до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду» [161]. Прикладом застосування вказаних норм та надання можливості особі повноцінно реалізувати належне їй право на судовий захист є відкриття незадовго до початку окупації Херсонської області, а саме 23 грудня 2021 року Херсонським окружним адміністративним судом провадження в адміністративній справі за позовом Військової частини НОМЕР_1 до ОСОБА_1 про стягнення грошової суми, а далі, у зв'язку із неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану вказаним судом зміна територіальної

підсудності його судових справ та віднесення на Одеський окружний адміністративний суд [203].

За ситуації, що склалась, значна частина судів, зокрема тих, що опинились на окупованих територіях, призупинила свою діяльність, однак після того, як відпали обставини, що викликали призупинення, робота судів відновлювалась. Як приклад, у зв'язку із деокупацією міста Херсона та забезпечення необхідних умов для повноцінного функціонування суду, 30 травня 2023 року Вищою радою правосуддя було прийнято рішення про відновлення з 01 червня 2023 року роботи Херсонського міського суду Херсонської області. Водночас, ряду судів Херсонської області, зокрема Новокаховському міському суду, Каховському міськрайонному суду, які продовжують знаходитись під окупацією, цим рішенням було змінено територіальну підсудність іншому суду, який перебуває у територіальній близькості із ними, однак на вже деокупованій території Херсонської області [22].

Не зважаючи на важливі кроки, які зробила влада для нормалізації роботи судів, значне переміщення осіб в межах країни та за її кордон, окупація частини нашої держави, активні військові дії на окремих її територіях, постійна загроза атак з боку агресора, руйнування будівель судових органів тощо призвели до активного пошуку нових можливостей для нормалізації процесу здійснення правосуддя. Вихід із ситуації, що склалась, було знайдено у застосуванні засобів інформаційних технологій, які активно впроваджувались у процес здійснення судочинства ще з початком пандемії COVID- 2019.

Так, Радою суддів України 05 серпня 2022 року, враховуючи ефективність застосування інформаційних технологій, а також критичний дефіцит державних коштів були прийняті важливі рішення, які мали стосунок до розвитку електронного судочинства. По-перше, вважати опубліковані 02 березня 2022 року на сайті Ради суддів України «Рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану» (Рішення Ради суддів України від 24 лютого 2022 року № 9) такими, що відображають офіційну позицію Ради суддів

України. Цим рішенням було встановлено можливість дистанційної роботи, зокрема для учасників розгляд справ в режимі відеоконференції за допомогою будь-яких інших технічних засобів, в тому числі і власних, а також для суддів дозвіл розгляду справ, у випадку, якщо провадження розглядається і колегія суддів не може зібратись в одному приміщенні, з різних приміщень судів, в тому числі і з використанням власних технічних засобів. По-друге, рішення № 26 від 05 серпня 2022 року «Щодо підвищення використання інструментів електронного судочинства у відправлені правосуддя». Цим актом судам було рекомендовано застосовувати електронну пошту та / або мобільні телефони (в тому числі месенджери) для здійснення викликів та повідомлень, обміну процесуальними документами з учасниками судових проваджень [215].

Ще одним способом отримання інформації про судову справу її учасниками стало використання мобільного застосунку Порталу Дія. Така можливість з'явилась у зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів в умовах воєнного стану від 27 липня 2022 року № 2461-ІХ [138]. 06 березня 2023 року також запрацювала послуга отримання через Дію судового рішення. Як оптимістично зазначає Голова Державної судової адміністрації України О. Сальніков: «Навіть в умовах війни Україна продовжує розвиватися як цифрова держава і надсилання судових рішень через застосунок Дія стала логічним продовженням розвитку ЄСІТС – системи, яка в майбутньому має повністю цифровізувати документообіг у судах». Голова наголошує на виході Електронного суду на значно ширший загал, де доступ до отримання головного судового документа – рішення суду спрощено до рівня смартфона [191].

Незважаючи на підвищення ролі інформаційно-комунікаційних технологій під час війни, відкритий доступ до інформації про роботу суду, суддів, а також учасників судового процесу, розміщеної на відкритих сайтах, у реєстрах міг становити загрозу для їх життя та здоров'я. У зв'язку із цим було запроваджено обмеження доступу або його закриття, що, у свою чергу,

викликало негативну реакцію з боку суспільства. Одним із таких сайтів став Єдиний державний реєстр судових рішень, доступ до якого було тимчасово закрито, хоча, відповідно до Закону України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 року № 3262-IV, доступ до судових рішень забезпечує відкритість діяльності судів загальної юрисдикції, прогнозованість судових рішень та сприяє однаковому застосуванню законодавства. При цьому дотримання принципу відкритості судових рішень досягається приписом щодо необхідності оприлюднення судових рішень не пізніше наступного дня після їх виготовлення та підписання (ч. 2 ст. 2) [140].

Нині доступ до Реєстру здійснюється у тестовому (обмеженому) режимі. Однак, у випадку, якщо будуть виявлені ознаки кіберзагрози, доступ до нього або до окремих його рішень може бути обмежено [39]. Враховуючи те, що оприлюднення судових рішень є невід'ємним елементом відкритості діяльності судів як умови справедливого розгляду справи, цілковито зрозумілою є здебільшого негативна реакція громадянського суспільства на такі кроки з боку влади. Тим більше, що після відновлення роботи Реєстру було виявлено значне обмеження доступу до багатьох, в тому числі резонансних судових рішень. Наприкінці 2022 року групою громадських організацій було оприлюднено відкрите звернення до Вищої ради правосуддя та Державної судової адміністрації, у якому, спираючись на дані з ЄДРСР, було звернено увагу на вилучення майже усіх вироків за кримінальними правопорушеннями за останні три роки. Акцентовано на зникненні судових рішень не лише за територіальною ознакою, але й за їх значенням для представників владних кіл. Наприклад, звертається увага на відсутність багатьох судових рішень у справах щодо затримання та обшук волонтерів, притягнення до відповідальності за колабораційну діяльність [19].

Нами підтримується висловлена позиція. Не викликає сумніву, що під час дії воєнного стану існує необхідність обмеження доступу до інформації, зокрема такої, що стосується державної таємниці, оскільки інформаційна безпека є однією із найважливіших функцій держави. Разом з тим, у Законі

України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 року № 3262-IV мають бути чітко визначені підстави та критерії, за якими інформація в ЄДРСР підлягає обмеженню у доступі, зокрема під час дії режиму воєнного стану, оскільки в Законі є лише одне застереження щодо обмеження права вільного користування офіційним веб-порталом судової влади України. Воно стосується «інформації, яка за рішенням суду щодо розгляду справи у закритому судовому засіданні підлягає захисту від розголошення» [140] (ч. 4 ст. 4).

Обов'язковою умовою при обмеженні доступу до ЄДРСР під час дії режиму воєнного стану має бути дотримання принципу пропорційності, що передбачає належне обґрунтування обмежень та їх відповідність меті захисту національної безпеки під час війни. Отже, вони не можуть бути безстроковими, а повинні діяти протягом часу, доки існують обставини, які їх викликали. Крім того, їх застосування можливе лише щодо ситуацій, які є потенційною загрозою безпеці держави.

Таким чином, важливими факторами забезпечення дотримання принципу пропорційності при обмеженні доступу до Реєстру під час дії режиму воєнного стану повинні бути:

- зрозуміле законодавство. Мають бути розроблені однозначні норми, які встановлюватимуть умови та обсяг обмежень доступу до ЄДРСР під час дії режиму воєнного стану. Нормами має обов'язково враховуватись принцип пропорційності. Вони мають визначати обмеження лише для необхідних ситуацій;

- необхідність обґрунтування. Кожне встановлене на певний час обмеження повинне бути належним чином обґрунтованим, а причини обмеження мають бути зрозумілими й виправданими з точки зору національної безпеки та обстановки воєнного стану;

- встановлення часового обмеження. Обмеження доступу до Реєстру повинне мати тимчасовий характер. Його дія має тривати лише під час воєнного стану;

- обмеження обсягу. Обмеження мають застосовуватись лише до обмежених сфер, де вони дійсно потрібні для захисту національної безпеки;
- встановлення контролю. Потрібно забезпечити ефективний механізм контролю за обмеженнями доступу до Реєстру, що у свою чергу допоможе уникнути можливих зловживань й забезпечити принцип пропорційності;
- участь незалежних органів. Залучення незалежних правозахисних органів та експертів сприятиме забезпеченню об'єктивної оцінки обмежень, їх відповідність принципу пропорційності.

Взаємодія усіх вищезазначених факторів забезпечить дотримання принципу пропорційності при обмеженні доступу до ЄДРСР в період дії режиму воєнного стану, зберігаючи баланс між захистом національної безпеки та дотриманням прав і свобод громадян.

Незважаючи на те, що суди вже мали досвід роботи із застосуванням інструментів електронного судочинства, їх використання в умовах воєнного стану є доволі складним, оскільки для забезпечення безпеки працівників суду та учасників судових справ під час повітряних тривог доводиться переривати судові засідання, непоодинокими є випадки технічних збоїв, в тому числі пов'язаних з відключенням електроенергії, Інтернету. За таких умов доволі важко забезпечити нормальну комунікацію між учасниками справи. Разом з тим, Українською гельсінською спілкою з прав людини було здійснено моніторинг серед жителів Хмельницької області та проживаючих на цій території внутрішньо-переміщених осіб, які мають правові проблеми. Зміст Звіту за результатами моніторингу «Наслідки воєнних дій в сфері захисту прав людини, доступу до судової системи та правосуддя» свідчить, що з числа осіб, які зверталися до суду за захистом своїх прав і свобод, скористалися «альтернативним способом», в тому числі підсистемою ЄСІТС «Електронний суд» більше половини респондентів, зокрема 67%. З них тільки у 18 % виникли проблеми при здійсненні процесуальних дій, заради яких вони мали намір скористатися системою «Електронний суд». Найбільше проблем, які стали перешкодою доступу до електронного судочинства, в опитаних громадян

виникло у зв'язку з підписом документів – 33 %, інші проблеми мали значно нижчий відсоток, зокрема: відсутність роботи електронного підпису – 16%, важка для розуміння система – 17 %; нестабільна робота системи – 17 %, повна відсутність роботи системи – 17% [48].

Попри локальний характер пропонованого Українською гельсінською спілкою з прав людини аналізу проблем, які виникають при застосуванні окремих інструментів електронного судочинства, в цілому можна зробити висновок про позитивну динаміку його розвитку та значний інтерес до нього з боку суспільства. Так, не викликає особливих перепон, окрім можливих технічних проблем, проведення в умовах воєнного стану судових засідань в режимі відеоконференції. Процесуальним законодавством (ст. 197 ГПК України [26], ст. 195 КАС України [77], ст. 212 ЦПК України [209]) встановлено вимоги, дотримання яких є необхідними для участі в цьому режимі:

- по-перше, у суді мають бути наявні відповідні технічні можливості. Про них суд зобов'язаний зазначити в ухвалі про відкриття провадження;
- по-друге, учасник справи, який виразив намір прийняти участь у режимі відеоконференції за межами суду, зобов'язаний подати не пізніше, ніж за п'ять днів до судового засідання, відповідну заяву. Обов'язковою є вимога, що копія заяви повинна бути надіслана іншим учасникам справи протягом того ж строку. Якщо ж заявлено клопотання про участь у режимі відеоконференції в приміщенні суду, копія ухвали про таку участь має негайно бути надіслана до суду, який зобов'язаний організувати її виконання, та особі, яка братиме участь у судовому засіданні в такому режимі. Зауважимо, що організація проведення засідання у режимі відеоконференції за участі особи, яка знаходиться у приміщенні іншого суду, має бути заздалегідь узгоджена між судами. Свідченням цього є інформація, розміщена на сайті Тернопільського міськрайонного суду щодо необхідності для забезпечення проведення судових засідань у режимі відеоконференції між вказаним та іншими судами направлення на адресу суду відповідної ухвали з врахуванням графіку його

роботи. А також створення можливості бронювання дати і часу проведення судового засідання у режимі відеоконференцзв'язку через WEB-програму «Бронювання систем відеоконференцзв'язку» vt.court.gov.ua;

- по-третє, учасники справи повинні використовувати власні технічні засоби та електронний підпис. При цьому ризики, пов'язані із технічними проблемами, які можуть виникнути в учасника справи, який ініціював застосування цього режиму, при застосуванні власних засобів він несе особисто;

- по-четверте, проведення судового засідання із застосуванням режиму відеоконференції не повинно створювати перешкод для здійснення процесуальних прав та виконання обов'язків, а також не перешкоджати нормальному перебігу судового засідання.

Проведення судових засідань із застосуванням режиму відеоконференції під час дії воєнного стану однозначно сприяв оптимізації процесу здійснення правосуддя, а небезпеки, яких вдається уникнути в результаті його застосування під час пов'язаних із війною обставин є свідченням його переваги перед звичайними засіданнями. На підтвердження цього Великою Палатою Верховного Суду від 07 червня 2022 року було наголошено на можливості сторін скористатись своїми правами щодо використання можливостей відеоконференцзв'язку. Зокрема констатовано, що «з огляду на умови та обстановку, за яких має здійснюватися правосуддя у справі № 910/10006/19 і на необхідність дотримання принципів рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом; гласності і відкритості судового процесу; змагальності сторін та розумних строків розгляду справи Велика Палата Верховного Суду вважає за доцільне довести до відома всіх учасників справи про можливість скористатися своїми правами, зокрема, звернутися до суду з клопотанням про розгляд справи в режимі відеоконференції, що дозволить дослідити й оцінити доводи касаційної скарги без порушення означених засад господарського судочинства та водночас гарантувати і не наражати відвідувачів судового засідання на загрози їхньому життю, здоров'ю та безпеці, що можуть

виникнути в умовах воєнної агресії проти України» [201]. Зі змісту постанови Вінницького апеляційного суду у справі про адміністративне порушення № 135/269/22 поважною причиною задоволення судом клопотання адвоката про проведення судового засідання в режимі відеоконференції стали віддаленість апеляційного суду від постійного місця проживання та роботи ОСОБА_1 та його захисника, відсутністю пального у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України [128].

На противагу зазначеним судовим рішенням, в яких судами враховуються як загальні обставини, пов'язані зі збройною агресією, так і конкретні, викликані її наслідками, Броварським міськрайонним судом Київської області (ухвала суду від 09 серпня 2022 року у справі № 361/8318/19) не було взято до уваги заяву позивача про його участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, у зв'язку із неможливістю його прибуття до суду по причині запровадження на території України карантину з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), а також введення воєнного стану в Україні [200].

Основними проблемами, що виникають в процесі реалізації особою права на участь у засіданні у режимі відеоконференції є недотримання вимог законодавства, зокрема встановлених законом строків для подачі відповідних заяв; відсутність у судів технічної можливості забезпечення участі сторін у судовому засіданні у режимі відеоконференції; відсутність поважних причин для дистанційної участі сторін у судовому засіданні.

Вважаємо, що цілеспрямовані кроки, які робить Україна в напрямку розвитку електронного судочинства повинні підтримуватись на рівні судових органів. Тому у перспективі, за технічної можливості судів, дотримання сторонами встановлених законом строків подання відповідних заяв та відсутності підстав для обов'язкової фізичної участі сторін у судовому засіданні суд має бути зобов'язаним задовольняти заяву щодо участі у засіданні у режимі відеоконференції навіть за відсутності інших поважних причин. Оскільки, як зазнає А. Бежевець, «проведення дистанційних засідань в режимі

онлайн-конференцій позитивно відзначається на динаміці розгляду справи по суті, адже при цьому забезпечуються основні засади та принципи судочинства, зокрема, принцип гласності та змагальності судового процесу, особистого розгляду і прямої мови. Крім того, це надає можливість суддям забезпечити розгляд справи у строк, визначений процесуальним законодавством, не затягуючи його з причин нез'явлення сторони (сторін), та дисциплінує сторони не зловживати своїми правами на подання клопотання про перенесення слухання справи через неможливість з'явитися в судові засідання» [8, с. 143].

Таким чином, зважаючи на загальні проблеми, пов'язані із війною та недостатнім технічним забезпеченням судів, про які вже зазначалося раніше, дистанційний формат загалом є доволі перспективним для нашої системи здійснення судочинства, тому у справах, які його допускають, доцільно й у подальшому використовувати його як альтернативу звичайному судовому засіданню. Обов'язковим, на нашу думку, має залишатись обов'язок суду повідомляти сторони при постанові ухвали про відкриття провадження у справі про його технічні можливості та подання заінтересованою у проведенні засідання в режимі відеоконференції стороною у встановлений строк відповідної заяви.

Розкриваючи проблематику функціонування електронного судочинства у період введення режиму воєнного стану, не можна обійти питання роботи в цей період підсистем «Електронний суд» та «Електронний кабінет», які повноцінно запрацювали напередодні війни і у досліджуваний період мали б активно застосовуватись учасниками судового процесу.

Разом з тим, суддя Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду О. Кібенко відмічає ряд недоліків у роботі зазначених підсистем, серед яких найбільш суттєвими є:

- неорієнтованість на споживача, про що свідчать: виникнення численних проблем під час входу у кабінет, «зникнення» справ із кабінету, відсутність потрібної інформації щодо відправлених документів або статусу справи з невідомих причин;

- орієнтованість здебільшого на правників, оскільки пропонується у «Електронному кабінеті» масив шаблонів документів, яких є більш як три тисячі, ускладнює вибір та можливість правильного заповнення потрібного документу пересічним користувачем. Як наслідок, особа, яка вирішила самостійно захищати свої права, опиняється у заздалегідь невідгідному становищі;

- недостатня функціональність «Електронного кабінету» для суддів через відсутність можливості зазначеними особами завантажити необхідні документи через власний електронний кабінет, підписати їх електронним цифровим підписом або відправити сторонам справи. Наразі така можливість може реалізуватись лише на робочому місці, де нині залишається проблема існування морально та технічно застарілих локальних систем діловодства, які не є частиною ЄСІТС, і лише отримують та відправляють документи через електронний суд (який інтегрований із програмами діловодства) [72].

Ще одним поступальним кроком до впровадження електронного судочинства, що однозначно сприятиме зменшенню обігу документів у паперовій формі, стало набуття чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами» від 29 червня 2023 року № 3200-ІХ, яким, серед іншого, передбачено зміни до ГПК України, ЦПК України та КАС України [136]. Цей Закон створює обов'язок для адвокатів, нотаріусів, державних та приватних виконавців, арбітражних керуючих судових експертів, органи державної влади та інші державні органи, органи місцевого самоврядування, інших юридичних осіб реєструвати в ЄСІТС або її окремій підсистемі (модулі) свої електронні кабінети. Для інших осіб передбачено добровільний порядок їх реєстрації.

Після реєстрації електронного кабінету рух процесуальних документів між судом та зазначеними особами відбувається виключно в електронній формі. Водночас залишається можливість отримання копії судового рішення в

паперовій формі за окремою заявою. У відносинах між учасниками судової справи обов'язок надсилання необхідних матеріалів у електронній чи письмовій формі залежить від того, чи інша сторона має або чи присутні відомості про наявність зареєстрованого електронного кабінету. Якщо так, документи направляються в електронній формі. Якщо ж відсутні відомості або ж особа не зареєструвала електронний кабінет, вони надсилаються у паперовій формі. У випадку порушення учасником справи правила щодо обов'язкової реєстрації ним електронного кабінету, інша сторона звільняється від обов'язку надсилання йому копії документів [136].

Під час дії режиму воєнного стану значно ускладнилося здійснення викликів учасників справи, зокрема осіб з тимчасово окупованих територій. Вирішенням цієї проблеми стало внесення відповідних змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII через введення ст. 12¹ «Порядок виклику в суд та повідомлення про судові рішення». Завдяки створеній за допомогою інформаційних технологій можливості розміщувати необхідну для учасників справи інформацію на офіційному веб-сайті судової влади, у випадках, «коли остання відома адреса місця проживання (перебування), місцезнаходження чи місця роботи учасників справи знаходиться на тимчасово окупованій території, та такі учасники не мають офіційної електронної адреси, про дату, час і місце першого судового засідання у справі повідомляється через нього. Через оголошення на сайті також здійснюється виклик або повідомлення таких учасників справи про дату, час і місце інших судових засідань чи про вчинення певної процесуальної дії, та про ухвалення відповідного судового рішення та посилення на веб-адресу такого судового рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень або шляхом розміщення тексту відповідного судового рішення на офіційному веб-порталі судової влади України» [143].

Функціонування системи ЄСІТС сприяє вирішенню ще однієї важливої проблеми, яка з початком збройної агресії набула особливої актуальності.

Цедотримання процесуальних строків. Згідно постанови Верховного Суду від 30 вересня 2021 року № 320/3307/21, «причина пропуску строку звернення до суду може вважатися поважною, якщо вона відповідає одночасно таким вимогам:

1) це обставина або кілька обставин, яка безпосередньо унеможлиблює або ускладнює можливість вчинення процесуальних дій у визначений законом строк;

2) це обставина, яка виникла об'єктивно, незалежно від волі особи, яка пропустила строк;

3) ця причина виникла протягом строку, який пропущено;

4) ця обставина підтверджується належними та допустимими засобами доказування» [126].

Під час збройної агресії поважними причинами, які можуть спричинити пропущення строку є: знаходження особи на окупованій території, неможливість здійснення процесуальної дії внаслідок обстрілу території, оголошення повітряної тривоги, відсутність транспортних засобів, електроенергії та ін.

На необхідності врахування обставин, пов'язаних із воєнним станом в Україні наголошено і у постанові Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 29 вересня 2022 року у справі № 500/1912/22, у якій Суд висловив позицію, «що протягом усього періоду дії воєнного стану, запровадженого на території України у зв'язку із збройною агресією російської федерації, суворе застосування адміністративними судами процесуальних строків стосовно звернення до суду із позовними заявами, апеляційними і касаційними скаргами, іншими процесуальними документами може мати ознаки не виправданого обмеження доступу до суду, гарантованими Конституцією України та Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» [129].

Функціонування підсистем (модулів) ЄСІТСсприяє вирішенню багатьох проблем, які виникли з початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію нашої держави. В той же час, зберігається ризик того,

що у досліджуваній період воєнні дії або їх наслідки матимуть вплив й на роботу ЄСІТС, а також інших інформаційно-технічних засобів, які забезпечують здійснення електронного судочинства. Наприклад, воєнний стан може вплинути на доступність і функціонування технічних засобів, що забезпечують роботу ЄСІТС, що може бути зумовлено обмеженнями на телекомунікаційні мережі, обладнання або інші технічні аспекти, що можуть впливати на нормальну роботу системи. Крім того, через підвищений обсяг справ або збільшення навантаження на інфраструктуру зв'язку, можуть виникати затримки у передачі даних або зв'язку із системою. Подібна ситуація може спричинити певні перебої у доступі до інформації або обробці документів. Також слід врахувати, що ЄСІТС є системою, яка містить великий обсяг інформації, яка може становити інтерес з боку агресора, тому не виключена ситуація, коли виникне необхідність вжиття заходів щодо забезпечення безпеки даних. Це може призвести до обмеження доступу до певних інформаційних ресурсів або підвищеної перевірки користувачів для захисту конфіденційної інформації. Ще одним аспектом, який потрібно врахувати, це можливе виникнення необхідності перенесення судових засідань або зміни роботи судів, що, як наслідок, призводитиме до перенесення судових засідань або зміни режиму роботи судів. Це може впливати на обробку інформації та доступ до процесуальних документів, що надходять до ЄСІТС.

Питання перспективи розвитку діловодства та документообігу у системі електронного судочинства вже розглядалося у Розділі 1 п. 1.2. дисертації, тому лише зазначимо, що війна в нашій державі значно пришвидшила процес впровадження електронного діловодства, в тому числі й документообігу, тому сьогодні створено сприятливі передумови для суттєвого розвантаження судової системи, викликані необхідністю дублювання електронних та паперових документів.

На нашу думку, українське суспільство нині має запит на застосування новітніх інформаційних технологій, в тому числі й у сфері здійснення правосуддя, оскільки швидкі темпи життя, збільшення кількості взаємозв'язків

вимагають миттєвої реакції людини, а отже вона постійно відчуває брак часових ресурсів, які цілком можливо економити завдяки застосуванню засобів інформаційно-комунікаційних технологій. Судові установи також знаходяться у стані великої перевантаженості, що, серед іншого, пов'язано з постійним збільшенням судових справ, а, отже, і потоку документів. Така тенденція спостерігатиметься лише у бік зростання, особливо враховуючи руйнівні наслідки збройної агресії російської федерації на території України. Беззаперечною залишається потреба дотримання усіх встановлених законодавством вимог щодо будь-яких питань, пов'язаних із здійсненням електронного судочинства під загрозою настання негативних наслідків для сторони, яка їх порушила. Так, Подільський районний суд міста Києва від 13 жовтня 2022 року у справі № 758/9211/22 постановив ухвалу про повернення скарги, як таку, що подана особою, яка не мала права її подавати. Рішення суду було мотивоване тим, що скарга адвоката ОСОБА_2 була направлена лише в електронній формі засобами електронної пошти без скріплення електронним цифровим підписом, тобто, не підписана особою, яка її подала. Вказані обставини завадили слідчому судді ідентифікувати особу, яка звернулася зі скаргою [204].

Попри всі труднощі на шляху органів системи судочинства, які прийшлося долати з початку російської агресії, проаналізовані нами кроки однозначно сприяли виконанню ключових завдань, які стояли перед Радою суддів України з початку війни, а саме:

- робота судів не може бути зупинена;
- безпека людей є першочерговою метою;
- всі органи юстиції повинні розробити плани, які передбачають: заходи щодо збереження особових справ і персональних даних суддів і працівників; списки судових справ, що підлягають евакуації, а також тих, що підлягають знищенню; місця, куди будуть евакуйовані такі документи, та маршрути такого переміщення; питання евакуації інформаційних технологій та збереження даних;

- керівники органів юстиції відповідають за організацію невідкладних заходів;
- парламент має оперативно реагувати на необхідність законодавчого забезпечення сталого функціонування судової системи;
- влада має забезпечити інформаційну безпеку суддів та обмежити доступ громадськості до реєстрів, що містять інформацію про них;
- суб'єктам, відповідальним за формування Вищої ради юстиції, якнайшвидше сформувати її склад;
- при Раді суддів України створено оперативний штаб [86].

3.3. Проблеми застосування штучного інтелекту в системі електронного судочинства

Штучний інтелект масово використовується в різних технологічних сферах, в тому числі і в судовій системі. Можливості інструментів штучного інтелекту величезні, однак, варто чітко розуміти, на що здатні технології та які можуть бути отримані результати під час їх застосування із урахуванням усіх ризиків і переваг. Суди в усьому світі застосовують новітні технології, щоб спробувати вирішити труднощі, пов'язані із структурною та кадровою недостатністю та постійним зростанням кількості судових справ та адмініструванням технічних аспектів функціонування судової системи загалом. Збільшення кількості проваджень обумовлено не лише гуманістичним підходом до вирішення конфліктів, а і як відповідь на доступність нових інструментів, що використовуються в юридичному секторі (системи електронного подання документів, прогнозування та аналізу судових рішень, тощо). Отже, судова влада має змогу використовувати штучний інтелект для статистичної допомоги, відбору справ, а також для підготовки рекомендацій та рішень з використанням баз даних. Досягнення названих завдань забезпечується переважно за допомогою особливої технології під назвою «машинне навчання», яка робить

прогнози, аналізуючи матеріали справ – як процесуальні документи, так і відповідні судові рішення. На основі аналізу цього набору даних встановлюються статистичні зіставлення між справами та відповідними судовими рішеннями. Чим більше даних опрацює алгоритм, тим точнішими будуть його прогнози щодо нових справ. Таким чином, система «навчається» відтворювати рішення, які судді прийняли б за аналогічними справами. Деякі країни, до прикладу, Китай, США чи Бразилія вже масово застосовують інструментарій штучного інтелекту, що дозволяє швидко опрацювати великий масив даних та, допомагає судовій системі ставати прозорішою, доступнішою та справедливішою.

Тема застосування штучного інтелекту в українському судочинстві отримала значний суспільний дискурс восени 2022 року, коли набув популярності відкритий чат-бот GPT. Про штучний інтелект згадували судді члени ВРП під час XIX позачергового з'їзду суддів у січні 2023 року [100]. Деякі делегати вказували на необхідність розвитку технологій, поширення дистанційної участі у розгляді справ та залученні штучного інтелекту у цивільному процесі.

На теренах ЄС ще у грудні 2018 року Європейська комісія по ефективності правосуддя (СЕРЕJ) на 31-м пленарному засіданні прийняла Європейську етичну хартію про використання штучного інтелекту в судових системах. У Хартії визнається несамостійність штучного інтелекту як повноцінного засобу правосуддя, а його рекомендаційну дію до прийняття рішення суддею. У грудні 2021 року на засіданні прийнято План дій СЕРЕJ на 2022 – 2025 роки: цифровізація для кращого правосуддя. Головна мета засідання полягала у «формуванні та погодженні застосування новітніх технологій з дотриманням основоположних прав людини» [238]. План дій організації характеризує наступну ціль в діяльності СЕРЕJ, а саме результативні та якісні державні послуги у сфері правосуддя для користувача, в тому числі у цифровому середовищі. В умовах постійного розвитку комп'ютерних технологій завдання СЕРЕJ передбачають діяльність щодо

прозорого, гуманного та доступного правосуддя, орієнтованого на людину. Наприкінці 2021 року переглянуто Дорожню карту для забезпечення належного виконання Європейської етичної хартії використання штучного інтелекту в судових системах і реаліях, що їх оточують. Головна мета – проектування та імплементація механізму сертифікації інструментів та послуг за допомогою штучного інтелекту в юридичній та судовій сферах у майбутньому. Згадана Хартія визначає перелік основоположних принципів щодо «використання зазначених технологій: дотримання основоположних прав, недискримінація, якість і безпека даних, прозорість, неупередженість та достовірність, принцип «роботи під контролем користувача» [238].

Дотримання названих принципів при розробці додатків з використанням штучного інтелекту важливе для забезпечення захисту прав та свобод людини. Дорожня карта прийнята СЕРЕJ визначає необхідність впровадження ряду заходів щодо розробки інструментів оцінки того, чи відповідають принципам Хартії зазначені додатки (створені/функціонуючі з використанням штучного інтелекту). У документі обґрунтовується потреба у механізмі моніторингу нових додатків у судових системах та розповсюдження позитивного досвіду щодо імплементації інноваційних технологій на інші держави-члени Ради Європи.

Стаття 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод визначає «право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом» [239]. У самій статті чи коментарях до неї немає прямої заборони використання штучного інтелекту, а також не констатується, необхідність проведення правосуддя персоніфіковано людиною. Прецедентів, щодо порушення цієї статті на теренах ЄС поки не було.

Український законодавець більш специфічно окреслив право на судовий захист, вказуючи у статті 127 Конституції України що правосуддя здійснюють судді та судову владу покладено саме на них. Тобто у самій конституції

можливість використання суто автоматизованих систем без участі людини поки не передбачена.

Україна є членом Спеціального комітету із штучного інтелекту при Раді Європи. Наприкінці 2019 року Україна приєдналася до Рекомендацій Організації економічного співробітництва і розвитку з питань штучного інтелекту (Organisation for Economic Co-operation and Development, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence, OECD/LEGAL/0449) [267].

Для сприяння розвитку технологій штучного інтелекту Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні. У Концепції зазначено проблему відсутності застосування технологій штучного інтелекту в судовій практиці. Правосуддя названо однією з пріоритетних сфер у якій реалізуються завдання державної політики розвитку галузі штучного інтелекту. Концепції створена з метою «визначення пріоритетних напрямів і основних завдань розвитку технологій штучного інтелекту для задоволення прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, вдосконалення системи публічного управління» [163].

Концепції передбачає виконання ряду завдань:

- «розширення функціонування існуючих технології у сфері правосуддя (модулів Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, Єдиного реєстру досудових розслідувань тощо);
- впровадження додатків на основі штучного інтелекту для надання юридичної консультації населенню;
- попередження суспільно небезпечних явищ шляхом аналізу даних за допомогою штучного інтелекту;
- визначення заходів для ресоціалізації засуджених шляхом проведення аналізу наявних даних за допомогою технологій штучного інтелекту;
- винесення судових рішень у справах незначної складності (за взаємною згодою сторін) на основі результатів аналізу, здійсненого з використанням

технологій штучного інтелекту, стану дотримання законодавства та судової практики» [163].

Однак, крім теоретичного обґрунтування Концепція і досі мало впроваджена в систему правосуддя. ЄСІТС не передбачає інструментів застосування штучного інтелекту, та в ній самій повноцінно функціонують лише окремі її модулі. Юридичне консультування відбувається на етапі первинної правової допомоги та не має автоматизованої форми. Питання щодо попередження небезпечних явищ чи ресоціалізації засуджених не отримали станом на 2023 рік навіть достатнього теоретичного підґрунтя.

У середині 2021 року за підтримки проектів ЄС «Pravo-Justice» та EDGE розпочав функціонування Єдиний реєстр засуджених та осіб, узятих під варту [149]. Головна мета реєстру – створення єдиної бази даних інформації про засуджених та ув'язнених, задля обліку рецидивів злочинів, узагальнення статистичних даних щодо кількості людей які повторно потрапляють в систему відбування покарань та забезпечення комунікації між органами та установами пенітенціарної системи та пробації, а також забезпечення взаємодії з іншими державними структурами. В Реєстрі створено підсистему «Касандра», що призначена для обліку даних щодо оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення. Систему Касандра можна назвати однією з перших державних систем, створених та функціонуючих на основі штучного інтелекту. Основне завдання цієї системи – оцінка ймовірності повторного вчинення злочину. Касандра здійснює оцінювання ймовірності повторного вчинення злочину колишнім ув'язненим, а остаточне рішення приймає суд/пенітенціарна установа з урахуванням попереднього аналізу. Прогноз повторного правопорушення ґрунтується на «використанні машинного навчання та алгоритмів автоматизованих висновків (прогнозів), які базуються на результатах обробки великих структурованих масивів даних про історію правопорушень особи, наявності житла, освіти та роботи, матеріального становища, контролю над поведінкою та мисленням, вживання алкоголю та наркотиків, стосунків у суспільстві та інших аспектів; визначення ступеня

ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення (низький, середній, високий, дуже високий) здійснюється підсистемою Касандра автоматично на підставі алгоритму підрахунку балів та відповідності розміру балів встановленим ступеням ризиків» [149]. З часом Касандра повинна самостійно визначати, скільки балів потрібно дати за відповідь на те чи інше питання, а пізніше за результатами машинного навчання система повинна вірно аналізувати всі інші дані про потенційного злочинця. Проте, Європейська етична хартія про використання штучного інтелекту в судових системах рекомендує використовувати аналогічні системи з особливою обережністю та після достатніх наукових досліджень. У світлі безлічі існуючих питань, що стосуються їх відповідності основним правам людини та громадянина, використання алгоритмів розрахунку потенційного ризику рецидиву щодо особи, залученої до відповідальності слід розглядати з особливими застереженнями.

Згідно Етичної хартії використання штучного інтелекту у судовій системі та її середовищі, є перелік випадків, коли використання штучного інтелекту вважається найбільш доречним та потребує підтримки на державному рівні. Серед них:

- робота з судовими рішеннями (інструменти пошуку за ключовими словами, можливість розпізнавати та пов'язувати різні нормативні акти (наприклад, Конституцію та конвенції, закони, судову практику); інструменти для наочної візуалізації даних);

- доступ до нормативної бази: створення чатботів для полегшення доступу до різних існуючих джерел інформації; надання та заповнення шаблонів документів (позовної заяви до суду, договору оренди, тощо);

- створення нових інструментів управління: кількісні та якісні оцінки та прогнози (щодо використання чи необхідності людських та бюджетних ресурсів для роботи судової системи), розробка та оцінка ключових показників ефективності суду.

Серед варіантів використання штучного інтелекту, що вимагають значних методологічних запобіжних заходів Хартія виділяє наступні:

- допомога у складанні шкал у деяких цивільних та адміністративних справах: автоматизована обробка даних, складання вибірки;

- підтримка альтернативних заходів урегулювання суперечок у цивільних та адміністративних справах (у деяких європейських країнах страхові компанії використовують інструменти «прогностичного правосуддя» для оцінки шансів на успіх спору та можливості підібрати інший метод його вирішення, наприклад при відвідуванні веб-сайту суду або пошуку правової інформації в Інтернеті, стороні спору може бути рекомендовано за допомогою віртуального агента вибрати альтернативну міру врегулювання спору після попереднього вивчення критеріїв, введених стороною спору, у деяких випадках віртуальний агент може також рекомендувати стороні позову звернутися за порадою до адвоката);

- врегулювання спорів у режимі онлайн (проінформовані про всі умови розгляду, сторони спору створюють подання на платформу врегулювання спорів у режимі онлайн, однак у них залишаються право звернутися до реального суду);

- використання алгоритмів у кримінальному розслідуванні з метою виявлення місць скоєння кримінальних злочинів (криміналістичний аналіз з використанням підходів, що поєднують географічні інформаційні системи та великі обсяги даних про процеси).

Хартія передбачає наступні методи застосування штучного інтелекту, що підлягають розгляду на доцільність лише після додаткових наукових досліджень:

- характеристика суддів (оцінка діяльності судді дозволить виявити можливі упередження чи зовнішні чинники, що вплинули на його рішення);

- попереднє формування судових рішень (статистична обробка даних по лексичних групах дозволяє виявити частоту вживання окремих груп слів, при цьому не визначає реальні причини прийняття рішення, оскільки не проводить юридичного аналізу).

З особливими застереженнями застосування штучного інтелекту Хартія визначає у випадку:

- «норм, заснованих на кількості»(числові показники не можуть додаватись до закону чи замінювати собою закон);

- надання кожному судді змісту рішень, винесених іншими суддями може визначати його майбутнє рішення на основі вже прийнятих рішень «більшістю»;

- використання алгоритмів у кримінальних справах з метою характеристики особистості: намагання різних країн (КОМПАС у Сполучених Штатах та ХАРТ у Сполученому Королівстві), такі системи піддавалися критиці з боку некомерційних урядових організацій через дискримінаційні ознаки (ProPublica у США, Big Brother Watch у Великобританії) [234].

Для визначення оптимальних інструментів застосування штучного інтелекту в українському судочинстві, слід звернути увагу на закордонний досвід. Наприклад, Китай активно впроваджує штучний інтелект майже в кожному секторі уряду, намагаючись підвищити ефективність, зменшити корупцію та посилити державний контроль, в тому числі і у правосудді. Китайські суди використовують штучний інтелект, щоб допомогти суддям обробляти матеріали справ і приймати рішення, наприклад приймати або відхиляти апеляцію. Більшість китайських в'язниць також застосували технологію штучного інтелекту для відстеження фізичного та психічного стану в'язнів з метою зменшення насильства. У лютому 2017 року Політична і судова комісія при ЦК Комуністичної партії Китаю доручила Шанхаю розробити допоміжну систему штучного інтелекту у кримінальних справах. Протягом наступних двох років Шанхай виділив понад 400 працівників судів, прокуратури та бюро громадської безпеки, які працювали з понад 300 ІТ-спеціалістами технологічної корпорації iFlytec задля створення такої системи, яка б забезпечила «здійснення ролей» прокурора та судді з використанням штучного інтелекту у провадженнях різної складності [223]. На початку 2019 року у Народному суді Шанхаю № 2 вперше в Китаї було використано

технологію штучного інтелекту як допоміжний елемент для прийняття судового рішення. В середині зали суду перед усіма присутніми на засіданні був встановлений екран. Коли суддя, прокурор чи захисник створювали запит «Система 206» (інтегрована допоміжна система штучного інтелекту для кримінальних справ) відображала на екрані всі відповідні докази. Наприклад, відео з камер спостереження на вході або пред'явлення висновку психіатра щодо обвинуваченого. Незважаючи на те, що справа була складною (грабіж, вбивство), «Система 206» відображала докази всебічно та чітко. У систему було запрограмовано інструкції зі збору доказів у 102 поширених справах з метою допомогти поліції зменшити або усунути недоліки під час отримання доказів. У систему також внесено моделі допитів для різних типів справ, що може допомогти прокурору/судді під час процесу. Інструмент може оцінити силу доказів, умови арешту та наскільки підозрюваний вважається небезпечним для суспільства. Система 206 здатна не лише транскрибувати засідання, але й розрізняти голос запитувача та відповідача. Система 206 надала повну розвідувальну допомогу у справі та всебічно перевірила докази, відіграючи активну роль у неупередженому винесенні рішення [221]. Крім того, наприкінці 2021 року у Китаї Дослідники Китайської академії наук на замовлення прокуратури Шанхая створили «першу у світі» систему штучного інтелекту, яка здатна вивчати кримінальну справу замість прокурора-людини і самостійно формувати звинувачення природною мовою. За словами дослідників, «прокурор» зі штучним інтелектом може висунути звинувачення з більш ніж 97-відсотковою точністю на основі словесного опису справи [258]. Така система створена з метою зменшення щоденного навантаження на прокурорів, дозволяючи їм зосередитися на складніших завданнях. Система «навчена» на більш ніж 17 000 випадках з 2015 по 2020 рік. Наразі вона може ідентифікувати та висунути звинувачення у восьми найпоширеніших злочинах у Шанхаї. Але всі існуючі інструменти штучного інтелекту в суді Китаю мають обмежену роль, тому що не беруть участі безпосередньо в процесі прийняття рішень щодо пред'явлення звинувачень і вироків. Крім того, таке стрімке застосування

електронних технологій у судових процесах викликає складнощі навіть у найпрогресивніших членів китайської судової системи, оскільки вони буквально не встигають за масштабами змін, що відбуваються [276]. Підсумовуючи китайський досвід використання штучного інтелекту в судочинстві, можна стверджувати що максимального відображення воно набуло в цивільному та кримінальному процесі. Такі елементи як Система 206 на даний момент не можуть бути запозичені українським судом, адже сама система електронного подання та розгляду достатньо не розвинута. Можливість використання штучного інтелекту для прийому чи відхилення апеляції вважається доречним особливо на базовому рівні (оцінки щодо термінів подання апеляції або допустимості поданих документів).

Американське кримінальне правосуддя стало свідком широкого та зростаючого використання прогнозних алгоритмів у контексті звільнення під заставу, вироку та умовно-дострокового звільнення [227]. Для оцінки можливості рецидиву злочинів широко застосовується Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions (COMPAS) – алгоритмічна система, розроблена компанією Equivant, яка створює прогнози рецидивів на основі загальнодоступних даних і відповідей на довгу анкету. COMPAS застосовували або адаптували для багатьох штатів, зокрема Нью-Йорк, Вісконсін, Флорида та Каліфорнія. Вперше розроблений у 1998 році алгоритм оцінив понад мільйон правопорушників. COMPAS враховує цілісне бачення життя обвинуваченого в ракурсі ризику, що виходить за рамки конкретного кримінального інциденту – враховуються особисті дані, починаючи від статі, віку, раси, рівня освіти, сімейного походження, соціальних зв'язків, тощо. Анкета також збирає інформацію про минулу кримінальну причетність, стосунки, спосіб життя. Система дає оцінки, згруповані за рівнем ризику, класифікуючи обвинувачених за шкалою від 1 до 4 –низький ризик; 5-7–середній ризик; або 8-10 – високий ризик. Інструмент надає численні системні переваги: оцінка ризиків може ефективно та результативно зменшувати витрати не витрачаючи людський потенціал. Однак, незважаючи на широке

використання алгоритму в залах судів по всій країні, його переважно вважають «чорною скринькою»: хоча його базова вхідна інформація доступна, оцінка цих вхідних даних в алгоритмі запатентована приватною компанією і, отже, недоступною для громадськості. Залишається відкритими питання об'єктивності оцінки. Як наслідок, будь-який суддя, який бажає використовувати COMPAS, на даний момент не може повністю зрозуміти, ані як розробляється бал оцінки ризику COMPAS, ані як фактори профілю відповідача були зважені, щоб отримати даний бал. Це не тільки заважає суддям належним чином зрозуміти судовий інструмент, призначений допомогти їхньому процесу, але також може позбавити підсудного можливості визначити справедливий результат судового розгляду, якщо суддя будь-яким чином засновує своє остаточне рішення на оцінці, яку вони обидва не можуть повністю обґрунтувати. Секретність, що оточує COMPAS, також призводить до втрати «зрозумілості». Щоб вердикт присяжних був зрозумілим, суддя, захист і обвинувачення повинні чітко зрозуміти процедуру, якої дотримувались присяжні, щоб винести вердикт, і що цей вердикт означає. У контексті звільнення під заставу, наприклад, судді повинні оцінити, чи ймовірно, що особи повернуться до суду для розгляду справи, і чи ймовірно, що вони будуть брати участь у кримінальних діях, якщо їх не триматимуть під вартою. Причиною додаткового незадоволення громадськості стали алгоритми, що передбачають можливість оцінок в системі під впливом упереджень. ProPublica, американська некомерційна організація, яка проводить розслідування у суспільних інтересах, порівняла реальний рецидивізм із прогнозованим. Аналіз 10 тисяч кримінальних справ показав, що COMPAS, вдвічі частіше неправильно позначає темношкірих обвинувачених як небезпечних, і вдвічі частіше неправильно надає низький рівень ризику білошкірим обвинуваченим [250]. Таким чином, навіть у разі дрібних правопорушень система на давала негативні результати щодо обвинувачених афроамериканців, що призвело до несправедливого збільшення термінів їх покарань. Примітно, що вирoki за гендерною ознакою, які відбуваються в результаті балів COMPAS, можуть

підвищити рівень ув'язнення молодих і бідних кольорових чоловіків. Таким чином інструменти оцінки ризику вважають обвинувачених більш ризикованими на основі показників соціально-економічної несприятливості, вважають чоловіків більш ризикованими над жінками, зараховують віктимізацію злочинів і проживання в районі з високим рівнем злочинності як фактори ризику, а також включають оцінку ставлення підсудного або психічне здоров'я як фактори ризику. Цей приклад показує, що проконтролювати відсутність упереджень складно і системи штучного інтелекту без достатнього регулювання можуть зробити судові процеси менш справедливими. Оцінка ризику також може створити проблеми для суддів, які також стикаються з труднощами, коли намагаються поставити під сумнів автентичність оцінки. Упередженість автоматизації є проблемою як у залах суду, так і поза ним. Дослідження упереджень, пов'язаних з алгоритмічними системами прийняття рішень, показують, що люди, які приймають рішення, часто оцінюють автоматизовані рекомендації більш позитивно, ніж нейтрально, навіть якщо вони знають, що ці рекомендації можуть містити неточності або помилки. Це може призвести до того, що суддя при винесенні вироку буде сильно покладатися на оцінку ризику, не ставлячи під сумнів її законність. Тобто, незважаючи на більшу точність і швидкість, ніж людський аналіз, алгоритмічний вибір не є абсолютно безпомилковим. У цьому сенсі будь-яке відхилення може завдати шкоди праву на захист і самій передумові верховенства права. Потенційна шкода в такій ситуації, якщо її вчасно не виправити, може породити «несправедливість» у найширшому розумінні для сотень, можливо, тисяч звернень і, зрештою, до громадян, які є основними «забезпечувачами» судової системи. Беручи до уваги багаторічний досвід США у використанні новітніх алгоритмів, слід зазначити що інструменти штучного інтелекту в суді завжди повинні піддаватись незалежній оцінці. Так, українську систему Касандра, та результати, які надаватимуться нею необхідно чітко перевірити на так звану «дискримінаційну ознаку». У будь якому випадку, першочергово слід ввести в дію алгоритми, щоб здійснити їх оцінку.

У Бразилії штучний інтелект уже застосовано більш ніж у половині бразильських судів, принаймні в 47 із них програми та системи штучного інтелекту уже використовуються, включаючи Верховний суд і Вищий суд. Хоча в Бразилії досі немає спеціального законодавства щодо штучного інтелекту в цілому (деякі пропозиції все ще обговорюються), Національна рада юстиції, регулюючий і наглядовий орган бразильської юстиції, видала резолюцію 332 від 21 серпня 2020 р., яка «керується етикою, прозорістю у створенні та використанні штучного інтелекту в судовій системі та іншими гуманістичними положеннями» [263]. Принципи роботи алгоритмів штучного інтелекту були у більшості запозичені із загаданої раніше Європейської Хартії. В процесі застосування бразильська резолюція створена з метою мінімізувати упередження, забезпечуючи різноманітність «у найширшому спектрі, включаючи стать, расу, етнічну приналежність, колір шкіри, сексуальну орієнтацію, людей з інвалідністю, вік та інші індивідуальні особливості» у формуванні та складі команд для дослідження та розробки рішень алгоритмів. Стаття 23 резолюції уточняє, що «використання моделей штучного інтелекту в кримінальних справах не повинно заохочуватися, особливо щодо пропозиції для прогнозних рішень». Зрозуміло, що питання стосується однієї з найважливіших цінностей для людини – свободи. Однак правильна предикція правопорушень могла б допомогти в роботі суддів, забезпечуючи швидкі та більш ефективні результати, на користь суспільства та самих відповідачів. Занепокоєння викликає положення статті 19, яке стверджує, що комп'ютерні системи, які допомагають у підготовці рішення, «повинні дозволяти нагляд компетентного судді». Незважаючи на те, що потреба в нагляді з боку людини є важливою, ця стаття, не зазначає та прямо не вимагає обов'язку нагляду, а лише потребу в дозволі на нагляд від людини-судді. Таке формулювання залишає простір для тлумачень, що системи працюють незалежно від людини. Як наслідок, резолюція є беззаперечною новаторською спробою законодавця, але залишається не функціональною через свою загальність і розпливчастість, не забезпечуючи більш ефективних механізмів перевірки її дотримання та

застосування. З цього можна зробити висновок, що навіть теоретичні положення щодо використання штучного інтелекту повинні бути чіткими та зрозумілими.

У 2018 році вищі суди Бразилії почали розробку власних систем штучного інтелекту, проекту VICTOR Верховного суду Бразилії («Охоронець Конституції Бразилії») і системи ATHOS Вищого суду правосуддя («Охоронець федерального закону»). Незважаючи на те, що вони мають дещо різні механізми, обидві системи працюють відносно подібним чином і мають на меті виявлення прецедентів, які можуть бути відтворені в інших випадках на національному рівні. Такі системи працюють як апеляційні фільтри та мають на меті зменшення кількості справ, які мають розглядатися безпосередньо судами. Однак, незважаючи на підвищення швидкості та ефективності розгляду звернень, реалізація цих систем може викликати обґрунтовані та законні питання. Непрозорість механізмів штучного інтелекту та незрозумілість його роботи викликає широкий соціальний дискурс. Станом на середину 2023 року системи штучного інтелекту в апеляціях використовувалися майже п'ять років, і тисячі апеляцій були прийняті, а інші відхилені з алгоритмічним відбором. Проте позивачі і досі не мають ефективних знань і досконалого розуміння того, як вони працюють. У випадку системи ATHOS повідомлялося про певні труднощі в процесі моніторингу її результатів (процес STJ № 028532/2020), такі як наявність конфліктів між системою та механізмами безпеки. Практикуючими суддями зроблено висновок, що «модель, яка зараз навчається, недостатньо зведена, заявник коригував вибірку даних». Крім того, було проведено дослідження, щоб підтвердити переваги та вигоди від використання системи, і було виявлено, що модель погано працює з короткими документами, що змусило запровадити фільтри для цієї умови, щоб уникнути невідповідних відповідей [272].

В Англії та Уельсі проста арифметична помилка в офіційній формі документа, що використовувалась у справах про розлучення, за 19 місяців призвела до неправильного розрахунку аліментів у 3600 справах. Проблема не в

самій помилці, а в причинах, через які Міністерство юстиції та особи, які використовували цю форму, так довго її не помічали.

Іншим складним випадком застосування штучного інтелекту у судочинстві можна назвати експеримент за ініціативою Міністерства юстиції Франції навесні 2017 р. Два апеляційні суди у містах Ренн та Дуе погодилися протестувати програмне забезпечення для «прогнозування судових процесів», що являло собою аналіз рішень щодо цивільних та господарських справ і рішень, винесених усіма французькими апеляційними судами. Дані судової практики, що надавалися системі штучного інтелекту, були ідентичними для обох судів та знаходились у безкоштовному доступі (база даних JURICA). Та обидва суди запропонували різні рішення для аналогічних справ. Мета роботи програмного забезпечення полягала у створенні інструменту допомоги при прийнятті рішень для зменшення надмірної варіативності прийнятих судами рішень задля дотримання принципу рівності громадян перед законом. В результаті експерименту, при обговоренні якого було виявлено масу протиріч, Міністерство юстиції та юридична технологічна компанія-розробник констатували нефункціональність протестованої версії програмного забезпечення для здійснення роботи з аналізу та прийняття рішення суддями. Що ще важливіше, були виявлені відхилення в програмному забезпеченні, які призвели до спотворених або недоречних результатів через плутанину між конкретними формулюваннями судового рішення та причинно-наслідковими зв'язками, які мали вирішальне значення в постановленому суддівському рішенні [35].

Отже, стратегії машинного навчання можуть принести значний приріст ефективності та швидкості українській судовій системі, проте вони також можуть генерувати небажані результати. Існує потреба у більшій прозорості та загальнодоступності інформації щодо використання штучного інтелекту, принципи його роботи, переваги та можливі проблеми. Дані, на яких базується робота інструментів штучного інтелекту повинні бути чіткими, правдивими, логічними, зрозумілими.

Іншим важливим питанням, яке залишається відкритим є застосування популярного ChatGPT. ChatGPT — це чат-бот на основі штучного інтелекту, розроблений компанією Open AI. Чат-бот використовує модель на основі природньої мови. ChatGPT збирає дані з Інтернету, надані людьми, і використовує обчислювальні прогнози для відповідей на запитання та запити, введені користувачем. Відповіді, які він генерує, підказуються текстовими запитами та інформацією, з якої чат-бот «дізнається» більше про різні теми та способи їх обговорення. Нещодавно було повідомлено про використання системи ChatGPT колумбійським суддею [225]. Хуан Мануель Паділья, суддя з карибського міста Картахена, за власною ініціативою ввів дані справи і отримав відповідь від чат-боту. Суддя на основі рекомендації ChatGPT, дійшов висновку, що всі медичні витрати дитини та транспортні витрати повинні бути оплачені медичною страховкою. Ця справа викликала дискусію щодо використання штучного інтелекту в законодавстві та була розкритикована деякими колегами Падільї. Оскільки, ChatGPT переглядає інформацію в Інтернеті щоб надавати інформативні відповіді, він може надавати різні висновки на те саме запитання. Він також іноді видозмінює інформацію, щоб в результаті дає скомпрометовані відповіді.

Верховний суд Пенджабу Хар'яни у березні 2023 року став першим судом в Індії, який використав ChatGPT для прийняття рішення про прохання про звільнення під заставу обвинуваченого [248]. Суддя Чіткара оцінив відповідь, отриману від Chat GPT та відхилив клопотання обвинуваченого про внесення застави на підставі його досвіду і попередньої діяльності. Суд також дав зрозуміти, що «будь-яке посилання на Chat GPT та зроблені спостереження призначені лише для представлення ширшої картини перед звільненням під заставу» [248].

Крім «неформального» використання суддями та клерками, Суд правосуддя штату Мінас-Жерайс у Бразилії оприлюднив розробку власної системи на основі ChatGPT під назвою SAVIA (система віртуального помічника зі штучним інтелектом) [273]. Незважаючи на широкий спектр можливостей

для підвищення продуктивності судочинства та розширення доступу до правосуддя, її використання спричинило дискусії та запитання. По-перше, важливо зазначити, що неможливість ідентифікації та відстеження даних і джерел, які дають підстави для відповідей, наданих відповідним ботом, нездатність гарантувати, що джерела неупереджені, точні та достовірні. Рекомендовано, щоб результати використання чат боту переглядалися та виправлялися суддями. Крім того, як зазначалося вище, незважаючи на надання можливості перевірки людиною, Бразильська резолюція не вимагає цього як обов'язкового правила. Поточна резолюція Бразилії вимагає надання інформації про судове використання систем штучного інтелекту та пояснення кроків, вжитих системою для прийняття рішення, але вона, в принципі, стосується інституційних систем. Однак резолюція не передбачає використання широко поширених механізмів штучного інтелекту, таких як ChatGPT, і очевидної внутрішньої неможливості пояснити процес відповіді. Проект SAVIA перебуває на ранніх стадіях і, ймовірно, повноцінно працюватиме не раніше 2023 року як пілотний проект, який буде зосереджений на суперечках щодо робочих контрактів. За концепцією, дві сторони завантажуватимуть документи та іншу відповідну інформацію, а штучний інтелект винесе рішення, яке можна оскаржити в судді. Багато деталей ще належить уточнити. Науковці вважають, що систему, можливо, доведеться налаштувати після відгуків адвокатів і суддів.

Естонія однією з перших на території Євросоюзу, хто впроваджує елементи штучного інтелекту і надає алгоритму повноваження приймати рішення. Ідея робота-судді може спрацювати в Естонії тому, що її 1,3 мільйона жителів уже використовують електронне посвідчення особи та звикли до онлайн-меню послуг, таких як електронне голосування та цифрова податкова декларація. Міністерство юстиції республіки розробляє систему, яка б могла розглядати суперечки у дрібних судових справах - на суму до 7 тис. євро [271]. Учасники такого провадження можуть завантажувати всі документи, що стосуються справи, на спеціально створений сайт. Там їх розглядатиме

електронний «суддя» і виноситиме вердикт, який за потреби можна оскаржити в суді вищої інстанції. У тестовому режимі технологія буде випробувана наприкінці 2023 року, після чого буде ухвалено рішення щодо її впровадження.

Аргентина також активно впроваджує системи штучного інтелекту в судах ще з 2017 року. Генеральна прокуратура міста Буенос-Айрес і Лабораторія інновацій та штучного інтелекту на юридичному факультеті Університету Буенос-Айреса розробили систему штучного інтелекту під назвою Prometea, яка дозволяє значно скоротити час провадження [241]. Наприклад, у парадигмі «паперово-цифрової» бюрократії постанова 1000 рішень щодо прав на житло потребувала 174 робочих днів. З Prometea вони готові всього за 45 днів. Спочатку Prometea була розроблена з метою оптимізації системи правосуддя. Мета полягала в експоненціальному спрощенні судових процесів на користь громадян. Пізніше було відмічено, що отримані від системи переваги можуть бути використані будь-якою громадською організацією. Результатом використання системи стало здатність Prometea передбачати судові рішення менш ніж за 20 секунд із точністю 96%. За 26 днів вона винесла 1000 постанов про припинення відбування покарання водіям щодо порушення правил дорожнього руху. На виконання старим способом необхідно більше 110 днів. У Конституційному суді Колумбії, який отримує тисячі документів на день, вдалося скоротити час, виділений на відбір термінових справ, з 96 днів до 2 хвилин. Prometea зчитує, аналізує, виявляє та пропонує високопріоритетні випадки за кілька секунд. Все це під наглядом людини. Інструмент також може автоматизувати створення документів. Таким чином, 14 документів можна створити за 16 хвилин, тоді як людині це займає 2 години 40 хвилин.

У Міжамериканському суді з прав людини Prometea працює віртуальним помічником для створення документів. Prometea зменшує кількість помилок друку на 99%; і це дозволяє забезпечувати достатній контроль формальних аспектів обробки документів. Такі результати вражають, тому ряд всесвітніх організацій таких як Організація Об'єднаних Націй, Оксфордський університет,

Університет міста Сорбонна звертались до Prometea задля автоматизація ряду завдань. Така система як Prometea могла б мати надзвичайний вплив на українську судову систему.

Правові, технічні, організаційні та економічні проблеми становлення електронного судочинства і військовий стан в країні на сьогодні не визначають першочергової необхідності впровадження елементів штучного інтелекту в судовому процесі. Деякі практики вважають, що «першочергово зусилля треба направити на утримання та удосконалення основоположних елементів інформаційно-комп'ютерного оснащення судів, які потрібні для сталого здійснення правосуддя» [4]. Разом з тим вважаємо, що широке впровадження штучного інтелекту в українську судову систему є питанням близького майбутнього. Вже сьогодні є сфера, в якій штучний інтелект може принести суду реальну користь. Це питання, які не впливають на права та обов'язки громадян. Так, розпізнавання голосу, транскрибація у цифровий формат текстів, протоколювання, видача виконавчих листів здатні систематизувати документи та виявляти в них приховані зв'язки. Виконуючи такі рутинні функції за допомогою новітніх технологій, можна заощадити цінний час судді та підвищити ефективність роботи судової системи. На даному етапі розвитку е-судочинства використання штучного інтелекту для автоматизації типових задач могло б суттєво скоротити час на підготовку проектів судових рішень. Приміром у процесі підбору необхідної нормативно-правової бази чи, для підготовки розширених шаблонів процесуальних документів, підготовки судових повісток, виконавчих листів тощо. Розробка систем штучного інтелекту передбачає врахування двох великих вимірів. З одного боку, застосування інтелектуальних систем для спрощення та полегшення відносин між громадянином і державою. З іншого боку, застосування систем для прискорення та оптимізації внутрішніх процедур державних організацій. Впровадження штучного інтелекту в державній установі вимагає відмовитися від багатьох технік і підходів, вивчених в рамках «промислової»

парадигми, заснованої на ряді лінійних кроків для досягнення результату або рішення.

Залишається відкритим ряд важливих питань і проблем щодо застосування штучного інтелекту в українському судочинстві. Штучний інтелект не володіє важливою для людини рисою – емпатією. Тому особистісний підхід до судочинства стає неможливим. Застосування технологій може забезпечити алгоритми судовою практикою «на свій розсуд», при цьому ігноруючи певні нюанси справ. Тобто, алгоритми роботи штучного інтелекту можуть мати особливості, які відіб'ються на подальших судових рішеннях. Як і будь яка істота, людина намагається мінімально затрачати енергію, тому і судді можуть максимально використовувати можливості штучного інтелекту задля «економії сил та часу». Деякі судді вважають, що таким чином втрачається можливість для розвитку права та судової практики. Оскільки штучний інтелект базується на аналізі попередніх прецедентів, то його діяльність буде спрямована на охоплення вже існуючої судової практики без можливості варіацій та розвитку [189]. Алгоритми штучного інтелекту не можуть передбачити реакцію суспільства у мінливому соціальному середовищі.

Використання ІТ-систем на основі штучного інтелекту можливе у вітчизняній судовій системі як додаткового елемента, що підтримує роботу судді. Це рекомендоване рішення з огляду на зростаючу кількість спорів, які вирішуються судами. У свою чергу, впровадження автоматизованих систем штучного інтелекту вимагає внесення змін до Конституції. Винесення рішень приписується лише суддям, тому суд на основі штучного інтелекту не буде відповідати цій вимозі. У свою чергу, автоматизовані системи, які частково або повністю замінюють суддю, працюватимуть не у всіх видах судових справ. У кримінальних справах їх застосування суттєво обмежене, найширші можливості використання систем на основі штучного інтелекту можна побачити в цивільному процесі. Додатковою проблемою можна назвати те, що розробка систем штучного інтелекту передбачає значні витрати, при цьому не завжди можна оцінити ефективність таких капіталовкладень.

Одним з найбільш дискусійних питань застосування ChatGPT у судочинстві є упередженість на основі вхідних даних. Оскільки ChatGPT це модель, навчена на конкретних наборах даних, упередження обов'язково відобразатимуть перекося, особливо щодо маргіналізованих спільнот, що потім відобразиться на отриманих результатах. Крім того, є аспект конфіденційності та те, як чат-бот можна використовувати для отримання інформації від користувачів, на надання якої вони не дали згоди.

Окрім етичних проблем, такі інструменти, як ChatGPT, також становлять ще одну загрозу – зайнятості та ринку праці людей. Так, чат-бот також може оптимізувати найм та звільнення кадрів суду. Однак вважаємо, що наразі ChatGPT може конкурувати з людьми лише в базових навичках, функції критичного мислення, прийняття когнітивних рішень і аналізу досі належать суддям.

На правовому рівні, слід розглянути питання про можливості формування інституційного середовища використання ChatGPT, та його допустимості для використання в суді. Враховуючи незворотнє потенційне використання штучного інтелекту загалом і ChatGPT зокрема, для відповідального та етичного використання буде необхідно, щоб рішення, що генеруються з його допомогою чітко посилались на джерела, забезпечуючи необхідну прозорість навіть з метою надання ресурсу, який може бути використаний як аргумент щодо можливої неточності системи. Водночас, намагаючись використовувати штучний інтелект у суді, необхідно чітко усвідомлювати, що хоча він і здатний певною мірою «проаналізувати» фактичні обставини справи та показання свідків, висновки експертів і спеціалістів, коментарі юристів, дасть їм юридичну оцінку та винесе рішення, виходячи з якого не зможе проаналізувати суттєві факти та чинне законодавство. Бот не може замінити професійну юридичну консультацію чи навіть вирішити судовий спір. Вважаємо, що розрив в роботі штучного інтелекту та поняттям справедливості можна частково компенсувати збільшенням бази тлумачень судових рішень. У поточному правовому та нормативному контексті, незважаючи на небажання більшої

частини юридичної спільноти, можливість часткової заміни суддів машинами є незворотнім процесом у не дуже віддаленому майбутньому.

Очевидно, що правосуддя повинно слідувати за тенденціями новітніх технологій й автоматизації судових процесів. Для світової спільноти питання впровадження штучного інтелекту в систему правосуддя наразі залишається дискусійним і супроводжується різними підходами. Так, штучний інтелект має великий потенціал для прискорення процесу обробки даних, розвантаження роботи судів та її вдосконалення. Запровадження таких систем, безумовно, сприяють такі фактори, як скорочення часу розгляду судових справ, зменшення судових витрат або той факт, що коли йдеться про аналітичні можливості таких систем перевищують перцептивні здібності навіть найкращих суддів. Однак не можна не помітити недосконалість такої зміни. В останньому контексті слід пам'ятати про соціальні функції, які виконує судова влада. При впровадженні таких систем повинні забезпечуватися їх прозорість і безпека. Впровадженню штучного інтелекту має передувати просвітницька кампанія, спрямована головним чином на тих, хто не володіє достатніми технічними знаннями. Лише при дотриманні основоположних принципів, таких як верховенство права, недискримінація, неупередженість, справедливість використання штучного інтелекту у судочинстві стане максимально ефективним.

Висновки до розділу 3

Встановлено, що, незважаючи на вплив діджиталізації на порядок здійснення судочинства, його основні засади, в цілому, залишаються незмінними і слугують юридичними орієнтирами як для правовідносин, що виникають в процесі здійснення традиційного судочинства, так і для тих, у яких застосовуються інформаційні технології. Водночас, виділено ряд принципів, на яких здійснюється електронне судочинство. Це принципи: електронного подання документів; електронного обміну даних; електронного засвідчення документів; безпеки та конфіденційності.

Пропоновано протягом перехідного періоду впровадження електронного судочинства органам влади забезпечити технологічну доступність до нього групам населення, у яких відсутня можливість реалізації права на судовий захист із застосуванням засобів інформаційних технологій, шляхом створення відповідних відділів на рівні громад.

З'ясовано, що гармонізація традиційного судочинства з електронним є складним процесом, який потребує відповідної правової бази, а також багато зусиль та координації усіх заінтересованих осіб. Пропозитивні аспекти електронного судочинства свідчить можливість покращення доступності, швидкості, а також ефективності судових процесів. Водночас, переваги має й традиційне судочинство. Їх врахування сприятиме забезпеченню гнучкості та універсальності судової системи, що, у свою чергу, гарантуватиме рівність усіх учасників досліджуваних відносин.

Окреслено такі причини виникнення перешкод до її розвитку період війни в Україні:

- об'єктивні - здебільшого викликані військовою агресією російської федерації. Зокрема: масовані обстріли об'єктів критичної інфраструктури, внаслідок чого знеструмлюються необхідні технічні засоби; повітряні тривоги, під час яких для збереження життя та здоров'я усіх причетних до електронного судочинства осіб має бути забезпечено знаходження їх в укритті або залишення ними відповідних установ; перебування частини території України під окупацією та ін.;

- суб'єктивні - залежать від усіх причетних до забезпечення електронного судочинства суб'єктів. До цієї групи причин виникнення перешкод зараховуються: недостатній рівень кадрового і технічного забезпечення, недосконалість державної політики у сфері здійснення електронного судочинства, низька активність учасників судового процесу щодо використання інструментів електронного судочинства та ін.

Доведено, що ряд перешкод для доступу до електронного судочинства, які виникають у період збройної агресії російської федерації і мають суб'єктивне

підгрунтя, існували й до початку введення режиму воєнного стану. Натомість причини, які були залічені до об'єктивних і пов'язані з війною російської федерації проти України, одночасно гальмують доступ до електронного судочинства й неабияк активізують використання засобів інформаційних технологій в судочинстві, сприяючи його розвитку.

Наголошено на обов'язковості під час дії режиму воєнного стану дотримання основних принципів здійснення судочинства. Зокрема, при обмеженні доступу до ЄДРСР має бути забезпечено принцип пропорційності, що передбачає належне обґрунтування застосування обмежень та їх відповідність меті захисту національної безпеки під час війни. Застосування обмежень доступу до ЄДРСР можливе лише при потенційній загрозі безпеці держави, а їх тривалість залежить від часу, протягом якого існують обставини, які їх викликали.

Згідно Етичної хартії використання штучного інтелекту у судовій системі та її середовищі, визначено випадки, коли використання штучного інтелекту вважається найбільш доречним: робота з судовими рішеннями та інструментами візуалізації даних; доступ до нормативної бази; створення нових інструментів управління та прогнозування.

Визначено, що впровадження штучного інтелекту в судову систему передбачає розробку «якісної навчальної бази», з якої буде виключено корупційні ознаки, а також опису алгоритмів прийняття рішень штучним інтелектом для уникнення ефекту «чорної скриньки».

ВИСНОВКИ

У висновках сформульовано найбільш значущі результати і положення дисертаційного дослідження, проведено теоретичні узагальнення і обґрунтовано напрямки вирішення наукових завдань, які полягають у з'ясуванні особливостей адміністративно-правового забезпечення електронного судочинства в Україні із застосуванням сучасних методів наукового пізнання, що дозволило зробити ряд висновків та пропозицій.

Окреслено «електронне судочинство» як процесуальну діяльність у сфері здійснення правосуддя із застосуванням засобів інформаційно-комунікаційних технологій. Доведено, що нині ціллю електронного судочинства є не зміна суті правосуддя, а збільшення завдяки можливостям засобів ІКТ ефективності роботи органів судової влади та покращення комунікації між учасниками судового процесу.

З'ясовано, що документ, тривалий час асоціюючись лише з паперовою формою, з ХХ ст. почав втрачати її і впродовж відносно короткого терміну отримав іншу форму для збереження у ньому інформації - електронну. Зміни, які відбулися у формі документа, зберегли його стабільну речову форму, яка є його характерною ознакою, та не вплинули на загальне уявлення про діловодство та документообіг.

Акцентовано, що система діловодства на теренах України піддавалася змінам, постійно удосконалюючись. Кожен етап її розвитку мав свої характерні ознаки та правову основу її функціонування. Суттєві зміни та оновлення правового регулювання правовідносин щодо здійснення діловодства в судах із врахуванням міжнародних стандартів захисту прав людини відбулися у 90-х роках ХХ ст. у вже незалежній Україні. В основу нових, заснованих на інформаційних технологіях, інструментів, які доповнювали традиційний процес ведення діловодства, було покладено створення найсприятливіших умов для реалізації кожною людиною права на справедливий захист її прав і свобод у суді.

Дослідивши основні норми «Керівних принципів кіберправосуддя», прийнятих Європейською комісією з питань ефективності правосуддя, визначено ключові можливості застосування ІТ в судочинстві, а саме: електронне заповнення позовних документів; онлайн консультації щодо судової інформації і документів процесуального значення; проведення засідань в режимі відеоконференцій; електронні запити та надання електронних копій документів; використання електронної адреси для отримання інформації з канцелярії суду. Таким чином встановлено, що можливості ЄСІТС є ширшими, ніж передбачено в керівних принципах, оскільки вони дозволяють здійснювали електронне судочинство комплексно, а не фрагментарно.

Провівши аналіз положень ЄСІТС, визначено основні переваги, які потенційно буде досягнуто в результаті її подальшого повноцінного впровадження, а саме: швидкість і ефективність; зручність і доступність; економія ресурсів. Разом з тим, дослідивши сучасні тенденції щодо реалізації електронного судочинства, визначено ряд наступних проблем.

1. Неготовність судової системи. Типовим результатом впровадження нововведень є опір змінам та небажання використовувати нову форму судочинства. Якщо використання функцій відеоконференцзв'язку та технічних засобів, то повноцінна система електронної комунікації між учасниками судового процесу фактично не застосовується.

2. Неготовність суспільства та низька освіченість громадян в питаннях використання можливостей електронного правосуддя. В цифровому просторі фактично відсутні ознаки інформаційної компанії щодо популяризації системи електронного правосуддя, зокрема в середовищі юристів. Також проблемою є страх громадян щодо використання нових технічних інструментів. Подолання цього може бути досягнуто шляхом залучення ЦНАП як тимчасової проміжної ланки, що сприятиме підвищенню обізнаності учасників судового процесу щодо використання цифрових судових сервісів та створить атмосферу позитивного сприйняття даного нововведення в суспільстві.

3. Недостатність технічних можливостей. Провівши аналіз судової статистики за період 2019-2021 рр., встановлено, що кількість проведених судових слухань у режимі відео конференцій зросла (в місцевих судах на 29 %, апеляційних судах – 80 %, окружних адміністративних судах – 2 %), однак кількість слухань із використанням технічних засобів суттєво зменшилась (в місцевих судах на 15 %, апеляційних судах – 22 %, окружних адміністративних судах – 43 %), що свідчить про необхідність оновлення технічної бази та проведення додаткових навчань щодо її використання.

Доведено, що оптимізація реалізації електронного правосуддя визначає необхідність уточнення окремих норм Положення Про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, зокрема в частині необхідності дублювання копій документів у паперовому вигляді, у разі небажання іншої сторони судового процесу використовувати елементи електронного суду.

Дослідивши Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій», було узагальнено основні принципи реалізації електронного судочинства: доступність, своєчасність, точність, автентичність, відповідальність за достовірність, конфіденційність, зрозумілість. В роботі проведено аналіз впровадження електронного судочинства в США, Канаді, Республіки Польща, Італії, Австралії та КНР в контексті поступу від надання окремих цифрових послуг до початку застосування елементів штучного інтелекту в судочинстві.

Встановлено, що основні принципи здійснення судочинства не втрачають своєї актуальності й при здійсненні судочинства із застосуванням засобів інформаційних технологій. Водночас, виділено ряд принципів, на яких здійснюється електронне судочинство:

- принцип електронного подання документів;
- принцип електронного обміну даних;
- принцип електронного засвідчення документів;

- принцип безпеки та конфіденційності.

Обґрунтована необхідність протягом перехідного періоду впровадження електронного судочинства органам влади забезпечити технологічну доступність до нього групам населення, у яких відсутня можливість реалізації права на судовий захист із застосуванням засобів інформаційних технологій, шляхом створення відповідних відділів на рівні громад.

Аналіз стану використання системи електронного судочинства дозволив виділити такі причини виникнення перешкод до її розвитку період війни в Україні:

- об'єктивні – здебільшого викликані військовою агресією Російської Федерації. Зокрема: масовані обстріли об'єктів критичної інфраструктури, внаслідок чого знеструмлюються необхідні технічні засоби; повітряні тривоги, під час яких для збереження життя та здоров'я усіх причетних до електронного судочинства осіб має бути забезпечено знаходження їх в укритті або залишення ними відповідних установ; перебування частини території України під окупацією та ін.;

- суб'єктивні – залежать від усіх причетних до забезпечення електронного судочинства суб'єктів. До цієї групи причин виникнення перешкод зараховуються: недостатній рівень кадрового і технічного забезпечення, недосконалість державної політики у сфері здійснення електронного судочинства, низька активність учасників судового процесу щодо використання інструментів електронного судочинства та ін.

Встановлено, що використання штучного інтелекту на основі технології машинного навчання може забезпечити значний приріст ефективності та швидкості українській судовій системі, проте вони також можуть генерувати небажані результати. У зв'язку з цим існує потреба у більшій прозорості та загальнодоступності інформації щодо використання штучного інтелекту, принципи його роботи, переваги та можливі проблеми. Дані, на яких базується робота інструментів штучного інтелекту, повинні бути чіткими, правдивими, логічними, зрозумілими. Особливої уваги потребує формування та

адміністрування наповнення інформаційної бази, на якій буде навчатися штучний інтелект, в аспекті недопущення потрапляння до неї матеріалів, що мають ознаки реалізації корупційних ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови. Онлайн версія академічного тлумачного «Словника української мови» в 11 томах (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення 11.05.2020).

2. Алгоритм автоматизованого розподілу справ. URL : <https://ics.gov.ua/ics/inshe/links/> (дата звернення 11.01.2022).

3. Аналітичний огляд ситуації з громадським контролем різних сфер під час воєнного стану. URL: <https://ccl.org.ua/ozon-post/analitychnyj-oglyad-sytuacziyi-z-gromadskym-kontrolem-riznyh-sfer-pid-chas-voyennogo-stanu/> (дата звернення 5.03.2023).

4. Арсірій Р. Штучний інтелект та рукописні протоколи судових засідань: реалії «електронного» судочинства в Україні (20 лютого 2023). URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/262550-shtuchniy-intelekt-ta-rukopisni-protokoli-sudovikh-zasidan-realiyi-elektronnogo-sudochinstva-v-ukrayini> (дата звернення 18.04.2023).

5. АСКОД судові справи. URL : <https://askod.ua/document/%D0%90%D0%A1%D0%9A%D0%9E%D0%94-%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D1%96-%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8.pdf> (дата звернення 11.03.2023).

6. Атаманчук І. В. Впровадження європейських стандартів у сферу процесуально-правового регулювання цивільного судочинства України. *Правничий часопис Донецького університету*. 2019. № 1. С. 109–116.

7. Бармак М. Михайло Сперанський як розробник концепції державної служби Російської імперії. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Barmak_Mykola/Mykhailo_Speranskyi_iak_rozrobnyk_kontseptsii_derzhavnoi_sluzhby_Rosiiskoi_imperii.pdf? (дата звернення 5.07.2020).

8. Бежевець А.М. Електронне судочинство як необхідний елемент цифрової трансформації суспільства та держави. *Інформація і право*. 2020. № 4 (35). С. 142-146.
9. Берзаюк О. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система: поняття та структура. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 326-330.
10. Берназюк О.О. Електронний суд як основний елемент системи електронного судочинства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 2. С. 102-104.
11. Берназюк О.О. Цифрові технології у праві: тенденції та перспективи розвитку: автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Ужгород, 2021. 35 с.
12. Бігун В.С. Правосуддя як мета та мета правосуддя (до питання про філософію правосуддя). *Держава і право*. 2009. Вип. 46. С. 9-13.
13. Бондаренко В.А., Пустова Н.О. Теоретико-правові питання електронного правосуддя в інформаційному суспільстві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 154-162.
14. Бринцев О. В. Електронний суд – сучасний стан та шляхи вдосконалення. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет: кол. монографія / кол. авторів А. П. Гетьман [та ін.] ; за ред. С. В. Глібко, К. В. Єфремова. Харків, 2016., Розд. 4, підр. 4.3. С. 296–326.
15. Бринцев О.В. «Електронний суд» в Україні. досвід та перспективи : монографія. Харків: Право, 2016. 72 с.
16. Вдовіна О. О. Електронне діловодство як комунікаційна складова судочинства в Україні : дис. на здобуття наук. ступ. канд. наук із соц. комун. : спец. 27.00.02 Документознавство, архівознавство. Київ, 2018. 206 с.
17. Вебсторінка технічної підтримки користувачів ЄСІТС. URL : <https://wiki.court.gov.ua/>
18. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 19. : Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура і адвокатура / редкол.: В.Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і

права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. 960 с.

19. Вимагаємо забезпечити доступ до державного реєстру судових рішень. URL: <https://dejure.foundation/tpost/n7s74gguf1-vimagamo-zabezpechiti-dostup-do-derzhavn>(дата звернення 7.03.2023).

20. Висновок 14 Консультативної ради європейських суддів Ради Європи. URL : <https://rm.coe.int/168074816b>(дата звернення 11.11.2022).

21. Висновок № 14 (2011) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи про правосуддя та інформаційні технології (IT). URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-14-2011-on-justice-and-information-technologies-it-/16806a1fc0>(дата звернення 11.02.2023).

22. ВРП відновила роботу Херсонського міського суду. URL: <https://hcj.gov.ua/news/vrp-vidnovyla-robotu-hersonskogo-miskogo-sudu> (дата звернення 02.06.2023).

23. Гадецька З.М., Штабрат А.І. Впровадження систем електронного судочинства. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8510>(дата звернення 18.11.2022).

24. Голубєва Н. Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід : монографія. Одеса: Фенікс, 2020. 204 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14039> DOI: 10.32837/11300.14039(дата звернення 14.07.2022).

25. Голубєва Н. Ю. Електронні докази в цивільному процесі Англії та Уельсу. *Новели цивільного процесуального законодавства: докази та доказування* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14 вересня 2020 р.). Одеса : Фенікс, 2020. С. 5-12.

26. Господарський процесуальний кодекс України від 06 листопада 1991 року № 1798-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>(дата звернення 21.04.2020).

27. Гульовата Л.Я., Дуфенюк О.М. Е-судочинство в Україні: перспективи впровадження. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення*

досудового розслідування: тези доповідей учасників науково-практичного семінару (30 жовтня 2020 року) / упор. А.Я. Хитра. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 25-28.

28. Гусаров К. В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядках : монографія. Х. : Право, 2010. 352 с.

29. Діловодство і документація : навчально-методичний посібник / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України»; [уклад. П. О. Добродумов]. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2014. 209 с.

30. Доповідь щодо рентабельності розробки й зміни конструкції судових і юридичних інформаційних систем : Додаток до Рекомендації Rec (2001) 2. / Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с.

31. ДСТУ 4163:2020 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів». URL: [file:///D:/Users/User/Downloads/%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3%204163_2020%20\(1\).pdf](file:///D:/Users/User/Downloads/%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3%204163_2020%20(1).pdf) (дата звернення 3.09.2020).

32. ДСТУ 4423:2005 «Інформація та документація керування документаційними процесами» від 02 грудня 2005 року № 345 (втратив чинність). URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=54598 (дата звернення 3.09.2020).

33. Дубенко О. М. Закордонний досвід та напрями вдосконалення адміністративно-правового забезпечення адміністративного судочинства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. №3. С. 133-139.

34. Електронне судочинство: Європейський досвід та українські реалії. URL : https://psjust.gov.ua/post_news/legalquestions-електронне-судочинство-європейсь/(дата звернення 15.01.2023).

35. Європейська Етична хартія про використання штучного інтелекту в судовій системі та оточуючому її середовищі. URL: <https://rm.coe.int/ru-ethical->

charter-en-version-17-12-2018-md1-06092019-2-/16809860f4 37(дата звернення 18.04.2023).

36. Європейська конвенція з прав людини.
URL:https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr(дата звернення 13.04.2023).

37. Європейська хартія з етики щодо використання штучного інтелекту в судових системах від 03-04 грудня 2018 року. URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>(дата звернення 21.04.2020).

38. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. 708 с. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/EU_Standarts_book_web-1.pdf(дата звернення 13.06.2022).

39. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>(дата звернення 9.03.2023).

40. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015?find=1&text=%D1%81%D1%83%D0%B4#w1_1(дата звернення 20.07.2020).

41. Загуменна Ю.О., Расторгуєва Н.О. Діджиталізація сучасного суспільства. *Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми*. 2019. С. 130-132. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/15d5074a-0489-4d28-bd2f-5cf50e1a6f4a/content>(дата звернення 11.03.2023).

42. Заїкін А.П. Дігіталізація судової влади: теоретико-правовий аспект. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2021., с 140.

43. Заїкін А.П. Дігіталізація судової влади: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2021. 26 с.

44. Закон Української РСР «Про судоустрій України» від 05 червня 1981 року № 2022-Х (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2022-10>(дата звернення 11.07.2020).

45. Заплотинський Б.А. Електронне судочинство. Конспект лекцій. Кафедра менеджменту та інформаційних технологій КІВтаПНУ «ОЮА», 2018. 84с.

46. Запровадження ЄСІТС у суді – крок у майбутнє : прес-служба Сьомого апеляційного адміністративного суду. Юридична Газета. 2019. URL : <http://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/zaprovadzhennya-esits-u-sudi--krok-u-maybutne.html>(дата звернення 18.02.2020).

47. Звіт про діяльність Державної судової адміністрації України за 2021 рік. URL: https://su.arbitr.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/2021.pdf (дата звернення 28.11.2020).

48. Звіт Української гельсінської спілки з прав людини за результатами моніторингу «Наслідки воєнних дій в сфері захисту прав людини, доступу до судової системи та правосуддя».2023. 13 с. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/Naslidky-voiennykh-diy-u-sferi-zakhystu-prav-liudyny-dostupu-do-sudovoi-systemy-ta-pravosuddia-1.pdf> (дата звернення 5.05.2023).

49. Земські та городські судово-адміністративні документальні фонди Львова / Олег Купчинський; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського. Київ: [б.в.], 1998. 98 с. (Проблеми едиційної та камеральної археографії: історія, теорія, методика ; вип. 33).

50. Зозуля Д.Д. Проблеми впровадження електронного документообігу в судовій системі України. *Культура та інформаційне суспільство* : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених (м. Харків, 24–25 квіт. 2014 р.). Харків : ХДАК, 2014. С. 239 –240.

51. Зур'ян В. О. Нагальні проблеми та перспективи розвитку електронного судочинства в Україні. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 4 (14). С. 173-181.

52. Ібатов Е.Т., Міхайліна Т.В. Електронне правосуддя: перспективи та проблеми впровадження. URL: [file:///D:/Users/User/Downloads/3871-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-7779-1-10-20170609%20\(2\).pdf](file:///D:/Users/User/Downloads/3871-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-7779-1-10-20170609%20(2).pdf) (дата звернення 13.09.2020).

53. Інструкція з діловодства в адміністративних судах України від 17 грудня 2013 року № 174, затверджена наказом Державної судової адміністрації України (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0174750-13#Text> (дата звернення 12.09.2020).

54. Інструкція з діловодства в апеляційному загальному суді від 06 січня 2006 року № 1, затверджена Наказом Державної судової адміністрації (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0075-06#Text> (дата звернення 9.09.2020).

55. Інструкція з діловодства в господарських судах України від 20 лютого 2013 року № 28 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0028750-13#Text> (дата звернення 21.05.2020).

56. Інструкція з діловодства в місцевих загальних судах, апеляційних судах областей, апеляційних судах міст Києва та Севастополя, Апеляційному суді Автономної Республіки Крим та Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 грудня 2013 року № 173. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0173750-13#n10> (дата звернення 11.09.2020).

57. Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах, затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 20 серпня 2019 року № 814. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text> (дата звернення 22.05.2020).

58. Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах, затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 20 серпня 2019 року № 814. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750->

19?find=1&text=%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80#w1_1
4(дата звернення 12.09.2020).

59. Інструкція з діловодства у місцевих загальних судах, апеляційних судах областей, апеляційних судах міст Києва та Севастополя, апеляційному суді Автономної Республіки Крим та вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ, затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 17 грудня 2013 року № 173 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0173750-13#n10>(дата звернення 21.05.2020).

60. Їжак О. Створення ефективної судової системи: досвід Польщі. URL: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2013/8/6/95832.htm> (дата звернення 16.12.2022).

61. Калужинська Ю. В., Троценко Р. В. Історія становлення документу та його еволюція в електронний документ. Молодий вчений. 2015. № 11 (1). С. 71-74. С. 72 URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_11\(1\)_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_11(1)_18) (дата звернення 11.05.2020).

62. Канюка Н. Електронне судочинство: досвід Італії. *Публічна служба і адміністративне судочинство: проблеми та перспективи*. Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Ірпінь, 12 травня 2023 року). С. 56-60.

63. Канюка Н. Закордонний досвід електронного судочинства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. №1. С. 194-202. URL: <http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1583>

64. Канюка Н. Міжнародні документи врегулювання запровадження електронного правосуддя. *Тенденції реформування правової системи України і країн світу*. II Міжнародна наукова конференція (м. Тернопіль, 30 жовтня 2020 р.) С. 259-262. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/1022>

65. Канюка Н.В. Аналіз перешкод доступу до електронного судочинства під час дії в Україні режиму воєнного стану. Російсько-українська війна: право, безпека, світ: VI Міжнародна науково-практична конференція (м.

Тернопіль, 29-30 квітня 2022 р.) С. 366-370. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/1081>

66. Канюка Н.В. Гармонізація процесів традиційного судочинства з електронними. *Право UA*. 2022. №2. С. 211-217.

67. Канюка Н.В. Окремі аспекти поняття «електронне правосуддя». *Наше право*. 2018. №3. С. 236-243.

68. Канюка Н.В. Особливості використання електронних доказів в судочинстві. *Modern problems of science, education and society*. Proceedings of I International Scientific and Practical Conference (Kyiv, Ukraine 26-28 March 2023). С. 930-933. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/04/MODERN-PROBLEMS-OF-SCIENCE-EDUCATION-AND-SOCIETY-24-26.04.23.pdf>

69. Канюка Н.В. Правовий розвиток системи електронного діловодства в судових установах. *Європейські перспективи*. 2019. №1. С. 251-259.

70. Канюка Н.В. Трансформація принципів здійснення правосуддя під впливом впровадження інформаційних технологій у систему судочинства. *Пріоритети зміцнення безпеки держави та підвищення ефективності правоохоронної діяльності: національні та міжнародні контексти* : Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Тернопіль, 7 травня 2022 р.) С. 162-167. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/1080>

71. Качурінер В. Л., Пахлевандзе А. Аналіз європейського досвіду та європейських стандартів щодо організації судової влади в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 558-561.

72. Кібенко О. Майбутнє онлайн-судів в Україні: оцифрування наявних процесів чи нова цифрова трансформація правосуддя. *Юридична газета online*. 2023. № 1-2. С. 759-760. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/maybutne-onlainsudiv-v-ukrayini-ocifrovuvannya-nayavnih-procesiv-chi-cifrova-transformaciya-pravosud.html>(дата звернення 6.05.2023).

73. Клименко К.О. Сучасні інформаційні інструменти в судовій та адвокатській діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Випуск 65. С. 348-352.

74. Ключевський В. Електронне судочинство: шляхи впровадження та зарубіжний досвід. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2020. № 1. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2020_1/16.pdf (дата звернення 15.06.2021).

75. Коваль В. Адміністративно-правовий статус військовослужбовців в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. Дисертація на здобуття доктора філософії за спеціальністю 081 - Право (галузь знань 08 - Право). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2021. 225 с.

76. Ковтанюк Ю. До питання створення електронних копій електронних документів, засвідчених паперових копій електронних документів і цифрових копій паперових документів. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/53328/1/%D0%9C_2.4_%D0%A1%D1%82%D1%80.%2088-101.pdf (дата звернення 5.03.2023).

77. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року № 2747-15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 11.03.2020).

78. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004?find=1&text=%D1%81%D1%83%D0%B4#w1_5 (дата звернення 20.07.2020).

79. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 17.02.2020).

80. Концепція побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Наказ Державної судової адміністрації України від 07.11.2019 № 1096. URL : https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/media/ECITC_Konceptia.pdf (дата звернення: 22.10.2021).

81. Концепція програми інформатизації місцевих та апеляційних судів і проекту побудови Єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи на 2022-2024 роки, затвердженої Наказом Державної судової адміністрації України від 14 червня 2022 року № 178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001750-22#Text>(дата звернення 13.09.2020).

82. Коровайко О. Електронний суд в Україні: чому гальмується процес? (дата публікації 20.01.2023). URL: <https://blog.liga.net/user/okorovaiko/article/48913> (дата звернення 21.11.2022).

83. Короед С. О. Імплементация європейських засад електронного правосуддя в цивільний процес України. *International scientific conference* (Riga, Latvia July 29–30, 2022). URL : <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-229-6-14>(дата звернення 16.10.2022).

84. Коршун А. Розвиток в Україні електронного правосуддя в контексті взаємодії суду та інститутів громадянського суспільства: теоретико-правова характеристика. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2017. OCTOMBRIE. P. 20-24.

85. Кошман А.В. Перспективи застосування дистанційного правосуддя після пандемії COVID-19. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2022. Т. 9-10.

86. Кравцова М.О., Дацюк Т.К. Особливості роботи судів в умовах військового стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 390-394. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/270524/265875>(дата звернення 9.03.2023).

87. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>(дата звернення 15.03.2020).

88. Кримінально-процесуальний кодекс України 28 грудня 1960 року № 1001-05 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text>(дата звернення 5.07.2020).

89. Круковес В. В. Міжнародні стандарти цивільного судочинства: поняття та ознаки. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2020. № 2. Том 31 (70), ч. 1. С. 90–94.

90. Крусян А. Р. Інформаційне суспільство в Україні: конституційно-правове забезпечення формування та розвитку. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру: у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 259-262.

91. Кудряченко А. Ідея правової держави в контексті європейської інтеграції України. *Віче*. 2010. № 16. С. 9-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2010_16_5(дата звернення 6.03.2023).

92. Куйбіда Р. Судова реформа станом на вересень 2020 р. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/JUDICIAL-REFORM.pdf>(дата звернення 15.03.2022).

93. Кушакова-Костицька Н. В. Електронне правосуддя: українські реалії та зарубіжний досвід. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 103-109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_1_20(дата звернення 8.04.2020).

94. Кушнарєнко Н.Н. Документоведение: Учебник. 7-е изд., стер. К.: Знання, 2006. 459 с.

95. Логінова Н. І. Упровадження електронного правосуддя в систему судочинства. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.) Ю. П. Аленін [та ін.] ; МОН України; НУ ОЮА. Одеса : Юрид. л-ра, 2014. Вип. 72. С. 429-435.

96. Мамченко Н. Суд у смартфоні 2.0: Позивачі мусять дублювати подані через Електронний суд документи обсягом більше 30 сторінок у паперовій формі, а суди – куплять номери, аби скидати рішення сторонам по Viber. *Судово-юридична газета*. 07 серпня 2022. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/246189-sud-v-smartfone-20-isttsy-dolzheny-dublirovat-v-bumazhnoy-forme-podannye-cherez-elektronnyy-sud-dokumenty->

Держспоживстандарту від 07 квітня 2003 року № 55 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0055609-03?find=1&text=%D1%81%D1%83%D0%B4#Text>(дата звернення 3.09.2020).

103. Нестерчук Л.П., Біденко О.В Система федеральних судів США та ефективність здійснення правосуддя. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 62. С. 138-151

104. Обрусна С. Зарубіжний досвід судового управління та можливості його використання при реформуванні судової системи України. *Вісник Вищої ради юстиції*. № 4. 2010. С. 52–71.

105. Обрусна С. Ю. Електронний суд в Україні в умовах війни. *Правовий дискурс: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти*. (Черкаси, 12 жовтня 2022 р.). Черкаси : 2022. 230 с.

106. Обрусна С. Ю. Перспективи впровадження електронного суду в місцевих судах в умовах судової реформи. *Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції* (Черкаси, 21 травня 2021 р) Черкаси, 2021. С. 62-70.

107. Обрусна С.Ю., Дзюман Л.В., Шаповал Т. Б. Адміністративно-правове забезпечення електронного суду в Україні: сучасний стан та перспективи *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 303-306.

108. Обрусна С.Ю., Іванова І.В., Чубань В.С. Проблеми адміністративно-правового забезпечення електронного суду в Україні в умовах пандемії COVID-19 *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020 № 4. С. 196-199.

109. Огляд практики застосування суддями Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду рішень Європейського суду з прав людини при прийнятті постанов за 2018 рік. 2018. 58 с.

110. Олійничук О., Олійничук Р., Колесніков А. Електронне правосуддя як елемент сучасної системи судочинства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 3 (27). С. 141-147.
111. Оніщук М. Незалежність системи правосуддя – маркер демократичних перетворень в Україні. *Юридичний вісник України*. 2023. № 13-14. С. 6-10.
112. Офіційний Інтернет-портал Судова влада України. URL : <https://court.gov.ua/>
113. Офіційний сайт ДП «Інформаційні судові системи». URL : <https://ics.gov.ua/ics/>
114. Офіційний сайт ДП «Центр судових сервісів». URL : <https://ccs.court.gov.ua/ccs/>
115. Палеха Ю.І. Організація сучасного діловодства: Навч. посібник. К.: Кондор, 2007. 194 с.
116. Перелік судових справ і документів, що утворюються в діяльності суду, із зазначенням строків зберігання, затв. наказом Державної судової адміністрації України від 07 грудня 2017 року № 1087. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1087750-17#Text> (дата звернення 5.03.2022).
117. Побудова інформаційного суспільства: глобальна задача в новому тисячолітті. Женевська Декларація принципів. URL: <https://old.apitu.org.ua/wsis/dp> (дата звернення 01.09.2022).
118. Погорілецька А.В., Богатирьова М.О. Організаційно-правові аспекти функціонування системи документообігу суду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 247-250.
119. Політанський В.С. Доктрина поняття електронного упаління. *Leges i Viata*. 2018. № 1/2. С. 98–101.
120. Політанський В.С. Особливості впровадження та функціонування електронного суду в Україні. *Право і суспільство* 2020. № 5. С. 35-40.
121. Положення з деяких питань розгляду справ Інтернет-судами (3 вересня 2018 року 1747-е засідання Судового комітету Верховного Народного

Суду). URL: <https://www.court.gov.cn/zixun-xiangqing-116981.html> (дата звернення 22.12.2022).

122. Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженого рішенням Ради суддів України від 02 квітня 2015 року № 25. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0025414-15#Text> (дата звернення 5.03.2022).

123. Положення Про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи № 1845/0/15-2117 серпня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text> (дата звернення 21.11.2020).

124. Посібник з європейського права з питань доступу до правосуддя / Агенція Європейського Союзу з основних прав і Рада Європи, 2016 рік. Переклад за сприяння проєкту Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» у 2020 році. 234 с.

125. Постанова Верховного Суду від 23 вересня 2021 року у справі № 910/17662/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/99818578?fbclid=IwAR3Gf8YkKD1XD_ljuAQ06GRTn6OuQMLqkVDSKRlc3XUK22jiUUuhwB7VaeY (дата звернення 11.02.2023).

126. Постанова Верховного Суду від 30 вересня 2021 року № 320/3307/21. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/100010779?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress05&_ga=2.21695800.266551440.1690450962-671229723.1679252246#_gl=1*1g2onpp*_gcl_au*MjA0NzY2Mjk3Mi4xNjg5NjkzNTEu (дата звернення 11.03.2023).

127. Постанова Верховного Суду від 22 березня 2023 року у справі № 755/1549/22. URL: <https://sud.ua/uk/news/sudebnaya-praktika/273600-sud->

dolzhen-proveryat-original-podannogo-v-elektronnoy-forme-dokumenta-a-ne-ego-bumazhnyyu-kopiyu-kgs-vs-279baf(дата звернення 14.04.2023).

128. Постанова Вінницького апеляційного суду від 07 червня 2022 року у справі № 135/269/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104641359> (дата звернення 11.03.2023).

129. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 29 вересня 2022 року у справі № 500/1912/22. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/106545406?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03 (дата звернення 14.03.2023).

130. Правила організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 22 червня 2015 року № 736/27181. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0736-15#Text> (дата звернення 13.09.2020).

131. Правила роботи архівних підрозділів органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, затверджені Наказом Державного комітету архівів України від 16 березня 2001 року № 16 (втратив чинність). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0407-01?find=1&text=суд#w1_9 (дата звернення 24.08.2020).

132. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет : монографія. За ред. С. В. Глібка, К. В. Єфремової. Харків : Право, 2016. 360 с.

133. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна монографія / А. М. Бернюков, В. С. Бігун, Ю. П. Лобода, Б. В. Малишев, С. П. Погребняк, С. П. Рабінович, В. С. Смородинський, О. В. Стовба / (Відп. ред. В. С. Бігун). К., 2009. 316 с.

134. Про Вищу раду правосуддя. Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>(дата звернення 16.02.2020).

135. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу

адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів. Закон України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення 14.02.2020).

136. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами. Закон України від 29 червня 2023 року № 3200-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20?find=1&text=52%29#w1_8 (дата звернення 1.07.2023).

137. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19). Закон України від 30 березня 2020 року № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text> (дата звернення 21.04.2020).

138. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів в умовах воєнного стану. Закон України від 27 липня 2022 року № 2461-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2461-20#Text> (дата звернення 5.03.2023).

139. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових [...]. Закон України від 03.03.2022 № 2112-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text>(дата звернення 14.07.2022).

140. Про доступ до судових рішень. Закон України від 22.12.2005 № 3262-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text>(дата звернення 14.02.2020).

141. Про електронні довірчі послуги. Закон України № 2155-VIII від 05.10.2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>(дата звернення 21.11.2021).

142. Про електронні документи та електронний документообіг. Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>(дата звернення 16.02.2020).

143. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення 15.03.2023).

144. Про затвердження галузевої Програми інформатизації місцевих та апеляційних судів і проекту побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи на [...]. ДСА України; Наказ, Концепція, Паспорт [...] від 14.06.2022 № 178. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0178750-22#n20>(дата звернення 15.12.2022).

145. Про затвердження Завдань Національної програми інформації на 1998 – 2000 роки. Закон України від 04 лютого 1998 року № 76/98-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76/98-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D1%8E%D1%81%D1%82#w1_7 (дата звернення 11.08.2020).

146. Про затвердження Переліку судових справ і документів, що утворюються в діяльності суду, із зазначенням строків зберігання. ДСА України; Наказ, Перелік від 07.12.2017 № 1087. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1087750-17#Text> (дата звернення 11.04.2022).

147. Про затвердження Положення про Державну судову адміністрацію України. Вища рада правосуддя; Рішення, Положення від 17.01.2019 № 141/0/15-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr141910-19#Text> (дата звернення 14.02.2020).

148. Про затвердження Порядку надсилання судових повісток, повідомлень і викликів учасникам судового процесу в електронній формі ДСА України; Наказ, Порядок, Зразок [...] від 23.01.2023 №28. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0028750-23#Text>(дата звернення 18.03.2023).

149. Про затвердження Порядку формування та ведення Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту. Наказ Міністерства юстиції України; Порядок від 26.06.2018 № 2023/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0762-18#Text>(дата звернення 13.04.2023).

150. Про затвердження Типового положення про експертну комісію державного органу, органу місцевого самоврядування, державного і комунального підприємства, установи та [...].Наказ Міністерства юстиції України; Положення від 19.06.2013 № 1227/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1062-13#Text> (дата звернення 12.04.2023).

151. Про інформацію. Закон України від 02.10.1992 р. № 2657- XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> дата звернення 16.02.2020).

152. Про наділення повноваженнями Верховного народного суду за експериментальними реформ щодо спрощення та диверсифікації процесу цивільного судочинства: Рішення ПК ВЗНП від 28.12.2019 р. № 42. URL: <http://www.lawinfochina.com/display.aspx?id=32123&lib=law>(дата звернення 22.12.2022).

153. Про національний архівний фонд та архівні установи.Закон України від 24 грудня 1993 року № 3814-XII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text>(дата звернення 11.08.2020).

154. Про Національну програму інформатизації.Закон України від 04 лютого 1998 року № 74/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80#Text>(дата звернення 11.08.2020).

155. Про обов'язковий примірник документів.Закон України від 09 квітня 1999 року № 595-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-14#Text>(дата звернення 18.05.2020).

156. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства на 2007-2015 роки. Закон України від 09 січня 2007 року № 537-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>(дата звернення 24.08.2020).

157. Про погодження Концепції побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Рада суддів України; Рішення, Концепція від 22.11.2019 № 97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097414-19#Text> (дата звернення 16.02.2020).

158. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>(дата звернення 18.03.2023).

159. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки. Указ Президента України № 231/2021 від 11 червня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення 21.11.2020).

160. Про судовий збір. Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>(дата звернення 20.02.2020).

161. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>(дата звернення 14.02.2020).

162. Про судоустрій України. Закон України від 07 лютого 2002 року № 3018-III (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-14#Text>(дата звернення 12.07.2020).

163. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні. озпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 02.12.2020 № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>(дата звернення 13.04.2023).

164. Пятигора К. Упровадження електронного адміністративного судочинства в Україні: передумови, сутність та етапи становлення. *Адміністративне право і процес*. 2022. № 3 (38). С. 61-68.

165. Рекомендації CM/Rec (2009) 1 Комітету міністрів до держав-членів щодо електронної демократії (е-демократія). URL: https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/Activities/Key-Texts/Recommendations/Recommendation_CM_Rec2009_1_en_PDF.pdf(дата звернення 20.03.2020).

166. Рекомендація R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя від 14 травня 1981 року. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/08.pdf>(дата звернення 20.07.2020).

167. Рекомендація R (95) 11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо відбору, обробки, представлення та архівації судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах від 11 вересня 1995 року. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B) (дата звернення 20.07.2020).

168. Рекомендація Rec (2001) 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо побудови та перебудови судових систем та правової інформації в економічний спосіб Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 743 засіданні заступників міністрів 28 лютого 2001 року. URL:http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_7.pdf (дата звернення 11.03.2020).

169. Рекомендація Rec (2001)3 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій» від 28.02.2001. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_8.pdf (дата звернення 11.02.2023).

170. Рекомендація Ради Європи № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів», ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 518 засіданні заступників міністрів 13 жовтня 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323#Text(дата звернення 19.03.2023).

171. Рекомендація Ради Європи R (2002) 2 «Про доступ до офіційних документів». URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a33?find=1&text=%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC#w1_12 (дата звернення 20.07.2020).

172. Решота В. Проблеми визначення основних понять у сфері здійснення правосуддя. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2016. Випуск 62. С. 119-127.

173. Рішення Вищої ради правосуддя від 30 травня 2023 року. URL: <https://hcj.gov.ua/news/vrp-vidnovyla-robotu-hersonskogo-miskogo-sudu> (дата звернення 5.06.2023).

174. Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text> (дата звернення 11.03.2020).

175. Рішення Ради суддів України від 05 серпня 2022 року № 26. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents?id=130&page=2&per-page=8> (дата звернення 13.11.2022).

176. Рішення Ради суддів України від 05.08.2022 р. №9. URL : <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-26-vid-05082022-s-88fea913ab.pdf>(дата звернення 12.12.2022).

177. РСУ опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. URL : <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>(дата звернення 06.11.2022).

178. Рудюк В.С. Диджиталізація в сучасному судочинстві. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 2 (20). С. 82-85.

179. Русанова І. Сучасні проблеми запровадження електронного судочинства в Україні. *Публічне право*. 2021. № 3 (43). С. 41-49.

180. Сабадін А. Як подати електронний доказ аби його прийняли? *Юридична газета online*. 2021. 11 листопада. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/yak-podati-elektronniy-dokaz-abi-yogo-priunyali.html>(дата звернення 20.03.2023).

181. Свояк Д. Чому в Україні «Електронний суд» ніяк не стане реальністю? Закон і бізнес. 05 квітня 2022 р. URL: <https://zib.com.ua/ua/print/151108.html>(дата звернення 28.04.2020).

182. Сергєєв К. Вимоги до законодавчої діяльності в епоху гіпердинамічного розвитку інформаційних технологій. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 137-145.

183. Сердюк Л.Р. Організаційно-правові основи впровадження електронного судочинства в Україні. Дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура. Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права», Львів, 2017. 166 с.

184. Система електронної взаємодії державних інформаційних електронних ресурсів «Трембіта». URL : <https://trembita.gov.ua/ua>(дата звернення 11.11.2022).

185. Смокович М.І. Адміністративна юстиція та електронне судочинство в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Випуск 4 (33). С. 77-81.

186. Соколенко О.П. Особливості розвитку електронного цивільного судочинства. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів*: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 23–24 травня 2019 року). Суми: Сумський державний університет, 2019. С. 135-139.

187. Стартувало активне тестування «Електронний суд». URL: <https://unba.org.ua/news/5721-startuvalo-aktivne-testuvannya-elektronного-sudu.html>(дата звернення 11.05.2020).

188. Суд має перевіряти оригінал поданого в електронній формі документа, а не його паперову копію. URL: <https://sud.ua/uk/news/sudebnaya-praktika/273600-sud-dolzhen-proveryat-original-podannogo-v-elektronnoy-forme-dokumenta-a-ne-ego-bumazhnyu-kopiyu-kgs-vs-279baf> (дата звернення 11.04.2023).

189. Суддя може перестати професійно розвиватись – у Верховному Суді назвали ризики використання штучного інтелекту для розгляду справ (24 березня 2023). URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/265541-sudya-mozhet-perestat-professionalno-razvivatsya-v-verkhovnom-sude-nazvali-riski-ispolzovaniya-iskusstvennogo-intellekta-dlya-rassmotreniya-del>(дата звернення 18.04.2023).

190. Судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

191. Судові рішення, окрім Електронного суду, стають доступними і через Дію. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1391135/>(дата звернення 21.03.2023).

192. Сучасне діловодство: навч. посіб. / О. О. Карпенко, М. М. Матліна. Х. : Нац. аерокосм. ун-т «Харк. авіац. ін-т», 2009. 75 с.

193. Теремецький В.І. Проблеми взаємодії органів суддівського врядування. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 2 (30). С. 77–85.

194. Тернопільський міськрайонний суд. URL: <https://tem.te.court.gov.ua/sud1915/>(дата звернення 21.03.2023).

195. Технологічний документ, виданий Красилівським районним судом Хмельницької області 07 червня 2022 року у справі № 677/1745/15-ц. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/104653804>(дата звернення 23.03.2023).

196. Типове положення про експертну комісію державного органу, органу місцевого самоврядування, державного і комунального підприємства, установи та організації, затв. наказом Міністерства юстиції України від 19 червня 2013 року № 1227/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1062-13#Text>

197. Ткачук О. С. Функції судової влади та сфера цивільного судочинства. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 77-96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chcks_2016_3_7(дата звернення 12.03.2021).

198. Трінтіна Н.А., Котелевець С.Є. Інформаційні технології в юридичній діяльності. *Фізико-математична освіта*. 2021. Випуск 1(27). С. 89-93.

199. Трут Д. Переваги електронного судочинства. Ідемо в ногу з часом. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA009834(дата звернення 11.02.2022).
200. Ухвала Броварського міськрайонного суду Київської області від 09 серпня 2022 року у справі № 361/8318/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105632190>(дата звернення 23.03.2023).
201. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 07 червня 2022 року у справі № 910/10006/19. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=104769579&red=1000039e5739928d96995be1866cf314dad711&d=5>(дата звернення 25.03.2023).
202. Ухвала Верховного Суду України від 22 червня 2022 року у справі № 204/2321/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104921879>(дата звернення 21.04.2020).
203. Ухвала Одеського окружного адміністративного суду від 02 травня 2023 року у справі № 400/6951/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110636770>(дата звернення 25.05.2023).
204. Ухвала Подільського районного суду міста Києва від 13 жовтня 2022 року у справі № 758/9211/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107186521>(дата звернення 28.03.2023).
205. Ханик-Посполітак Р. Ю. Електронне правосуддя: сучасні європейські стандарти в цивільному судочинстві України. *Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства*: Міжнародна науково-практична конференція (Київ, 7 липня 2017 р.): збірник наукових праць. К., 2017. С. 52–55.
206. Харитонов О. Що пережила судова практика у 2022 році? Юридична газета. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/shcho-perezhila-sudova-praktika-u-2022-roci.html>(дата звернення 28.03.2023).

207. Химчук А. Маніпуляція автоматизованим розподілом справ. URL: <https://dejure.foundation/skhemy-avtomatyzovanyi-rozpodil-sprav>(дата звернення 28.03.2023).

208. Хотинська-Нор О.З. Деонтологічні засади взаємодії адвоката та суду в процесі здійснення судочинства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 51. Том 2. С. 161-164.

209. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. URL: від <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>(дата звернення 11.03.2020).

210. Цивільний процесуальний кодекс Української РСР від 16 липня 1963 року № 1500-06 (втратив чинність). URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1500-06#Text>(дата звернення 5.07.2020).

211. Чудик Н. Реформа судочинства – ключові новації. *Наукові записки. Серія: Право*. 2018. Випуск 4. 2018. С. 9-12.

212. Чудик Н. Судова реформа – одна з передумов євроінтеграції. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали II міжнародної науково-практичної конференції*. – Тернопіль: 2017.- С.122-123.

213. Чудик Н.І. Ефективність функціонування правосуддя та судова реформа в Україні. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 20–21 квіт. 2018 р.)*. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. С. 142–143.

214. Чудик Н.І. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Тернопіль: 2023.

215. Щодо підвищення використання інструментів електронного судочинства у відправленні правосуддя. Рішення Ради суддів України № 26 від 05 серпня 2022 року. URL: <https://court.gov.ua/archive/1305465/#:~:text=Рішенням%20від%2024%20лютого>

%202022,право%20людини%20на%20судовий%20захист (дата звернення 02.06.2023).

216. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 1998. 744 с.

217. Agenzia per l'Italia Digitale. URL: <https://www.agid.gov.it/>(дата звернення 17.12.2022).

218. Bandurka O., Teremetskyi V., Boiko V., Zubov O., Patlachuk V. Current Situation of Judicial Reform in Ukraine: Problems and Ways of Their Solution. *Lex Humana*. 2023. V. 15. № 4. P. 55–72.

219. CanLII. URL: <https://www.canlii.org/en/>(дата звернення 18.02.2023).

220. CEPEJ у співпраці з українськими судовими органами розробить Практичний посібник з проведення дистанційних судових розглядів. URL : https://www.coe.int/uk/web/kyiv/support-for-judicial-institutions-and-processes-to-strengthen-access-to-justice-in-ukraine/-/asset_publisher/ijxMZJQOC3vz/content/cepej-will-develop-a-practical-guide-on-the-remote-court-hearings-in-cooperation-with-ukrainian-judicial-authorities(дата звернення 21.02.2023).

221. China uses AI assistive tech on court trial for first time. URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/201901/24/WS5c4959f9a3106c65c34e64ea.html>(дата звернення 15.04.2023).

222. Chinese court system: internet courts. URL: <https://www.lexology.com/commentary/litigation/china/global-law-office/chinese-court-system-internet-courts>(дата звернення 22.12.2022).

223. Chinese scientists develop AI ‘prosecutor’ that can press its own charges. URL: <https://www.scmp.com/news/china/science/article/3160997/chinese-scientists-develop-ai-prosecutor-can-press-its-own>(дата звернення 15.04.2023).

224. CM/ECF attorney manual (december 2022). URL: <https://www.ca4.uscourts.gov/docs/pdfs/cmecfatyusermanual.pdf>(дата звернення 11.02.2023).

225. Colombian judge says he used ChatGPT in ruling. URL: <https://www.theguardian.com/technology/2023/feb/03/colombia-judge-chatgpt-ruling>(дата звернення 18.04.2023).

226. Decreto 21 febbraio 2011, n. 44. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.ministeriale:2011-02-21;44!vig=>(дата звернення 17.12.2022).

227. Deeks Ashley. The Judicial Demand for Explainable Artificial Intelligence (August 1, 2019). 119 Colum. L. Rev. __ (2019 Forthcoming), Virginia Public Law and Legal Theory Research Paper No. 2019-51. URL: <https://ssrn.com/abstract=3440723>(дата звернення 15.04.2023).

228. E-court Australia. URL: <https://www.ecourtroom.fedcourt.gov.au/ecourtroom/default.aspx>(дата звернення 19.12.2022).

229. Efficacia della scrittura privata. URL: <https://www.brocardi.it/codice-civile/libro-sesto/titolo-ii/capo-ii/sezione-ii/art2702.html>(дата звернення 17.12.2022).

230. E-Government Act of 2002. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-107publ347/pdf/PLAW-107publ347.pdf>(дата звернення 11.02.2023).

231. Electronic evidence in civil and administrative proceedings - Guidelines and explanatory memorandum (2019). URL: <https://book.coe.int/en/legal-instruments/7958-electronic-evidence-in-civil-and-administrative-proceedings-guidelines-and-explanatory-memorandum.html> (дата звернення: 22.10.2020).

232. Electronic Filing (CM/ECF). Верховний Суд США. URL: <https://www.uscourts.gov/court-records/electronic-filing-cmecf>(дата звернення 11.02.2023).

233. Elektroniczne Postępowanie Upominawcze. URL: <https://www.e-sad.gov.pl/>(дата звернення 16.12.2022).

234. European commission for the efficiency of justice (CEPEJ). European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their

environment. URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>(дата звернення 13.04.2023).

235. European commission for the efficiency of justice. 2022 - 2023 Activity Programme of the CEPEJ.CEPEJ(2021)11Final. URL : <https://www.vkksu.gov.ua/sites/default/files/field/file/cepej-link-5.pdf>(дата звернення 15.01.2023).

236. European commission for the efficiency of justice. Guidelines on how to drive change towards Cyberjustice.CEPEJ (2016)13. URL : <https://rm.coe.int/16807482de>(дата звернення 14.01.2023).

237. European commission for the efficiency of justice. Guidelines on electronic court filing (e-filing) and digitalisation of courts.CEPEJ (2016)13. URL :<https://www.vkksu.gov.ua/sites/default/files/field/file/cepej-link-6.pdf>(дата звернення 15.01.2023).

238. European commission for the efficiency of justice. Revised roadmap for ensuring an appropriate follow-up of the CEPEJ Ethical Charter on the use of artificial intelligence in judicial systems and their environment.CEPEJ (2021)16. URL : <https://www.vkksu.gov.ua/sites/default/files/field/file/cepej-link-2.pdf>(дата звернення 14.01.2023).

239. European Convention on Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (дата звернення 13.04.2023).

240. Federal court of Australia. URL: <https://www.fedcourt.gov.au/online-services>(дата звернення 19.12.2022).

241. Federico Ast. Prometea, Artificial Intelligence in the Judicial System of Argentina (Jun 7, 2020). Astec. URL: <https://medium.com/astec/prometea-artificial-intelligence-in-the-judicial-system-of-argentina-4dfbde079c40>(дата звернення 18.04.2023).

242. From digitisation to digital transformation: A case for online courts in commercial disputes? Draft Discussion Paper. October, 2020. 47 p. URL:

<https://app.glueup.com/resources/protected/organization/1136/event/27964/99358ddf-99c4-4026-b5c7-21c882fddfbc.pdf>(дата звернення 5.03.2023).

243. Goggin Kayla. Bill Would Make Online Access to Federal Court Records Free (February 13, 2019). URL: <https://web.archive.org/web/20190213220527/https://www.courthousenews.com/bill-would-make-online-access-to-federal-court-records-free/>(дата звернення 11.02.2023).

244. Goodman B., Harder J. Four areas of legal ripe for disruption by smart startups. *ABA Journal*. 2014. December 16,. № 12. URL: <https://www.lawtechnologytoday.org/2014/12/smart-startups/> (дата звернення 11.05.2021).

245. Guidelines for the Use of Technology in any Civil Litigation Matter. URL: [https://cjc-ccm.ca/cmslib/general/JTAC%20National%20Model%20Practic\(1\).pdf](https://cjc-ccm.ca/cmslib/general/JTAC%20National%20Model%20Practic(1).pdf)(дата звернення 11.12.2022).

246. How to get started building a new CM/ECF. Today. URL: https://www.uscourts.gov/sites/default/files/18f_experiment_and_iterate_supplemental_report_2022_0.pdf(дата звернення 11.02.2023).

247. Huang, W., Yi, T., Zhu, H., Shang, W., & Lin, W. Improved privacy preserving method for periodical SRS publishing. *PLoS ONE*. 2021. № 16(4). URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0250457>(дата звернення 10.07.2022).

248. In a first, Punjab and Haryana high court uses Chat GPT to decide bail plea. URL: <https://timesofindia.indiatimes.com/india/in-a-first-punjab-and-haryana-high-court-uses-chat-gpt-for-deciding-upon-bail-plea/articleshow/99070238.cms?from=mdr>(дата звернення 18.04.2023).

249. Interpretation of PBOC's 2022 financial statistics system. URL: <https://riking.net/en/xwzx/info.aspx?itemid=10652&page=1>(дата звернення 19.12.2022).

250. Jeff Larson, Surya Mattu, Lauren Kirchner and Julia Angwin. How We Analyzed the COMPAS Recidivism Algorithm. URL:

<https://www.propublica.org/article/how-we-analyzed-the-compass-recidivism-algorithm>(дата звернення 18.04.2023).

251. Judiciary information technology fund. URL: https://www.uscourts.gov/sites/default/files/fy_2020_jitf_0.pdf(дата звернення 16.03.2022).

252. Kaniuka N. Trends and problems of e-justice enforcement in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2023. №1. P. 95-101. URL: https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2023/06/Vishegrad_01_2023_FINAL.pdf

253. Kodeks postępowania cywilnego. Wersja od: 15 kwietnia 2023 r. do: 21 maja 2023 r. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-postepowania-cywilnego-16786199>(дата звернення 16.12.2022).

254. L'Obbligatorietà del deposito di atti processuali del Processo civile dal 30 giugno 2014. URL: <https://www.consiglionazionaleforense.it/web/cnf/obbligatorieta>(дата звернення 16.12.2022).

255. Land and Environment Court. URL: <https://leap.unep.org/node/49>(дата звернення 19.12.2022).

256. MarcosSousa, DanielKettiger, AndreasLienhardE-justiceinSwitzerlandandBrazil: PathsandExperiences. *International Journal For Court Administration*. 2022. Volume: 13 Issue: 2. URL: <https://iacajournal.org/articles/10.36745/ijca.368#xrn24>(дата звернення 21.04.2020).

257. Martin, Peter W. Online Access to Court Records - From Documents to Data, Particulars to Patterns. *Cornell Law Faculty Publications*. 2008. № 93. P. 855-888. URL: https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1092&context=lsrp_papers(дата звернення 16.03.2022).

258. More than 97% accuracy: Chinese scientists develop AI 'prosecutor'. URL: https://www.koreatimes.co.kr/www/world/2021/12/672_321168.html(дата звернення 15.04.2023).

259. Owen Forrester J. History of the Federal Judiciary's Automation Program, The L. Ralph Mechem & Federal Courts Administration: A Decade of Innovation and Progress. *American University Law Review*. 1995. URL: <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1498&context=aulr>(дата звернення 15.03.2022).

260. PACER Pricing: How fees work. URL: <https://pacer.uscourts.gov/pacer-pricing-how-fees-work>(дата звернення 17.03.2022).

261. Portale dei Servizi Telematici del Ministero della Giustizia. Servizi Online Uffici Giudiziari. URL: https://pst.giustizia.it/PST/en/homepage.wp?request_locale=en(дата звернення 16.12.2022).

262. Predicting justice: what if algorithms entered the courthouse? *The Conversation*. April, 24, 2018. URL: <https://theconversation.com/predicting-justice-what-if-algorithms-entered-the-courthouse-91692>(дата звернення 15.11.2022).

263. Presidente do conselho nacional de justiça. URL: <https://atos.cnj.jus.br/files/original191707202008255f4563b35f8e8.pdf>(дата звернення 18.04.2023).

264. Processo civile telematico e giustizia online. URL: <https://arimos.it/processo-civile-telematico-e-giustizia-online/>(дата звернення 17.12.2022).

265. Public Access to Court Electronic Records (PACER). URL: <https://pacer.uscourts.gov/>(дата звернення 16.03.2022).

266. Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy). URL: https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/Activities/Key-Texts/Recommendations/Recommendation_CM_Rec2009_1_en_PDF.pdf(дата звернення 11.02.2023).

267. Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/oecd-legal-0449>(дата звернення 13.04.2023).

268. Rosa, João & Teixeira, Cláudio & Pinto, Joaquim. (2013). Risk factors in e-justice information systems. *Government Information Quarterly*. 30. 241–256.

269. Speedy Trial Act. URL: <https://www.justice.gov/archives/jm/criminal-resource-manual-628-speedy-trial-act-1974>(дата звернення 16.03.2022).

270. Supreme Court Releases White Paper "Internet Judiciary in Chinese Courts". URL: <https://www.court.gov.cn/zixun-xiangqing-205421.html>(дата звернення 23.12.2022).

271. Tara Vasdani. Estonia set to introduce ‘AI judge’ in small claims court to clear court backlog URL: <https://www.law360.ca/articles/11582/estonia-set-to-introduce-ai-judge-in-small-claims-court-to-clear-court-backlog->(дата звернення 18.04.2023).

272. Tecnologia aplicada à gestão dos conflitos no âmbito do poder judiciário brasileiro. URL: https://ciapj.fgv.br/sites/ciapj.fgv.br/files/relatorio_ia_2fase.pdf(дата звернення 18.04.2023).

273. TJMG apresenta SAVIA, nova ferramenta de inteligência artificial baseada no ChatGPT (25/01/2023). URL: <https://www.tjmg.jus.br/portal-tjmg/noticias/tjmg-apresenta-savia-nova-ferramenta-de-inteligencia-artificial.htm#.Y9fajhfMLIU>(дата звернення 18.04.2023).

274. Udienze da remoto: motivata richiesta per esonerare il giudice dalla presenza in ufficio. URL: <https://www.processociviletelematico.it/2020/05/19/udienze-da-remoto-motivata-richiesta-per-esonerare-il-giudice-dalla-presenza-in-ufficio/>(дата звернення 19.12.2022).

275. What is a Notice of Docket Activity? URL: <https://www.ca10.uscourts.gov/faq/what-notice-docket-activity>(дата звернення 11.02.2023).

276. Zhuhao Wang (2021). China’s E-Justice Revolution. URL: https://judicature.duke.edu/wp-content/uploads/2021/04/EJustice_Spring2021-1.pdf(дата звернення 15.04.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Канюка Н.В. Окремі аспекти поняття «електронне правосуддя». *Наше право*. 2018. №3. С. 236-243.
2. Канюка Н.В. Правовий розвиток системи електронного діловодства в судових установах. *Європейські перспективи*. 2019. №1. С. 251-259.
3. Канюка Н.В. Гармонізація процесів традиційного судочинства з електронними. *Право UA*. 2022. №2. С. 211-217.
4. Канюка Н. Закордонний досвід електронного судочинства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. №1. С. 194-202.
5. Kaniuka N. Trends and problems of e-justice enforcement in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2023. №1. P. 95-101.

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Канюка Н. Міжнародні документи врегулювання запровадження електронного правосуддя. *Тенденції реформування правової системи України і країн світу*. II Міжнародна наукова конференція (м. Тернопіль, 30 жовтня 2020 р.). Тернопіль, 2020. С. 259-262.
7. Канюка Н.В. Трансформація принципів здійснення правосуддя під впливом впровадження інформаційних технологій у систему судочинства. *Пріоритети зміцнення безпеки держави та підвищення ефективності правоохоронної діяльності: національні та міжнародні контексти* :

Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Тернопіль, 7 травня 2022 р.). Тернопіль, 2022. С. 162-167.

8. Канюка Н.В. Аналіз перешкод доступу до електронного судочинства під час дії в Україні режиму воєнного стану. *Російсько-українська війна: право, безпека, світ: VI Міжнародна науково-практична конференція* (м. Тернопіль, 29-30 квітня 2022 р.). Тернопіль, 2022. С. 366-370.

9. Канюка Н.В. Особливості використання електронних доказів в судочинстві. *Modern problems of science, education and society. Proceedings of I International Scientific and Practical Conference* (Kyiv, Ukraine 26-28 March 2023). С. 930-933.

10. Канюка Н. Електронне судочинство: досвід Італії. *Публічна служба і адміністративне судочинство: проблеми та перспективи*. Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Ірпінь, 12 травня 2023 року). Ірпінь, 2023. С. 56-60.